

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС**

№ 2 2017

Львів

Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
«Львівський філологічний часопис»: Збірник наукових праць. – № 2. – Львів, 2017. – 118 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк

Заступник головного редактора:

доктор філологічних наук, професор О. В. Тищенко

Члени редколегії:

доктор педагогічних наук, професор М. М. Козяр
кандидат педагогічних наук, професор М. С. Коваль
доктор технічних наук, доцент Т. Є. Рак
доктор педагогічних наук, професор Б. І. Шуневич
кандидат психологічних наук, доцент В. І. Слободяник
доктор філологічних наук, професор Р. В. Васько
доктор філологічних наук, професор І. М. Колегаєва
доктор філологічних наук, професор Н. В. Петлюченко
доктор філологічних наук, професор О. П. Кушлик
доктор філологічних наук, професор Л. І. Белехова
доктор філологічних наук, професор О. Р. Валігура
доктор філологічних наук, професор О. М. Кагановська
доктор філологічних наук, професор В. Г. Ніконова
доктор філологічних наук, професор І. І. Сєрякова
доктор філологічних наук, професор Г. І. Приходько
кандидат філологічних наук, доцент О. С. Пальчевська
доктор філологічних наук, професор Данута Шимонік (Польща)
кандидат філологічних наук, доцент Маріте Опінцане (Латвія)
доктор філологічних наук, професор Джоанна Клара Теске (Польща)
доктор філологічних наук, професор Сью Гартон (Велика Британія)
доктор філологічних наук, професор Алоїз Волдан (Австрія)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:

КВ № 22916-12816 Р від 12.07.2017 р.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(протокол № 1 від 31.08.2017 р.)**

www.philologyjournal.lviv.ua

ЗМІСТ

Artiukhova A. A. DAS RHETORISCHE GRUNDMUSTER DER JURISTISCHEN KOMMUNIKATION.....	4
Бурківська А., Лопатюк Н. СПЕЦИФІКА АСПЕКТУАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ НЕРОЗДІЛЬНИХ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ.....	9
Демидяк І. Р. ГЕНЕЗА ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ПОНЯТТЯ «ІНТЕРДИСКУРС».....	15
Домброван Т. И. ВАЛЕНТНОСТЬ В СИСТЕМЕ ГРАММАТИЧЕСКИХ КАТЕГОРИЙ АНГЛИЙСКОГО ГЛАГОЛА.....	22
Дубінська А. В. МОВЛЕННЄВА ПОВЕДІНКА ПЕРСОНАЖІВ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК В АНГЛОМОВНІЙ ПРОЗІ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	32
Єгорова Ю. О. МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНА КРИЗИ.....	38
Залужна М. В. ЛІНГВАЛЬНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В БРИТАНСЬКИХ ПОСТМОДЕРНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ.....	44
Лут К. А. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАГМАТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ В АНГЛОМОВНОМУ ДИДАКТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	50
Маланюк М. С. КОНЦЕПТ ТІЛЕСНОСТІ У ЛІНГВОКУЛЬТОРОЛОГІЧНІЙ ПАРАДИГМІ.....	55
Петлюченко Н. В. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТА «ХАРИЗМА» В НЕМЕЦЬКОЇ И УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ.....	59
Приходько Г. І. ОЦІНКА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИКИ: КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	66
Скрябіна В. Б. ІГРОВІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ.....	71
Тищенко О. В. МЕТАФОРІКА ТА ФРАЗЕМІКА ЕЛЕМЕНТІВ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ПРОЯВ ПОБУТОЦЕНТРИЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬСЬКОЇ ТА ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ).....	75
Томчаковская Ю. О. АКТУАЛІЗАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТА CHARM/ЧАРІВНІСТЬ В АНГЛИЙСЬКОМУ И УКРАЇНСЬКОМУ ЯЗЫКАХ (КОНТРАСТИВНИЙ АСПЕКТ).....	84
Хацер Г. О. ОСОБЛИВОСТІ МОРФОЛОГІЧНИХ СПОСОБІВ ТЕРМІНОУТВОРЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛОМОВНОЇ БАНКІВСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ).....	90
Чернякова В. А. ЖЕНСКИЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС: ПРОСОДИЧЕСКИЕ И КИНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ.....	95
Шуневич Б. І. «АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ»: ЕТАПИ УКЛАДАННЯ ТА ШЛЯХИ ПОПОВНЕННЯ.....	101
НАУКОВЕ ЖИТТЯ	
КАФЕДРА ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	106
АНОТАЦІЇ	
Англо-український словник пожежно-технічних термінів – Понад 20 000 термінів і термінологічних сполучень / Шуневич Б., Вовчаста Н., Дробіт І., Коваль М., Рак Н., Чалий Д. ; За ред. Шуневича Б., Ковалья М. – Львів: ЛДУ БЖД, 2015. – 354 с.....	113
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	114

УДК 811.112.2:808.5:34

DAS RHETORISCHE GRUNDMUSTER DER JURISTISCHEN KOMMUNIKATION

Artiukhova A. A.

Nationale Universität „Juristische Akademie Odessa“

Der vorliegende Artikel ist der Untersuchung der rhetorischen Besonderheiten der juristischen Kommunikation gewidmet. Der Rechtsdiskurs wird nach dem bestimmten rhetorischen Grundmuster gebaut, das Einverständnis zwischen den Kommunikanten herstellen hilft.

Schlüsselwörter: juristische Rhetorik, Rhetor, Adressat, Subsumtion.

Артиухова А. О. Риторична модель юридичної комунікації. Стаття присвячена дослідженню риторичних особливостей юридичної комунікації. Правовий дискурс будується за певною риторичною моделлю, що допомагає порозумітися учасникам комунікації.

Ключові слова: юридична риторика, ритор, адресат, субсумція.

Artiukhova A. A. The rhetoric model of law communication. The paper is focused on the rhetoric features of law communication. The law discourse is built on certain rhetoric model, which contributes to creating the relevant understanding level between communicators (discourse partners).

Key words: law rhetoric, rhetor, recipient, subsumption.

Das vorliegende Projekt ist der Untersuchung der rhetorischen Besonderheiten der juristischen Kommunikation gewidmet. Recht und Rhetorik gehören zusammen wie die zwei Seiten einer Medaille. Das römische Recht etwa, das entzückte Humanisten später als *ratio scripta*, aufgeschriebene Vernunft loben werden, entstand als Rhetorikprodukt. Die römische Rhetorik entfaltete sich aber dank des täglichen Streiks darüber, was rechtens sei. Rechtserwartungen, juristische Meinungen und Gesetze lieferten den Werkstoff. Rhetorik war das Werkzeug. Man wusste und beachtete, dass Arbeitsergebnisse davon abhängen, wer welches Werkzeug mit wie viel Geschick einsetzt. Das galt, bis ein "fortgeschrittenes" Rechtsverständnis den Zusammenhang aufbrach und die rhetorische Seite verwarf, als unvereinbar mit "dem Wesen" des Rechts. Seit rund 250 Jahren begegnet die bei Rechtsphilosophen und Rechtsdogmatikern herrschende Meinung der Rhetorik verächtlich. Das Recht wurde vorbehaltlos in die Hände der Vernunft gelegt, Rhetorik vom rationalistischen Standpunkt aus zu einer Art Schmuddeldenken abgestempelt.

Aber seit dem XX Jahrhundert ist das Interesse an rhetorischer Theorie und Analyse neu erwacht [7; 8]. Eine Rückbesinnung auf das Rhetorische liegt freilich im Trend der Epoche: "Kommunikation" ist zum Paradigma in der Gesellschaft und für untrennbar zu halten [5].

Das Ziel der vorliegenden Arbeit ist das rhetorische Grundmuster der juristischen Kommunikation zu beschreiben, das als *Objekt* der Forschung gilt.

Rhetorik versteht man als Redekunst, als Lehre von der wirkungsvollen Gestaltung der Rede [10, s. 2779]; als Kunst oder Wissenschaft vom guten, wirkungsvollem, schönem Reden, als Kunst des Überredens und Überzeugens [7]; Kunst des guten Redens und Schreibens, die dazu dient, in öffentlichen Angelegenheiten für Ziele zu werben, Entscheidungen zu rechtfertigen und Handlungen herbeizuführen [4]; als Technik, Einverständnis herzustellen [3, s. 31].

Zweierlei bezeichnet der Name "Rhetorik". Zunächst die Mittel, mit deren Hilfe das Einverständnis hergestellt wird, oder mit deren Hilfe ein Mensch Einverständnis zu erreichen sucht. Zugleich ist damit die Lehre benannt, die von den Mitteln und Wegen zum Einverständnis handelt.

In diesem Sinn ist *juristische Rhetorik* die Technik der fachlichen Verständigung bei der Rechtsanwendung. Sie ist der Inbegriff jener Mittel, die ein Jurist einsetzt, um kollegialer Zustimmung zu finden oder jedenfalls der Widerrede vorzubeugen [3, s. 31]. Die Rhetorik wird in den Rechtswissenschaften als Theorie vom begründeten Reden beschrieben [9, s. 14].

Rhetorik ist eine Technik (griech. *techne*) Die Technik kann als Kunst, Wissenschaft, Handwerk, Gewerbe übersetzt werden. Nach unserem Verständnis sind dies sehr verschiedenartige Vorgänge. Juristisches Arbeiten hat durchaus von jeder dieser Sparten etwas an sich. Aus dem weiteren Bedeutungsangebot zu *techne* trifft "wissenschaftliche Tüchtigkeit" das Selbstverständnis des Juristen am besten: Tüchtigkeit, als erprobtes Handeln; dabei wissenschaftlich, also auf Systematik und Konsequenz bedacht. Wodurch man einigermaßen abgesichert sei gegen Offerten, die im Wörterbuch gleich daneben stehen: "Kunstgriff, List, listiger Anschlag".

Rhetorik ist der eingeübte, kundige Umgang mit solchen Mitteln, die Einverständnis bewirken. Schon die Lehrbücher der Antike haben das rhetorische Instrumentarium klassifiziert. Aristoteles unterscheidet zwischen Werkzeugen aus dem Bereich des Ethos, des Logos und des Pathos [1, s. 13–14].

Im Feld des *Logos* bewegt man sich *sachlich*. Dort werden *Argumente* vorgetragen und *Beweise* geführt. Der rhetorische Logos setzt auf Wahrheit und Richtigkeit; doch er billigt ebenso das "Einleuchtende": das Plausible. Zugleich setzt er darauf, dass der Adressat, um dessen Einverständnis geworben wird, mit vernunftwidrigen Zumutungen nicht zu gewinnen sei. *Ethos* ist die Handlung des Redners: der Inbegriff jener Wertvorstellungen, von denen er sich bei seiner Arbeit lässt. Für die klassische römische Rhetorik ist der Redner ein "Ehrenmann". Nur ein Ehrenmann sei zum wahren Rednertum begabt. Eine berufsspezifische Rhetorik wie die juristische hat hiernach jedenfalls die Forderungen aus dem Berufsethos in ihr Programm aufgenommen. Unter dem Stichwort "Pathos" sind überwiegend nicht argumentative Stilmittel versammelt, das heißt: jeder

Wortgebrauch ohne inhaltlichen Beitrag zur Sache. Solche "Figuren" liefert die Rhetorik in Fülle. Beispiele: Ein Text verwendet Alliterationen, Metaphern, er betont durch Veränderung des Satzbaus und enthält nachdrückliche Füllworte. Ziel des rhetorischen Pathos ist es, Argumente hervorzustellen; ihnen mehr Gewicht zu geben [3, s. 32; 8, s. 18].

Das rhetorische Ziel der juristischen Kommunikation ist das Herstellen des Einverständnisses. Darauf sind alle rhetorischen Anstrengungen gerichtet. Rhetorik ereignet sich in einer Beziehung zwischen zwei Subjekten. Das eine Subjekt ist der *Rhetor*, das andere dessen *Adressat*. Der Rhetor will im Adressaten eine Wirkung erzielen: den Adressanten zum Einverständnis bringen. Um dies zu erreichen, sucht er einen Ansatzpunkt; an der rechten Stelle richtig berührt, wird der Adressat sich in die gewünschte Richtung bewegen. Doch der Adressat ist nicht beliebig verfügbar (kein Objekt); er ist (mehr oder weniger) Herr der Bedingungen, unter denen er sich bewegen lässt. Mit diesen Bedingungen muss das Ansinnen des Rhetors vereinbar sein. Der Adressat wird dem fremden Ansinnen beipflichten, wenn er darin die eigene Meinung (wieder)erkennen kann; er wird es hinnehmen, wenn ihm Einwände fehlen. Ihm jene Erkenntnis zu verschaffen, oder wenigstens Einsicht in die Unabwendbarkeit zu stiften, macht die Kunst des Rhetors aus.

Der Rhetor platziert in der Gedankenwelt des Adressaten den gewünschten Wirkfaktor. Er findet dort eine Prämisse vor, in die er einstellen kann, worauf es ihm ankommt; oder er trifft wenigstens eine Nische, eine sichere Leerstelle an, die vor Widerspruch bewahrt. Eine Zuordnung, wie der Rhetor sie vorzunehmen hat, nennt man *Subsumtion*. Subsumieren heißt "einem Oberbegriff unterordnen; unter einer Kategorie einordnen; unter einem Thema zusammenfassen" [11, s. 3313] Die Subsumtion hat eine bestimmte Struktur (Syntax) und ist begleitet von einer Verwendungslehre (Pragmatik).

Subsumtion ist die Unterordnung eines Besonderen unter ein Allgemeines [2]. Logisch beschrieben: Das Besondere (B) ist dem Allgemeinen (A) subsumiert, weil B über eine Gemeinsamkeit an

A logisch vermitteln wird. Rhetorisch gewendet, ist das Besondere (B) das Desiderat (der Wunschinhalt) des Rhetors; das Allgemeine (A) ist ein Segment aus der Vorstellungswelt des Adressaten; die Zuordnung von B an A gelingt, sofern der Adressat B in A erkennt oder wenigstens B nicht aus A verweisen kann. Subsumiert wird nicht nur, wenn dem Adressaten ein ihm neuer Gedanke beigebracht werden soll. Auch der Versuch, ihn von einer Meinung abzubringen, verläuft entsprechend. Beispiel: Der Adressat soll die Meinung Z verwerfen; also lehre man ihn. Dass allein nicht-Z unter seine eigene Ansicht fällt; gleichbedeutend: dass A und Z einander widersprechen, ein vernünftiger Mensch sich deshalb von Z trennen müsse [2, s. 16; 9, s. 67].

Die Subsumtion wird als institutioneller Zeichenprozeß verstanden und steht zwischen zwei wissenschaftlichen Disziplinen [9, s. 16]. Zunächst steht die Subsumtion im Mittelpunkt, d.h. das juristische Entscheidungsverfahren, in dem eine gesetzliche Norm und ein Lebenssachverhalt zueinander in Bezug gesetzt werden, um daraus eine Rechtsentscheidung zu entwickeln. Damit ist die juristische Entscheidungstechnik angesprochen, insbesondere die zugrunde liegende Methode und Dogmatik, also eine rechtswissenschaftliche Fragestellung. Dagegen eröffnet die Einordnung der Subsumtion als institutioneller Zeichenprozeß eine zeichentheoretische Betrachtung, d.h. im Mittelpunkt stehen Herstellung, Darstellung und Rezeption, kurz der Gebrauch von Zeichen [9, s. 16].

Die Subsumtion als rhetorisches Grundmuster umfasst folgende Elemente: (1) den Rhetor; (2) den Adressanten; (3) das zu subsumierende Besondere (These); (4) das aufnehmende Allgemeine (Prämisse); (5) den Vorgang des Subsumierens. Dieser Vorgang vollzieht sich in einem prägenden Kontext, der (6) rhetorischen Situation [2, s. 16].

Der Rhetor (lat. *rhetor* – Redner, Meister der Redekunst) [10, s. 2779] verfolgt ein Interesse, dessen Befriedigung vom Konsens mit dem *Adressaten* abhängt. (Exemplarisch: Ein Kläger gewinnt seinen Prozess, wenn die ihm nützliche Rechtsansicht auch die Meinung des Gerichts ist.) Der Rhetor formuliert die Meinung (die These), die im Adressaten wirken soll; der Adressat wird, was er

akzeptieren kann, zur Maxime für sein Verhalten machen. Drei Aufgaben muss der Rhetor bewältigen: eine These bilden, die seinem Interesse nützt; die Prämisse im Adressaten ermitteln, unter welche die These subsumierbar ist; die Subsumtion durchführen.

Erreichen wird der Rhetor nur solche Adressaten, mit denen er von vornherein Gemeinsamkeiten besitzt – eine Gleichsinnigkeit im aktuell erheblichen Bereich. Beide Seiten müssen dieselbe Sprache sprechen, nicht nur im Vokabular, sondern auch bei den entscheidenden Sachansichten. Ein Gegenüber mit entschieden konträr Meinung, ist rhetorisch nicht ansprechbar. Um das *tertium comparationis* (das gemeinsame Dritte) zu treffen, braucht der Rhetor Adressatenkenntnis. Er muss wissen, welche Ansichten dort gelten, welche nichts wert sind; welche Vorurteile festgefügt, welche erschütterbar, widerleglich sind; welche Ausdrücke ankommen, welche den Zugang versperren. Dem Rhetor geht es darum, dass seine Sache zur gemeinsamen wird.

In der *These* bringt der Rhetor zum Ausdruck, was er für richtig hält. Wäre die (rechtliche) Sache so, wie die These sie darstellt, das rhetorisch verfolgte Interesse würde befriedigt (der Kläger würde den Rechtsstreit gewinnen). Die These wird auf Konsensfähigkeit zugeschnitten; sie wird, mit anderen Worten, an den – vermuteten oder bekannten – Prämissen der Adressatenseite gemessen. Diese ist alles aus einer Argumentation, was nicht von vornherein im Einverständnis steht. Ein Thesestück kann der Prämisse näher oder ferner liegen; entsprechend lang ist die Brücke zwischen beiden zu schlagen, und demgemäß kommen Argumente – Brückenteile – mit höherer oder geringerer Fraglichkeit (Begründungsbedürftigkeit) vor.

Der Rhetor setzt *die Prämisse* voraus, der Adressat gesteht sie zu. Sie enthält, worauf der Rhetor bauen kann. Prämisse ist die Sphäre des Fraglosen auf Seiten des Adressaten. Ohne fragile Elemente aber ist keinerlei Argumentation möglich. Die Prämisse ist akzeptiert, daher Quelle für weitere Akzeptanz(en). Ihr Inhalt gilt – also muss alles weitere, das in ihr aufgeht, gleichfalls gelten. Ein vernünftiger Mensch darf nicht so inkonsequent sein und einen Obersatz zwar

anerkennen, eine Folge daraus jedoch verwerfen [2, s. 18; 6, s. 156].

Erste Erfolgsbedingung für den Rhetor ist, dass er Prämisse des Adressanten kennt. Diese Kenntnis besteht am ehesten in einem gemeinsamen Wertmilieu. Für das typische Mitglied einer Gesellschaft, einer Schicht, eines bestimmten Personenkreis sind bestimmte Inhalte werthalt: erstrebenswert, achtenswert, erwünscht. Zu solchen Werten gehört z.B. Freiheit. Eine spezielle Art von Prämissen lenkt die Verständigung über das Recht: die gesetzliche(n) Vorschrift(en). Der juristische Rhetor weiß, worauf der Adressat sich mindestens einlassen muss: auf Gesetzestext. Die Prämisse mag vernünftig sein oder nur ein unbedachtes Vorurteil. Auf ihre Basis kommt der Rhetor nur zu sprechen, wenn er daraus Argumente für die Subsumtion ziehen will.

Das Subsumieren vollzieht, bildlich gesprochen, den Brückenschlag zwischen These und Prämisse. Logische Voraussetzung ist, dass beide Pole über ausreichende gemeinsame Momente miteinander verknüpft werden können. Die verbindenden Merkmale zu identifizieren, kann mühsam sein; schon, weil These und Prämisse einander zumeist auf verschiedenen Abstraktionsebenen gegenüberstehen. Die Subsumtion kann man sowohl als Struktur, als auch als Methode erfassen, aber sie bildet nur ein Gerüst, das mit Sinn ausgefüllt sein muss. Thesensätze, Prämissensätze, vermittelnde Argumente zwischen beiden haben Inhalte, bringen etwas sachliches zum Ausdruck. Im Inhaltlichen muss die Subsumtion auch gelingen. Der Zusammenhang muss semantisch und sachlich stimmen. Die Subsumtion gelingt nur, sofern sie aus den beteiligten Sätzen einen sinnhaltigen Text herzustellen vermag [2, s. 21].

Jeder Anwendungsfall des rhetorischen Grundmusters hat seine prägenden Umstände. Dazu gehören die Kommunikationsteilnehmer, der Anlass der Rede, das Ziel, das der Rhetor verfolgt, die Rituale, die zu beachten sind (wie etwa im

Rechtsstreit vor Gericht). Alles das verschränkt sich zur Gelegenheit, inmitten welcher der Rhetor die Subsumtion unternimmt. *Die rhetorische Situation* ist mitentscheidend: sie setzt Bedingungen, die der Rhetor erfüllen oder verfehlen kann. Im Einklang mit ihr muss er die rhetorischen Mittel wählen, die er einsetzt bei der Formulierung seiner These, beim Ermitteln der Prämisse und im Subsumtionsversuch.

Die Situation ist die Gesamtheit der räumlich-zeitlichen Bedingungen, unter denen soziales Handeln sich vollzieht [2, s. 84]. Die rhetorische Situation Justiz kann durch zwei Akteure und deren Rollen definiert werden: den Rechtsanwalt und den Reicher (oder das Richterkollegium "Gericht"). Der Anwalt ist Rhetor, der Richter sein Adressat. Der eine will über ein bestimmtes juristisches Ergebnis Einverständnis erzielen, für das er nach den Regeln des Fachs wirbt, indem er plausible Gründe nachweist. Der andere gewährt oder verweigert den begehrten Rechtsspruch, von den rechtlichen Gründen geleitet. Aber nicht nur der Rhetor hat ein Begehren angemeldet, beteiligt ist zugleich ein Kontrahent, der den Adressaten für eine andere Entscheidung in derselben Sache gewinnen will. Der Rhetor muss immer mit Einwänden rechnen und diese vor dem Adressaten entkräften; ein Teil seiner Arbeit besteht in der Abwehr von Gegenmeinungen.

Nun kann man zusammenfassen, dass das Hauptziel der juristischen rhetorischen Kommunikation ist die Überzeugung, die mit Hilfe der Subsumtion erfolgt. Der Adressat wird zum Einverständnis nach dem bestimmten rhetorischen Muster gebracht, das aus den Akteuren (Rhetor und dem Adressat), den Gegenständen (These und Prämisse) und aus der rhetorischen Situation besteht. Die weitere Untersuchung der juristischen Kommunikation setzt die Forschung der Argumentation im juristischen Diskurs, der prosodischen Gestaltung der Gerichtsreden voraus.

LITERATUR

1. Ключев Е.В. Риторика: Инвенция. Диспозиция. Элокуция / Е.В. Ключев. – М. : Приор, 2001. – 270 с.
2. Gast W. Juristische Rhetorik: Auslegung, Begründung, Subsumtion / W. Gast. – Heidelberg : R. v. Decker's Verlag, G. Schenk, 1992. – 376 s.
3. Gast W. Die sechs Elemente der juristischen Rhetorik / W. Gast // Rhetorik: eine interdisziplinäre Einführung in die rhetorische Praxis / hrsg. von R. Soudry. – Heidelberg : C.F. Müller Verlag, 2006. – S. 30–41.

4. Klages W. Gefühle in Worte gießen. Die ungebrochene Macht der politischen Rede / W. Klages. – Würzburg : Dt. Wiss. Verl., 2001. – 174 s.
5. Kopperschmidt J. Neue Rhetorik als Argumentationstheorie / J. Kopperschmidt // Die Wiederkehr der Rhetorik / hrsg. von H. Vetter und R. Heinrich. – Wien : Oldenbourg ; Berlin : Akad., Verl., 1999. – S. 93–117.
6. Mayer H. Rhetorische Kompetenz. Grundlagen und Anwendung / H. Mayer. – Paderborn : Verlag Ferdinand Schöningh GmbH & Co., 2007. – 241 s.
7. Plett H.F. Einführung in die rhetorische Textanalyse / H.F. Plett. – Hamburg : Helmut Buske Verlag, 2001. – 156 s.
8. Ueding G. Was ist Rhetorik / G. Ueding // Rhetorik: eine interdisziplinäre Einführung in die rhetorische Praxis / hrsg. von R. Soudry. – Heidelberg : C.F. Müller Verlag, 2006. – S. 13–24.
9. Wolter Th. Die juristische Subsumtion als institutioneller Zeichenprozeß: eine interdisziplinäre Untersuchung der richterlichen Rechtsanwendung und der forensischen Kommunikation / Th. Wolter. – Frankfurt am Main : Peter Lang Verlag, 1994. – 189 s.
10. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in acht Bänden. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1995. – Band 6. – 3104 s.
11. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in acht Bänden. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1995. – Band 7. – 3608 s.

СПЕЦИФІКА АСПЕКТУАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ НЕРОЗДІЛЬНИХ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ

Бурківська А., Лопатюк Н.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено дослідженню аспектуальних значень нероздільних фразових дієслів, що складаються з моноксемного дієслова та післядієслівного компонента прислівниково-прийменникової природи, який унаслідок послаблення своєї прислівникової або прийменникової функції утворює з дієсловами стійкі семантичні та синтаксичні сполучення.

Ключові слова: аспектуальне значення, нероздільне фразове дієслово з постпозитивним компонентом, спільне типово значення, специфічне значення.

Бурковская А., Лопатюк Н. Специфика аспектуальных значений нераздельных фразовых глаголов. Статья посвящена исследованию специфики аспектуальных значений нераздельных фразовых глаголов, которые состоят из моноксемного глагола и послеглагольного компонента, восходящего к наречию или предлогу, который, в силу ослабления своей наречной или предложной функции, образует с глаголами устойчивые семантические и синтаксические сочетания.

Ключевые слова: аспектуальное значение, нераздельный фразовый глагол с постпозитивным компонентом, общее типовое значение, специфическое значение.

Burkivska A., Lopatyuk N. The peculiarities of aspectual meanings of inseparable phrasal verbs. The article focuses on the analysis of aspectual meanings of the English inseparable phrasal verbs that consist of a mono lexemic verb and a special component of adverbial and prepositional origin (also called particle) standing in the postposition to the verb and forming stable semantic and syntactic combinations with it. The research considers inseparable phrasal verbs with postpositive components from the point of view of their common and specific semantic features.

Key words: aspectual meaning, inseparable a phrasal verb with a postpositive component, common typical meaning, specific meaning.

Постановка проблеми. Аспект – це граматична категорія дієслова, яка вказує на те, як зазначена дієслівна дія протікає чи розподіляється в часі. На відміну від категорії часу, аспект пов'язаний не з дійктивною часовою локалізацією дії, а з його внутрішньою “часовою структурою”, з тим як вона інтерпретується мовцем.

Категорія аспекту в різних мовах характеризується різноманітністю як з боку внутрішніх (синтетичних і аналітичних) форм свого вираження, так і з боку змісту [3, с. 83]. В англійській мові аспект стосується переважно того, як мовець сприймає тривалість (протікання) подій [4, с. 223].

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю подальшого вивчення функціональних процесів у такому продуктивному шарку англійської дієслівної лексики, як фразові дієслова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нероздільні та роздільні фразові дієслова (ФД) давно привертають увагу багатьох лінгвістів, які намагалися всебічно висвітлити питання, пов'язані з природою цих дієслів - І. Є. Анічков, Дж. М. де ла Круз, Ю. О. Жлуктенко, Л. І. Зільберман, М. П. Івашкін, Г. А. Кенеді, О. С. Кубрякова, Дж. Р. Хендріксон, Р. Хілтунен), їхньою семантикою (С. Б. Берлізон, С. О. Гурський, Р. В. Єжкова, Ю. О. Жлуктенко, І. А. Кліюнайте, А. С. Кузнецова, А. Г. Ніколенко), функціонуванням (А. І. Бандік, Д. Болінджер,

Л. В. Вікторова-Орлова, Н.Ф. Карягіна, К. Кас-тілло, А. Лайв, С. Поттер).

Проте, незважаючи на існуючі дослідження, функціонування нероздільних та роздільних фразових дієслів в англійській мові ще не є достатньо вивченим, зокрема немає семантичних класифікацій дієслів з постпозитивними компонентами. Власне, розглядається досить обмежене коло питань: статус постпозитивного компонента, синтаксичні функції постпозитивних компонентів (І. Є. Анічков), історія виникнення постпозитивного компонента (І. Є. Анічков, Т. О. Єгорова, Ю. О. Жлуктенко, М. П. Івашкін, А. С. Ненюкова, Р. Хілтунен), сполучуваність дієслів з постпозитивним компонентом (Б. Фрейзер).

Вибір нероздільних фразових дієслів в якості **об'єкта дослідження** зумовлений тим, що ці комплексні одиниці визначаються високою продуктивністю та широким використанням у мовленні.

Мета статті полягає у встановленні аспектуальності нероздільних фразових дієслів й конкретизується у **завданнях**, що включають виявлення та опис аспектуальних значень шляхом аналізу словникових дефініцій та верифікації отриманих результатів на підставі вивчення її дискурсивних реалізацій.

Матеріалом роботи слугував корпус із 6 200 текстових фрагментів із фразовими дієсловами, отриманий шляхом суцільної вибірки зі словників сучасної англійської мови (Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs, Dictionary of Slang and Unconventional English, Longman Dictionary of Contemporary English, Longman Dictionary of Phrasal Verbs, Oxford Dictionary of Phrasal Verbs).

Виклад основного матеріалу дослідження. Аспектуальне значення дієслова може бути вбудованим у семантичну структуру дієслова, формуючи незмінну, похідну (вихідну) категорію, а також може бути представлено в інших граматичних категоріях [2, с. 155]. Універсальною формою вираження граничності, що пов'язана з аспектуальністю, являються локальні елементи – постпозитиви

(термін, запропонований Н. Н. Амосовою) [1, с. 131–135]).

Аспектуальні значення поділяються на *дуративні (прогресивні), перфектні (завершальні), інхоативні та ітеративні*. Чимало фразових дієслів є ергономічними засобами вираження різних аспектуальних значень, адже вони часто використовуються у спонтанному мовленні, легкі для комунікантів різного віку. Їх, зазвичай, утворюють за допомогою найбільш частотних, відповідно, типових дієслів, як то *go, get, give*.

Розпочинемо аналіз з **інхоативного** аспекту. Інхоативи характеризуються еволютивним зачинним значенням, тобто передбачають початкову перехідну фазу або період, впродовж якого відбувається накопичення певних якостей, що призводять до зміни, появи нової ситуації, позначеної корелятом зачинності. Типовими засобами вираження інхоативного аспектуального значення є фразові дієслова *to break, brighten, burst, come, embark, fall, kick, get, go, grow, pair, set, start*.

Інхоативні фразові дієслова вказують на певну дію чи стан, до якої поступово наближалися і власне тепер ця дія розпочата. Розглянемо їх детальніше:

Break into:

to start doing something: *He broke into a run when he saw the police;*

to start to use an amount of money: *I had to break into my savings to pay off the bills;*

to start to have success in your career or an area of activity: *She's trying to break into acting.*

Break out – if something bad such as a war or disease breaks out, it starts: *They're worried that war will break out.*

Burst into:

1) to suddenly start burning with large flames: *The car burst into flames and the driver died as he didn't have time to get out.*

2) to suddenly start doing something: *She burst into laughter when she heard the joke.*

Come on

1) to develop or make progress: ***How's the building work coming on?***

2) if an illness comes on, it starts to affect you: *I've got a bit of a headache. I hope it doesn't mean I've got flu coming on.*

3) to start working by being switched on: *The central heating comes on automatically an hour before I have to get up.*

Embark on – to start a new project or activity, usually one that will be difficult and will take time: *Piere embarked on an MBA at Insead last autumn.*

ФД fall into вказує на раптове започаткування незапланованої дії, наприклад: *I just fell into my job when an opportunity came up.*

Get into – to start doing something: *She's been getting into dance music recently.*

Go into:

1) to start working in a particular type of job or business: *She went into banking after she'd finished university;*

2) to talk about something in a lot of detail: *He went into a long attack on the way press had handled the issue.*

Go on – to continue happening or doing something as before or to take pills: *She went on the pill when she met him.*

Grow to – if feelings or qualities grow, they become stronger: *We grew to like the neighbourhood.*

ФД kick off вказує на дію чи стан, яка щойно започаткована, а саме:

when a football match kicks off, the players start it by kicking the ball: *The match kicks off at three o'clock;*

to begin, to start (troubles): *The fight kicked off when he insulted the guy's girlfriend.*

Pair off – to start a romantic relationship with someone, or to bring two people together because you want them to have a relationship with each other: *They paired off shortly after starting university.*

Set about – to begin doing something, especially in a determined or enthusiastic way: *We set about the cleaning and got it done before lunchtime.* Окрім того це ж ФД виступає подієвим і має значення “атакувати”: *The gang set about her as she left the bank.*

ФД *set off, set out i set forth* виступають синонімічними і мають значення “розпочати подорож”:

We set off for work at seven-thirty.

The explorers set out for the South Pole yesterday morning.

We set forth at daybreak for the summit of the mountain.

Start off:

1) to begin, especially in a particular way or by doing a particular thing: *She started off as a receptionist and ended up as the CEO;*

2) to begin a journey: *We started off early because we knew the journey would take all day.*

Синонімом до ФД **start off** у значенні “розпочинати подорож” виступає ФД *start out*: *We started out early in the morning.*

Важливо згадати, що такі фразові дієслова зустрічається в Present Simple, Past Simple, Present і Past Perfect (Continuous), Future Simple. ФД функціонують як прості присудки та частини складених дієслівних присудків.

Звичайно, необхідно зауважити, що найчастіше використовується звичайний теперішній час (Present Simple), потім минулий (Past Simple), а всі складні часові форми використовуються дуже рідко, зазвичай в письмовому вигляді.

Ітеративність – це аспектуальне значення, яке характеризує кількісний аспект дії, це – так звана кількісна аспектуальність. Ітеративність формально виражається у межах певних аспектологічних понять. Фразові дієслова, які слугують засобами вираження ітеративного аспектуального значення, порівняно з іншими фразовими дієсловами, що виражають інші аспектуальні значення (а саме інхоативність, прогресивність, завершеність), зустрічаються доволі рідко і не характеризуються високою частотністю, бо майже не вживаються в усному мовленні, а лише в художніх творах.

Ми розглянули та виокремили такі **ітеративні** нероздільні фразові дієслова:

bang away – to strike heavily and often repeatedly: *The doorbell must be broken; see who is banging away at the door;*

bob up and down – to move forwards and backwards: *The little boat bobbed up and down on the waves;*

chew on – to think about something carefully for a long time, before making a decision about

it: *I'll chew on it for a day or two and let you know what I think.*

keep at, push ahead/on, soldier on – to continue doing something even if you want to stop or have difficulties: *She found the course hard but she kept at it and completed it successfully. / Some people wanted to halt the project, but they decided to push ahead. / They ran into problems but decided to push on regardless;*

keep on, press on – to continue doing something: *He kept on trying and succeeded in the end;*

keep up at – to continue doing something: *Learning a language is difficult, but if you keep up at it, you'll succeed in the end;*

nag at – to criticize again and again: *My tutor was always nagging at me about my laziness;*

pore over – read, look at or to repeat carefully and repeatedly: *She pored over the report looking for mistakes;*

press ahead – to continue doing something in a determined way, despite difficulties, opposition, or interruptions: *They pressed ahead with the elections despite the violence.*

rake over – to continue to talk about something unpleasant that someone else no longer wants to talk or think about: *She really wanted not to rake over the past of men who had lived peacefully in this country since they came to Britain as refugees after the war.*

Прогресивність – це аспект, в якому тривалий характер дії виражається не лише прогресивними (continuous) часовими формами англійського дієслова.

Найтиповішими засобами вираження прогресивного аспекту вважаємо такі нероздільні фразові дієслова:

bang on – to talk about something for a long time in a boring and annoying way: *He banged on for half an hour but no one was listening;*

blast away, blaze away – to shoot at someone or something a lot of times: *The victim was petrified, he blasted away;*

crack on – to continue doing something as quickly as possible: *We had to crack on to get everything finished on time;*

gabble on /away, rattle on, jabber away – to talk quickly and for a long time: *Ann spent whole*

day gabbling on with her friends / They started jabbering away about file systems and lost me completely;

ramble on, witter on – to talk a lot about boring or silly things: *Quit rambling on – I'm tired of listening to you;*

hang on – to continue doing something and achieve success even though there are difficulties: *If Elise would just hang on a little longer she'd certainly get the promotion;*

harp on, chug along – to keep talking or complaining about something in a way that makes people bored or annoyed: *I was late twice last week and my boss keeps harping on about it;*

go on:

1) to continue: *He went on talking and I was so bored;*

2) to progress: *They asked me how the project was going on;*

grind on, drag on – to continue for longer than you want or think is necessary: *The war ground on for years / The meeting dragged on for two and a half hours;*

plod along /on, plough on – to progress at a very slow steady rate: *It was really boring, but we ploughed on;*

beaver away, plug away, slog away, toil away, work away – to work very hard to gain something: *She's toiling away to get promotion.*

Проаналізувавши фразові дієслова **завершеності**, ми прийшли до висновку, що це аспектуальне значення виражають постпозитивні компоненти *down, up, out, off*:

blank out, blot out – if you blank out a feeling, memory, warning etc, you deliberately try not to think about it or try to forget it: *She tried hard to blot out the bitter memories of the divorce.*

break down – to cause the ruin or failure of (an enterprise, for example): *The talks between management and the unions broke down acrimoniously.*

break down, go off – to stop functioning: *The lights go off automatically when the office is empty. My car's broken down, so I came by taxi.*

cast off – to finish a piece of knitting by removing the stitches from the needle and making a tidy edge:

Your sweater is finished; I just have to cast off

check out, die out, kick off, pass away, peg it, peg out – to die: *Sadly, Georgia's uncle passed away yesterday after a short illness.*

come off – to stop being fixed to something: *The paint came off the west side of the house because of the hot sun.*

come off/ get off – to stop taking something such as a medicine or drug: *It was years before I was able to come off drug.*

cool off – to become calm again: *We'll talk to Fred once he cools off and can talk rationally.*

cut off – to stop the supply of something, or to stop something working: *The heavy snow has blocked many roads and cut off a number of villages.*

drop out – to stop doing something because you're dreadfully tired: *She dropped out of the project and went to bed.*

drift off – to stop listening to someone or stop paying attention to something: *I was drifting off when the noise disturbed me.*

dry out – to give up drinking alcohol, or to help someone do this, especially by getting medical treatment: *He checked into a clinic to dry out after being arrested for drink-driving.*

eat up – to stop eating: *If you don't eat up your greens, you won't get any dessert.*

fade out – to disappear gradually: *Youthful energy that had faded out.*

finish up – to be in a particular place or situation at the end of a long series of events: *We went out for diner and finished up in a club.*

finish off, get off – to stop consuming something that you love: *They finished off all the chocolates and had to go to the all-night garage to buy some more.*

give up – to stop doing something that you do regularly: *I gave up taking sugar in tea and coffee to lose weight.*

go off – to stop liking someone or something: *I went off her when she lied to me;* if food or drink goes off, it is no longer fresh: *The milk went off because I forgot to put it in the fridge.*

hang up, ring off – to stop using a telephone at the end of a conversation: *I lost my temper and hung up.*

knock off – to stop working because it's time to go home: *We knocked off early on Friday to avoid the rush hour queues.*

leave off – to stop doing something: *He left off trying to accomplish the task.*

move out – permanently to leave the house or flat where you live or the place where you have your business: *She's tired of living there and is moving out.*

shut off, turn off, switch off – to stop a piece of equipment working temporarily by pressing a button or by moving a switch: *They shut the water off while they did the repairs. Turn off the tap, then restore the water supply to the tap.*

shut up – to make someone stop talking or making a noise: *He told us to shut up and start working.*

sign off – to finish doing something that you have worked for a long time: *I'm signing off now and going home – I'm shattered.*

take off – if an aircraft takes off, it leaves the ground and starts flying: *The flight for Dublin took off on time.*

wash off/away – if you wash dirt off something, or if dirt washes off, you remove it by washing: *The ice cream stall on the beach was washed away in the storm last night.*

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проведене дослідження фразових нероздільних дієслів як засобів вираження аспектуальних значень інхоативності, прогресивності, ітеративності та завершеності дає змогу стверджувати, що найменшою частотністю вживання характеризуються фразові дієслова, що виражають аспектуальне значення ітеративності, найвищою – інхоативності.

Багатогранність фразових дієслів визначає перспективне у цій сфері вивчення семантики фразових дієслів у текстах художнього, публіцистичного та наукового стилів у порівняльному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Amosova N. N. Osnovy angliyskoi fraseologii / N. N. Amosova. – L. : 1963. – 250 s.
2. Blokh M. Y. Teoreticheskaya grammatika angliyskogo yazyka / M. Y. Blokh. – M. : Vysshaya shkola, 1983. – 383 s.
3. Maslov Y. S. Aspektologiya / Y. S. Maslov // Lingvisticheskiy Entsiklopedicheskiy slovar [pod red. V. N. Yartsevoy]. – M. : Sovetskaya Entsiklopediya, 1990. – 685 s.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

4. Carter R. Cambridge Grammar of English. A Comprehensive guide. Spoken and Written English Grammar and Usage / Roland Carter, Michael McCarthy. – Cambridge : CUP, 2006. – 973p.
5. Courtney R. Longman Dictionary of Phrasal Verbs / Rosemary Courtney. – London : Longman Group UK Limited, 1995. – 734 p.
6. Longman Phrasal Verbs Dictionary : over 5000 phrasal verbs. – London : Pearson Education Limited, 2000. – 608 p.
7. Phrasal Verbs Dictionary. – London : Longman, 2000. – 600 p.
8. Verb: the category of Aspect [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://referatcentral.org.ua/foreign_language_load.php?id=535&startext=3

ГЕНЕЗА ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ПОНЯТТЯ «ІНТЕРДИСКУРС»

Демидяк І. Р.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті досліджено трактування поняття «дискурс». Охарактеризовано генезу інтерпретацій терміна «інтердискурс», який реалізується на рівні, вищому за текстовий, – на рівні дискурсу. Висвітлено питання прекоonstrukта як сліду в самому дискурсі попередніх дискурсів.

Ключові слова: дискурс, інтердискурс, прекоonstrukт.

Демидяк И. Р. Генезис интерпретаций понятия «интердискурс». В статье рассмотрена трактовка понятия «дискурс». Охарактеризован генезис термина «интердискурс», который реализуется на уровне выше текстового – на уровне дискурса. Исследован вопрос прекоonstrukта как следа в самом дискурсе предшествующих дискурсов.

Ключевые слова: дискурс, интердискурс, прекоonstrukт.

Demydiak I. R. The investigation of the notion “interdiscourse”. The article deals with investigation of the notion “discourse”. It reveals the establishment of the term “interdiscourse”, which implements not on the textual level but on the level of discourse. The paper investigates the question of pre-construct as a track of the discourse itself in the previous discourses.

Key words: discourse, interdiscourse, pre-construct.

Постановка проблеми. Категорія інтердискурсивності все більше зацікавлює лінгвістів, оскільки з її допомогою можна дослідити різні аспекти реалій сучасної епохи. Розуміння дискурсу як лінгвістичного феномена є поєднанням у собі тексту та культури. Дискурси неминуче поєднуються один з одним, створюючи міждискурсивний діалог.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «дискурс» широко вивчається в лінгвістиці, на противагу поняттю інтердискурсивності, яке введене Французькою школою дискурсу, зокрема науковцями П. Серіо та М. Пеше [9]. Останнє, зокрема, розглядають такі дослідники, як М. Йоргенсен та Л. Філіпс [10], В. Чернявська [11] та ін.

Метою статті є обґрунтування понять «дискурс» та «інтердискурсивність», а також поняття «прекоonstrukт» як слід у самому дискурсі попередніх дискурсів.

У контексті нашого дослідження застосовано комплексний підхід до вивчення матеріалу: концептуальний аналіз, дискурс-аналіз та комуні-

кативно-прагматичний аналіз, завданням якого є визначення умов формування ключових термінів.

Якщо інтертекстуальність, за Ю. Лотманом, – це «текст у тексті», то можна стверджувати, що інтердискурсивність – це дискурс у дискурсі. Будь-який дискурс не є однорідним – ми завжди можемо знайти у ньому сліди попередніх дискурсних конструкцій. Кожен дискурс неминуче поєднується з іншими дискурсами, з якими він може вступати у різні відношення – взаємодоповнення чи конфлікту, створюючи міждискурсивний діалог. М. Пеше стверджував, що невисловлене, імпліцитне є складовою частиною будь-якого дискурсу, що привело до вироблення поняття «інтердискурс» [6, с. 15]. Своїми попередниками лінгвісти вважають Ф. де Соссюра, Е. Бенвеніста, Л. Альтюссера, М. Фуко, М. Бахтіна і його теорію діалогічності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж охарактеризувати саме поняття інтердискурсивності, важливо уточнити, що маємо на увазі під поняттям «дискурс». У другій половині ХХ ст. лінгвісти звертають свою увагу

на синтаксичну одиницю, більшу за речення. Пошук особливої одиниці тексту привів до пошуку терміна, який би визначав її. Одним із запропонованих термінів був «дискурс».

Хоча проблема дискурсу віддавна широко висвітлюється як вітчизняними, так і зарубіжними лінгвістами, ще досі точаться суперечки щодо точного визначення, що таке дискурс.

Поняття «дискурс» (від лат. *diskursus*) не є чітким, як і поняття мови, суспільства, ідеології тощо. Ми знаємо, що найбільш нечіткі поняття, яким важко дати конкретні визначення, стають найпопулярнішими. Дискурс – одне з них [5]. Це поняття зустрічається в найрізноманітніших галузях науки. Найбільш загальним визначенням є таке: дискурс – це мова, процес мовної діяльності, спосіб говоріння.

Одними з перших вжили поняття «дискурс» американський лінгвіст З. Харріс та французький лінгвіст Е. Бенвеніст. Перший охарактеризував його як зв'язне мовлення в надрукованій у 1952 р. статті «Аналіз дискурсу», присвяченій аналізу мови реклами. Другий вживає його замість Соссюрівського терміна «мова» (“*parole*”).

У зв'язку з поширенням терміна «дискурс» науковці різних галузей надавали нових відтінків його трактуванню. Оскільки розглядаємо проблему дискурсу у лінгвістичній площині, можемо опиратися на визначення провідних вчених у цій царині. Зокрема, Т. ван Дейк стверджує, що дискурс – це «комунікативна подія, <...> складне комунікативне явище, що включає в себе соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (та їх характеристики – загальнодоступні значення, знання мови, знання світу), так і про процеси виробництва та сприйняття повідомлень» [5]. Через дискурс, як стверджує Т. ван Дейк, можемо отримати уявлення про людей, предмети, які їх оточують, відношення між ними, події та вчинки, певні моменти життя [5].

Як Т. ван Дейк, так і лінгвісти Дж. Браун та Дж. Юл звертали увагу на динамічний характер дискурсу як процесу конструювання тим, хто говорить чи пише, та процесів інтерпретації слухачем чи читачем. Вони розглядали дис-

курс як текст, сформований співрозмовником для слухача.

Н. Арутюнова визначає дискурс як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними, психологічними факторами; текст, що розглядається через призму подій; мовлення, що розглядається як цілеспрямоване соціальне явище; дія як компонент, що бере участь у взаємодії між людьми і механізмами їхньої свідомості. Дискурс – це мовлення, занурене у життя» [2, с. 136].

У цьому зв'язку не можемо оминати роботу М. Фуко, яка мала величезний вплив на подальшу інтерпретацію теорії дискурсу. Він подав таке трактування: «Ми будемо називати дискурсом групу тверджень, оскільки вони відносяться до однієї дискурсної формації. <...> Дискурс будується на основі обмеженої кількості тверджень, стосовно яких можуть бути визначені умови їх існування. У цьому значенні дискурс – не ідеальна, позачасова форма <...> – це фрагмент історії, <...> який накладає власні обмеження, який пропонує ділення та трансформації, специфічні способи вираження своєї приналежності до певного часу» [16, с. 187].

Деякі з дослідників подають кілька значень поняття «дискурс». Наприклад, П. Серіо (який належить до Французької школи аналізу дискурсу) запропонував 8 значень, найактуальнішим із яких вважаємо тлумачення дискурсу як «визначення системи обмежень, які накладаються на необмежену кількість висловлювань у межах конкретної соціальної чи ідеологічної позиції (наприклад, «феміністичний дискурс», «адміністративний дискурс») [6, с. 15].

Натомість Н. Феркло розглядає поняття дискурсу у трьох різних значеннях:

- 1) дискурс відноситься до використання мови, тобто стосується соціальної практики;
- 2) різновид мови, використовуваної в межах певної галузі;
- 3) спосіб мовлення, який надає значення життєвому досвіду, що базується на певній позиції [14, с. 121–122].

Підсумовуючи вищезазначене щодо терміна «дискурс», не можна не погодитися з тим, що «дискурс є центральним моментом «життя

(людини – І. Д.) в мові», того, що Б. Гаспаров називає «мовним існуванням» і «являє собою частку безперервного потоку людського досвіду» [4, с. 10].

Дискурс існує в найрізноманітніших сферах: у процесі спілкування, наукових дослідженнях, у політичних баталіях, художніх творах. Дискурс існує незалежно від нашого усвідомлення його існування та дії. Він передається з покоління в покоління як у письмовій, так і в усній формі, є частиною певної нації, її культури, національної спадщини. Будь-яка людина, незалежно від рівня освіти, може розуміти та використовувати дискурси різної складності. Загалом користувачі дискурсів вживають той чи інший його вид інтуїтивно, не задумуючись над його структурою, адже мова політики, науки, медицини, філософії, права – це структурна складова частина загальнолюдської мови.

Якщо взяти до уваги те, що дискурс – це певний набір правил висловлювання групи людей, об'єднаних спільними інтересами, які використовують терміни, характерні лише для них, можемо стверджувати, що компоненти дискурсу досліджуються давно і є цілком розкритими, зрозумілими для лінгвістики. Тому дискурс – це не лише текст, його необхідно розглядати крізь загальну картину мовлення.

Звичайно, будь-які дослідження зручніше проводити на письмових творах, оскільки саме письмо найкраще фіксує різні елементи дискурсу. Але все ж таки не потрібно забувати, що не весь смисл можна передати вербально. Значний обсяг інформації не має окремих лексико-граматичних засобів вираження. Тобто така інформація виражена імпліцитно. Кожне висловлення несе в собі прихований, себто імпліцитний, смисл, який, зокрема, залежить від уявлення мовця про конкретні предмети чи явища. Імпліцитність впливає на взаєморозуміння співрозмовників. Якщо вони розмовляють у межах одного дискурсу, розмовляють «однією мовою» (не у значенні українською, англійською чи французькою, а у значенні вживання понять, характерних для певної групи людей), вони розуміють одне одного не лише на експліцитному рівні, але й на імпліцитному.

Дискурс скорочує полісемічне значення слів до фіксованого значення [10].

Нерідко різні галузі використовують ті самі слова, але їх значення змінюється залежно від типу дискурсу (та тих, хто ними послуговується). Слова та фрази створюють певні картини у підсвідомості мовця. Знання певної мови означає створення в підсвідомості співрозмовників однакових картин. У зв'язку із цим визначення терміна «дискурс» не є однозначним, і різні дослідники вкладають різний зміст у це поняття.

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що вивчення дискурсу несе в собі дослідження мови загалом, не акцентуючи уваги на певному її аспекті.

Розглядаючи різні визначення поняття «дискурс», важливим є твердження, запропоноване В. Чернявською, яка розглядає дискурс, по-перше, як конкретну комунікативну подію в ситуаційному контексті і, по-друге, як сукупність текстів, що описують певний фрагмент дійсності, деяку ментальну сферу [11, с. 74–78]. Кожен дискурс неминуче поєднується з іншими дискурсами, з якими він може вступати в різні відношення (взаємодоповнення чи конфлікту), створюючи міждискурсивний діалог, який приводить до центрального для нас поняття інтердискурсу, яке розуміємо як введення у текст елементів інших дискурсів, що робить його дискурсивно гетерогенним.

У цьому зв'язку вважаємо доцільним детально розглянути генезу інтерпретацій поняття «інтердискурс».

Інтердискурс – поняття, введене Французькою школою аналізу дискурсу на позначення: 1) у широкому значенні – зовнішніх стосовно дискурсивних практик невербальних процесів, які зумовлюють семантико-гештальтні характеристики останніх. Дискурсивність, занурена в контекст інтердискурсу, отримує те, що М. Фуко називає «порядком дискурсу», тобто свою конкретно-історичну форму. У статті «Порядок дискурсу» М. Фуко висуває гіпотезу про те, що у будь-якому суспільстві «виробництво» дискурсу одночасно контролюється та підлягає селекції, організовується і перероз-

поділяється за допомогою певних процесів, загальна мета яких – приборкання непередбачуваності дискурсу. Порядок дискурсу, згідно з лінгвістом Н. Феркло, визначається як конфігурація усіх типів дискурсів, притаманних певному інституту або соціальній сфері, та складається з окремих жанрів – особливого використання мови згідно з характером соціальної практики (жанру новин, інтерв'ю й т. ін.) [15, с. 56].

Поняття «інтердискурс» активно використовується М. Пеше, який стверджує, що дискурсивний процес співвідноситься з інтердискурсом «через відношення суперечності, підкорення чи вторгнення». П. Серіо досліджував «відношення тексту до інтердискурсу через форми іноземної мови» [9, с. 543];

2) у вузькому значенні – поняття «інтердискурс» фіксує дискурсивно-лінгвістичні феномени, які є стосовно виділеної дискурсивної цілісності (послідовності) зовнішніми [9, с. 543].

Французька школа аналізу дискурсу не розглядає дискурсну формацію як замкнуте ціле. Інтердискурс – це початок іншого, який присутній у будь-якому дискурсі; це дискурсивний ґрунт, з якого виростає будь-яке висловлювання [8, с. 9].

П. Серіо стверджує, що інтердискурсивна формація, не займаючи всеосяжну частину досліджування, виключає непридатну для інтердискурсивності форму, якою є порівняння, тобто контрастне місцезнаходження дискурсних формацій, що розглядаються незалежно одна від одної. «Будь-який дискурс – у зв'язку з тим, що існує і функціонує в системі інших дискурсів – відображає у своєму «тілесному» складі, у репертуарі своїх, зокрема можливих, висловлювань інші, відображає багато дискур-

сів, і сліди цих відображень ми знаходимо в текстах» [6, с. 267–268].

Предметом дослідження Французької школи аналізу дискурсу є не лише сама собою дискурсивна формація, а межі її створення. Ідентифікація дискурсивних формацій не є конкретною, вона утворюється у процесі здійснення, що відбувається одночасно з виникненням та стабілізацією певного обриса висловлювання. Процес висловлювання не розвивається за лінією наміру, замкнутого за власним бажанням, як це стверджувалося б у прагматиці [9].

Поняття «інтердискурсивність» можемо відобразити схематично (див. Рис. 1):

Важливо зазначити, що прагматика і функціональні сфери інтердискурсу актуалізуються переважно на вербальному рівні, але одночасно дедалі більшого значення набувають також паравербальні засоби: постань учасника комунікації, його зовнішність, вираз обличчя, голос, міміка, усмішка, погляд, моральний та психологічний стан. Особливо важливим є цей факт під час аналізу інтердискурсивності анімаційного фільму, де зовнішність та міміка героїв висловлюють значно більше, ніж їхні слова, зображення відіграє важливу роль у передачі та сприйнятті інформації. Часто саме використання різних дискурсів дозволяє відобразити внутрішній світ персонажів.

Поняття інтердискурсивності «характеризується взаємодією між різними типами дискурсів, зокрема інтеграцією, перехресцуванням різноманітних галузей людських знань і практик» [1, с. 36], «взаємодією різноманітних систем знань, культурних кодів, когнітивних стратегій» [13, с. 22]. «Коли людина говорить, що крізь призму власних слів завжди проскакують «інші», «чужі» слова, вона має на увазі, що сама матеріальна структура мови дозволяє,

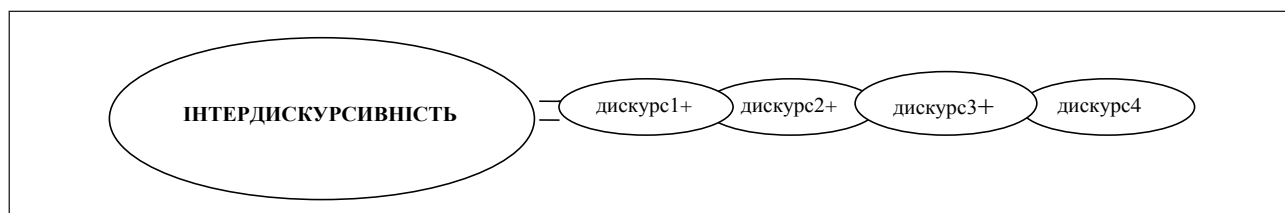

Рис. 1. Схематичне відображення поняття «інтердискурсивність»

щоб у лінійному мовному ланцюжку чулась ненавмисна поліфонія будь-якого дискурсу, через який аналіз і може намагатися виявити сліди несвідомого» [6, с. 54–94].

Оскільки будь-який текст за своєю природою є полідискурсивним, завжди можна говорити про домінування одного дискурсу, а участь та вплив інших дискурсів розглядати як інтердискурсивність. Наприклад, мультиплікаційний дискурс (створений на основі казкового) запозичував елементи з побутової, культурної, релігійної сфер, проте вони не суперечили казковому дискурсу, а гармонійно вливалися в нього.

Традиційно читачами казок чи глядачами мультфільмів вважались діти, тому казки та мультфільми створювались із розрахунком на молоде покоління. Але сучасні анімаційні фільми уже створені не лише для юного глядача. Великий обсяг інформації призначений для дорослих, діти ще не в змозі зрозуміти певних жартів, не характерних казковому дискурсу. Сучасний мультфільм – це набір різноманітних дискурсів, які нашаровуються на казковий, наприклад, дискурс американського кіно, голлівудський дискурс, рекламний, дискурс телешоу та побутовий.

Сучасні лінгвісти розмежовують природну та інсценовану інтердискурсивність. Природна інтердискурсивність – це «природний процес інтеграції людських знань, розосереджених у різних дискурсивних формаціях», тоді як інсценованою інтердискурсивністю створюється «особливий взаємозв'язок мовних одиниць, який ініціює у свідомості реципієнта перехід від одного типу дискурсу до другого» [13, с. 22–23]. Саме інсценована інтердискурсивність буде володіти маніпулятивним потенціалом завдяки своїй здатності «переключати» свідомість адресата на «іншу систему знань, кодів, на інший тип мислення» [13, с. 22–23].

Проблема відокремлення різних дискурсів та їх взаємодія базується на розмежуванні певних елементів дискурсу, які вже сформульовані і які по-іншому поєднуються у нових дискурсах. Використання елементів дискурсу ток-шоу, Голівуду та кінодискурсу в мультиплікаційному дискурсі є проявами інтердискурсивності.

Водночас, розглядаючи інтердискурс, не можемо не згадати ще одне важливе поняття, введене М. Пеше у книзі «Прописані істини»: інтрадискурс – «функціонування дискурсу стосовно нього самого (те, що я говорю зараз стосовно того, що говорив раніше, і того, що я говоритиму пізніше), тобто сукупність явищ кореференції, які забезпечують те, що можна назвати «ниткою дискурсу» [6, с. 271]. П. Серіо трактує це поняття таким чином: інтрадискурс – поняття, запропоноване у контексті сучасних аналітик дискурсу, у змісті якого фіксується феномен конституювання семантично важливої дискурсивної цілісності за допомогою інтеріоризації та іманентизації початкових зовнішніх до неї дискурсивних елементів [9, с. 548]. Указані дискурсивні елементи є у цьому контексті особливими преконалами стосовно конституюваної дискурсивної послідовності: преконала у цьому разі будується всередині дискурсу. Ідеться про внутрішньо дискурсивні трансформації, інше можливе формулювання затвердженого в іншому місці висловлювання. Зовнішнє тексту присутнє в самому тексті: воно є інтрадискурсивним [9, с. 548].

У термінах Н. Алефіренко інтрадискурс є «невидимим генератором, який породжує і направляє конфігурацію значень знака по наявних артеріях дискурсивної свідомості» [1, с. 119].

У рамках теоретичних аспектів інтердискурсивності потрібно детальніше розглянути вищезгаданий термін «преконала», який, на думку лінгвістів Французької школи аналізу дискурсу, був саме тією важливою «ланкою, якої не вистачало, яка б дозволила теорії дискурсу опиратися на мовні явища, <...> яка б, зокрема, зв'язувалася з концептом інтердискурсу» [6, с. 41].

Теорія преконала М. Пеше та П. Анрі була виведена на основі робіт Г. Фреге й О. Дюкро щодо пресупозиції. Поняття преконала М. Пеше описує як слід у самому дискурсі попередніх дискурсів, які постачають свого роду «заготовку», «сировину» для дискурсивної формації, з яким для суб'єкта зв'язаний ефект очевидності [6, с. 41].

П. Серіо під преконоструктом розуміє «просто висловлювання, взятє з попередніх дискурсів або представлене такими» [9, с. 549–562]. Преконострукт, проникаючи в середовище домінантних дискурсних формацій, трансформується, включаючись у нову систему значень. Преконострукт є вже висловленою кимось думкою чи судженням, очевидним та зрозумілим для інших.

Хоча семантика поняття «преконострукт» розвивається в загальному контексті постмодерністичної концепції інтертекстуальності, воно не обмежується лише цією концепцією, адже тут додатково досліджується внутрішній мовний механізм адаптації початкового стороннього дискурсивного фрагмента до новоствореного дискурсу. Сам факт створення будь-якого дискурсивного простору може інтерпретуватися в цьому контексті як продукт іманентизації ним відповідної кількості преконоструктів у процесі створення внутрішнього за допомогою інтеріоризації зовнішнього. П. Серіо стверджує, що «висловлювання, зовнішнє стосовно акту поточного висловлювання, вноситься в нього як предикативне, де в кожному елементі вже присутні асертивні операції, реалізовані або такі, що сприймаються за реалізовані протягом попереднього акту продукування висловлювання, незалежно від того, є цей акт внутрішнім чи зовнішнім стосовно мовного твору, який розглядається». Одним із механізмів іманентизації преконоструктів у дискурсивному середовищі є

номіналізація: згідно з оцінкою П. Серіо, «важливим тут є те, що номіналізовані висловлювання є преконоструктом, тобто суб'єкт акту продукування висловлювання не бере на себе відповідальності за нього, воно є ніби само собою частиною реальної дійсності, що передує дискурсу, за допомогою якої заповнюється одне з місць у предикативних відношеннях» [7, с. 273].

Стає зрозумілим, що преконострукт створює ефект очевидності. Преконострукт одночасно відсилає до «того, що кожен знає», тобто до змісту думки «універсального суб'єкта» – опори ідентифікації, і до того, що кожен, у певній «ситуації», може бачити і чути у формі очевидностей «ситуативного контексту» [6, с. 274]. Отже, преконострукт – це як «заготовка», «сировина», що несе в собі певну логіку очевидності, яка присутня в багатьох дискурсах. За допомогою циркуляції преконоструктів закріплюються загальноприйняті зразки. Для того, щоб зрозуміти будь-який дискурс, потрібно розуміти наявні вже конструкції – преконострукти, які є основою інтердискурсивності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропоновані ідеї М. Пеше дають можливість стверджувати, що кожен дискурс пов'язаний з іншими через преконострукт. Кожен дискурс зберігає пам'ять про інші дискурси через введені в нього преконострукти, тим самим створюючи інтердискурсивне поле, яке є основним досліджуваним матеріалом цієї роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко. Н. Поэтическая энергия слова: синергетика языка, сознания и культуры / Н. Алефиренко. – М. : Academia, 2002. – С. 119.
2. Бабенко Л. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа : [учебник для вузов] / Л. Бабенко. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. – 463 с.
3. Всеукраїнський тлумачний словник / голов. ред. В. Бусел. – К. ; Ірпін'я : Перун, 2005. – 1728 с.
4. Гаспаров М. Язык, познание, образ: Лингвистика языкового существования / М. Гаспаров. – М., 1996. – 456 с.
5. Дейк ван Т. Язык. Познание. Коммуникация / Т. ван Дейк. – М., 1989. – 331 с.
6. Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса / пер. с фр. и португ. общ. ред. П. Серіо. – М. : Прогресс, 1999. – С. 415.
7. Можейко М. Преконострукт / М. Можейко // Постмодернизм: энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.infoliolib.info/philos/postmod/prekonstrukt.html>.
8. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. Пьеге-Гро ; пер. с фр. Г. Косикова, В. Лукасик, Б. Нарумова ; общ. ред. и вступ. ст. Г. Косикова. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 240 с.
9. Серіо П. Анализ дискурса во Французской школе (дискурс и интердискурс) / П. Серіо // Семиотика: Антология / сост. Ю. Степанов. – М. : Академический проспект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 702 с.
10. Филлипс Л. Дискурс-анализ. Теория и метод / Л. Филипс, М. Йоргенсен. – Х. : Гуманитарный Центр, 2004. – 334 с.

11. Чернявская В. Дискурс и власть дискурса: проблемы речевого взаимодействия / В. Чернявская. – М. : Флинта ; Наука, 2006. – 136 с.
12. Чернявская В. Интертекстуальность и интердискурсивность / В. Чернявская // Текст – Дискурс – Стиль. Коммуникации в экономике / отв. ред. В. Чернявская. – СПб., 2003. – С. 23–42.
13. Чернявская В. Открытый текст и открытый дискурс: Интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность / В. Чернявская // Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы / отв. ред. В. Чернявская. – СПб., 2007. – С. 7–26.
14. Fairclough N. Critical Discourse Analysis / N. Fairclough. – London : Longman, 1995. – 357 p.
15. Fairclough N. Discourse and Social Change / N. Fairclough. – Cambridge : Polity Press. 1992. – 234 p.
16. Foucault M. The Archaeology of Knowledge / M. Foucault. – London : Routledge, 1972. – 426 p.

УДК 811.111«367.625»366.5

ВАЛЕНТНОСТЬ В СИСТЕМЕ ГРАММАТИЧЕСКИХ КАТЕГОРИЙ АНГЛИЙСКОГО ГЛАГОЛА

Домброван Т. И.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

В статье валентность трактуется как одна из грамматических, а именно классификационных, категорий глагола современного английского языка. Рассмотрена сопряженность категории валентности с другими категориями глагола. Обосновано введение понятия «имплицитная валентность».

Ключевые слова: глагол, валентность, сочетаемость, грамматическая категория.

Домброван Т. І. Валентність у системі граматичних категорій англійського дієслова. У статті валентність тлумачиться як одна із граматичних, а саме класифікаційних, категорій дієслова сучасної англійської мови. Розглянуто взаємозв'язки між категорією валентності та іншими категоріями дієслова. Обґрунтовано введення поняття «імпліцитна валентність».

Ключові слова: дієслово, валентність, сполучуваність, граматична категорія.

Dombrovan T. I. Valence in the system of grammatical categories of the English verb. Valence is interpreted as one of the grammatical, namely – classifying, categories of the English verb. Degrees of cohesion between valence and other grammatical categories are specified. The notion of “implicit valence” is introduced.

Key words: verb, valence, combinability, grammatical categories.

Постановка проблемы. Общеизвестно, что каждый языковой знак характеризуется определенной парадигмой комбинаторных паттернов, отражающих его валентность как потенциальную способность «вступать в связь с другими знаками для возникновения более или менее обширных цельностей» [19, с. 125]. Иначе говоря, валентность является универсальным свойством знака. Это свойство позволяет языку функционировать в качестве всеобщего средства общения, а также придает ему творческий характер, который вытекает из возможности постоянного комбинирования имеющихся в языке средств с целью максимально точной передачи мысли [22, с. 73].

В лингвистике существует немало работ, посвященных исследованию валентности фонем, морфем, лексем на материале разных языков. Всё же отдельные вопросы, связанные с определением грамматического статуса валентности и её места среди языковых категорий, остаются неосвещенными. Значительный

вклад в развитие теории комбинаторики языковой единицы, в том числе и глагола, сделан в украинистике: исследования И.Р. Выхованца, А.А. Загнитко, Т.Е. Масицкой по праву считаются фундаментальными в теории валентности глагола современного украинского языка. Достаточно детально исследованы комбинаторные способности глагола в немецком языке (М.Д. Степанова и др.). Иначе, к сожалению, обстоят дела в английской филологии: по сути, теория валентности глагола (как и других частей речи) в современном английском языке до сих пор остается неразработанной, что и определяет **актуальность** настоящего исследования.

Цель статьи – рассмотреть содержание понятия «категория» и определить место валентности среди других категорий глагола. Исследование проводилось на материале английского языка.

Изложение основного материала исследования. Категории – это наиболее общие, фундаментальные понятия науки, отражающие наиболее существенные, закономерные

связи и отношения реальной действительности и познания [15, с. 77]. Понятие категории (от греч. *katēgoria* – высказывание, признак) восходит к Аристотелю (384–322 гг. до н. э.). Аристотель разработал иерархическую систему из десяти категорий: сущность, количество, качество, отношение, место, время, положение, состояние, действие и претерпевание, из которых основными считал только три категории: сущность («субстанция»), состояние, отношение [28, с. 61].

В широком смысле под категорией понимают «одну из познавательных форм мышления человека, позволяющую обобщать его опыт и осуществлять его классификацию» [16, с. 45].

В лингвистике понятие *языковой* категории трактуется двояко: с одной стороны, это «любая группа языковых элементов, выделяемая на основании какого-либо общего свойства», с другой стороны, это «некоторый признак, параметр, который лежит в основе разбиения обширной совокупности однородных языковых единиц на ограниченное число непересекающихся классов, члены которых характеризуются одним и тем же значением этого признака» [3, с. 215].

Подобной двойственностью зачастую отличаются и определения *грамматической* категории. Так, Д.Э. Розенталь и М.А. Теленкова под грамматической категорией понимают не только «совокупность однородных грамматических значений», но и «наиболее крупные лексико-грамматические разряды (классы) слов, объединенных общими семантическими и морфолого-синтаксическими признаками: категория глагола, категория наречия» [26, с. 58].

Сходным образом понятие грамматической категории трактуется в учебнике Б.Н. Головина «Введение в языкознание». Здесь грамматическая категория определяется как «реальное языковое единство грамматического значения и средством материального выражения» [6, с. 105]. Такая широкая интерпретация термина позволяет автору классифицировать грамматические категории на категории слов (т. е. части речи), категории словесных форм (т. е. морфологические категории), категории словесных позиций (т. е. члены предложения), категории словесных конструкций (т. е. предложения) [6, с. 105]. Другими словами, в таком понимании тер-

мин «грамматическая категория» оказывается синонимичным не только понятию «морфологическая категория», но и понятиям «часть речи», «член предложения» и т. п. На наш взгляд, однако, отождествление понятий «грамматическая категория» и «часть речи», «член предложения» представляется некорректным и нецелесообразным, поскольку слишком широкое понимание понятия «грамматическая категория», под которое оказывается возможным подвести и морфологические признаки, и синтаксические функции, и даже классы слов, способствует размыванию границ этого понятия и, следовательно, снижению научной точности изложения при оперировании термином.

Иное понимание грамматической категории находим в работах М.Я. Блоха [1, с. 82], М.П. Кочергана [14, с. 266], А.А. Леонтьева [17, с. 212], Т.Е. Масицкой [20, с. 11] и некоторых других лингвистов, предлагающих рассматривать грамматическую категорию как «систему противопоставленных друг другу рядов грамматических форм с однородными значениями» [18, с. 115]. Иначе говоря, грамматическая категория выступает обобщением соотносительных между собой и противопоставленных друг другу грамматических значений, эксплицируемых в определенных грамматических формах. В этом понимании грамматической категории отражаются такие ее важные характеристики, как «системность», «универсальный семантический признак», «формальное выражение», «противопоставленность» («оппозиция»). Последняя из перечисленных характеристик, по глубокому убеждению А.М. Шахнаровича, является определяющей: «Нет грамматической категории, если нет оппозиции» [31, с. 57].

В нашей работе термин «грамматическая категория» используется во втором значении, т. е. как единство содержательной и формальной парадигм. Другими словами, понятие грамматической категории связывается со спецификой функционирования частей речи (в этом случае глагола) и их способностью менять свои грамматические (морфологические и/или синтаксические) формы.

Традиционно грамматические категории подразделяют на морфологические и синтаксические. Среди морфологических категорий выделяют категорию вида, времени, наклоне-

ния, лица, рода, числа, падежа [14, с. 267], к синтаксическим предлагается отнести категорию коммуникативной направленности, категорию утверждения/отрицания и некоторые другие [14, с. 267]. Категория залога одними лингвистами рассматривается как морфологическая [18, с. 115], другими – как синтаксическая [14, с. 267].

Рассматривая грамматические категории глагола, следует различать собственно глагольные категории и несобственно глагольные категории. Собственно глагольные категории, пользуясь терминологией М.П. Кочергана [14, с. 267], можно назвать классификационными; они присущи только глаголу и обычно наследуются дериватом при транспозиции. Несобственно глагольные категории являются релятивными («словоизменяющими» в терминологии М.П. Кочергана); они формируются в других частях речи, но морфологически отображаются в глаголе (Рис. 1.).

Как видно с Рис. 1., к релятивным глагольным категориям относятся категории лица и числа. Эти категории получают морфологическое выражение в финитных формах английского глагола (*verbum finitum*) только при согласовании его с подлежащим. В других языках, например, славянской группы, к релятивным категориям глагола будет отнесена и грамматическая категория рода.

Среди классификационных категорий, выделяющих глагол среди других частей речи, – категория времени, категория вида, категория залога, категория наклонения, категория тран-

зитивности (переходности/непереходности) и категория валентности. Это разноплановые категории: одни отражают морфологическую парадигму глагола (например, категория времени, категория вида); другие актуализируют характер синтаксических связей/свойств глагола (например, категория транзитивности); третьи сочетают в себе и морфологические, и семантические, и синтаксические характеристики глагола (например, категория валентности). Собственно глагольные категории взаимосвязаны между собой, хотя степень этой связанности различна. Например, степень связанности категорий вида и времени настолько высока, что иногда «совершенный вид легко может быть переинтерпретирован как прошедшее время – и категория вида трансформируется в категорию времени <...> незаметным для носителей языка образом» [4, с. 8].

Рассматривая вопрос о соотношении двух глагольных категорий – *валентности* и *времени*, можно сделать предположение об их взаимной недетерминированности. И в самом деле, валентность глагола представляет собой явление глубинного, логико-семантического плана, являющееся основой для отражения определенной ситуации в объективной действительности («содержательная» валентность) и получающее конкретную языковую реализацию («формальная» валентность). Глагол, даже взятый вне контекста, благодаря комбинаторному потенциалу задает определенную актантную рамку как каркас, модель возможной ситуации. Дру-

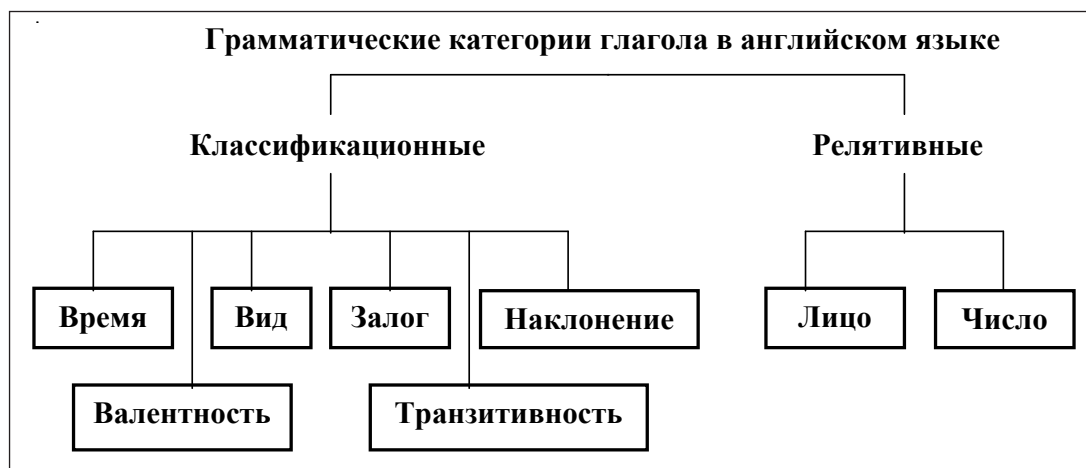

Рис. 1.1. Типология грамматических категорий глагола в английском языке

гими словами, глагол содержит в себе «свернутую» пропозицию как один из потенциальных вариантов выражения ситуации. Категория же времени, отражающаяся морфологически в глаголе предиката, служит для темпоральной локализации описываемой ситуации относительно момента речи, который обычно принимается за точку отсчета. Таким образом, зависимость между категориями валентности и времени не выявляется, что делает принципиально возможным отнесение той или иной ситуации к различным временным планам. Например:

Mr. Jefferson was, is, and perhaps will continue to be, the most distinguished politician of our history (H.C. Mansfield).

Значение процессуальности, изначально заложенное в грамматической семантике глагола, получает реализацию в условиях экспликации темпоральной локализации, т. е. в финитных формах глагола (известно, что не-финитным, или неличным, формам глагола категория времени не присуща). Поэтому употребление лексических денотатов времени с финитными глаголами практически не имеет каких-либо ограничений. Ограничения возможны в плане семантической избирательности конкретной глагольной лексемы: так, например, для глаголов состояния характерно использование адverbов длительности, но не кратности («Я знаю его в течение 20 лет», но «*Я знаю его часто/каждый день» и т. п.).

Следует также отметить, что темпоральные детерминанты в подавляющем большинстве употреблений имеют факультативный характер (т. е. семантикой глагола не прогнозируются) и в функциональном отношении определяются как обстоятельственные распространители предложения (адverbиальные модификаторы). Так, например, в исследуемом массиве публицистических текстов общей длиной в 80 000 словоупотреблений темпоративы отмечены в 600 случаях, из которых только в 6 случаях (1%) они имели обязательный характер; для анализируемых текстов официально-деловых документов той же длины эти данные составляют 260 случаев и 2 случая (0,8%) соответственно.

Например:

(1) Choosing to have a government and hence to be a people

comes *before the choice of any particular form of government*;

(2) It was *later*;

(3) <...> that the standards in question can *still* constitute a target

for developing countries.

В предложениях (1) и (2) выделенные курсивом адverbы имеют обязательный характер, что может быть проверено при помощи теста на опущение (элиминацию), тогда как в предложении (3) темпоратив “still” факультативен, и опущение его из предложения не приводит к структурно-семантической незавершенности последнего.

Валентность и вид. Глагольный вид (в международной терминологии – аспект) – это грамматическая категория глагола, не связанная с дейктической темпоральной локализацией действия, но касающаяся внутренней структуры обозначенного действия и интерпретирующая его, в частности в английском языке, как реализованное, завершенное (“completed”) либо находящееся в процессе становления, развития в конкретный момент времени (“in progress”) [21, с. 83].

В английском языке категория глагольного вида образована оппозицией «прогрессив» – «не-прогрессив» с маркированным первым членом оппозиции (“be ... ing”). Если в семантическом плане первый член оппозиции определен четко (его признаками являются «процессуальность», «развертывание» действия, актуализация срединной фазы, следовательно, незавершенности действия), то второй член оппозиции представляет в семантическом отношении диффузное, многозначное образование. В основе рассматриваемой оппозиции лежит различное восприятие и/или передача конкретного действия: либо как внутренне расчлененного на сегменты, распределенные на оси времени, либо как констатация факта совершения этого действия. Именно различия в субъективном видении и интерпретации процессов окружающей среды позволяют объяснить возможность

использования различных видовых форм для передачи одних и тех же процессов. Согласно данным [34, с. 198], на использование длительных форм приходится менее 5% глагольных употреблений, в то время как в более чем 95% случаев глагол используется в формах общего вида («не-прогрессива»).

Проведенное в нашей работе исследование реализации валентности глаголов позволяет заключить, что сопряженность между двумя рассматриваемыми категориями глагола – валентностью и видом – отсутствует. Валентность, имеющая логико-семантическую основу, характеризует сочетаемостные особенности конкретного глагола, в то время как вид передает особенности протекания и распределенности действия, выраженного всем глагольным сочетанием, во времени. Использование глагола в той или иной видовой форме не влияет на модель валентности этого глагола (ср. предложение *I was working at 5 yesterday.* – *I worked at 5 yesterday.* Глагол “work” здесь моновалентен, формула валентности глагола в этих использованиях выглядит так: $S - V (+ Md_{time})$).

Валентность и наклонение. Грамматическая категория наклонения выражает отношение действия, названного глаголом, к действительности с точки зрения говорящего [25, с. 321]. Известно, что в английском языке выделяют три наклонения – изъявительное, повелительное и сослагательное.

Изъявительное наклонение, представляющее действие/состояние как объективный факт, отличается большим разнообразием (до 26) видовременных форм глагола в активном и пассивном залогах. Именно в изъявительном наклонении валентная парадигма глаголов «развернута» наиболее полно.

Повелительное наклонение служит для передачи просьбы или приказа, т. е. побуждения к выполнению какого-либо действия адресатом. Формы повелительного наклонения характеризуются отсутствием видовых и залоговых различий, использованием глагола в форме 2-го лица (за исключением глагола “be”), эллипсом подлежащего. Последний факт является причиной «усечения» формулы валент-

ной структуры глагола: эллиптированное подлежащее в этих случаях обозначаем $\{S_{ell}\}$, где индекс $_{ell}$ указывает на опущенный элемент, а само явление опущения валентной связи (при условии возможного восстановления ее из контекста/ситуации) называем «свернутой валентностью».

Формы сослагательного наклонения глагола, передающего значение желательности, предположительности, возможности, обусловленности и т. п., относят обозначенное действие к любому временному плану и образованы как синтетически, так и аналитически. В анализируемом материале синтетические формы сослагательного наклонения отмечены не были, а аналитические формы сослагательного наклонения не дают каких-либо новых моделей валентностей глагола.

Таким, образом, валентность конкретного глагола не зависит от наклонения, в котором этот глагол используется.

Валентность и транзитивность. Транзитивность, или переходность, есть лексико-синтаксическая категория, содержательной стороной которой является передача типа субъектно-предикатно-объектных отношений по принципу направленности действия на объект (тип SVO) или замкнутости действия в сфере субъекта (типы SV, SVA_{dv} , SVC_v , SVA и т. п.), которые (отношения) получают формальное отражение в системе синтаксических характеристик глагола с точки зрения наличия/отсутствия у него дополнения [7, с. 370; 8, с. 123; 32, с. 633].

В англистике с категорией транзитивности связаны некоторые трудности. Во-первых, с одной стороны, транзитивность традиционно рассматривается в разделе морфологии [13, с. 11], хотя никаких морфологических маркеров переходности английские глаголы не имеют, поэтому определить принадлежность отдельно взятого глагола к какому-либо классу практически невозможно. Большинство глаголов английского языка могут использоваться и как переходные, и как непереходные, следовательно, только контекст играет решающую роль при определении характера глагола. С другой

стороны, управление, являющееся фактически основанием для разграничения транзитивных и нетранзитивных глаголов [24, с. 31], рассматривается в разделе синтаксиса, хотя оно предопределено семантикой конкретного глагола.

Во-вторых, до сих пор в лингвистике точно не определено, можно ли считать переходным глагол с последующим предложным дополнением. Если переходность трактуется как объектность, т. е. широко, тогда к переходным следует относить глаголы как с предложным, так и с беспредложным управлением. На наш взгляд, однако, любая расширенная трактовка содержания какого-либо научного термина ведет к расширению объема соответствующего понятия и, как следствие, к включению в его состав зачастую негомогенных объектов. Широкое понимание переходности приводит к неоправданному включению в класс переходных как глаголов, управляющих предложным дополнением, так и глаголов, управляющих беспредложным дополнением. Исходя из того, что любое понятие «обобщает объекты некоторого множества и выделяет это множество по отличительному для него признаку» [2, с. 41], в настоящей работе термины «объектность» и «переходность» предлагается разграничивать и рассматривать как находящиеся в родо-видовых отношениях. Родовым понятием (гиперонимом) мы считаем понятие «объектность», видовым (гипонимом) – «переходность». При этом термин «переходность» закрепляем только за глаголами, способными комбинироваться с беспредложным дополнением, а под объектностью будем понимать способность глагола сочетаться с любым типом дополнения (как предложным, так и беспредложным).

Переходность как способность глагола к управлению дополнением отражает лишь один из ряда аспектов глагольной сочетаемости, это «одно из проявлений валентности глагола» [5, с. 97]. В рамках категории переходности (или шире, объектности) проблема глагольной сочетаемости не может быть решена в полном объеме. Поэтому при изучении глагольных сочетаний целесообразно не ограничиваться этими двумя группами глаголов (переходные

и непереходные) с указанием на наличие либо, соответственно, отсутствие дополнения при конкретном глаголе, а рассматривать и другие обязательные зависимые элементы. Другими словами, разделение глаголов на переходные и непереходные можно считать базовым, первым этапом при классификации глагольных валентностей.

Валентности глагола возможно классифицировать на объектные, безобъектные и смешанные. Следует особо подчеркнуть, что речь идет не о классификации глаголов как таковых, но глагольных *употреблений*. Глаголы английского языка многозначны, и нередко различные лексико-семантические варианты одного и того же глагола различаются типами сочетаемости как на структурном, так и на лексическом уровне. К условно названному нами «смешанному» типу относим глагольные сочетания, комбинирующие различные виды объектных и безобъектных валентностей глагола, например:

VO_{non-prep} D в “put(V) the book (O_{non-prep}) on the shelf (D)”;

VD O_{prep} в “look (V) up (D) at someone O_{prep}” и т. д.

Еще одним нерешенным вопросом в грамматике английского языка остается проблема определения количества валентных связей у так называемых переходных глаголов в абсолютном употреблении, например:

to read: to read a book/a newspaper;

to write: to write a letter/a composition;

to paint: to paint a picture, etc.

Обзор литературы по этому вопросу свидетельствуют о том, что некоторые лингвисты относят рассматриваемые глаголы к переходным в абсолютном употреблении, другие настаивают на том, что в сочетаниях типа “to read aloud” и “to read a book” реализуются различные по типу переходности глагольные лексемы.

Исходя из того, что переходность есть синтезирующая категория, объединяющая лексические и синтаксические признаки глагола, естественно предположить, что сема объекта при глаголе в переходном употреблении заложена в семантике глагола и эксплицируется в виде

дополнения при этом глаголе. Семантико-синтаксическая сущность переходности позволяет говорить о трех группах переходных глаголов в зависимости от поверхностной выраженности (экспликации) объектной валентности (здесь мы следуем классификации глагольных лексико-семантических вариантов (далее – ЛСВ), предложенной И.В. Сентенберг) [27, с. 55–56].

Таблица 2
Семантико-синтаксическая классификация переходных глаголов

Группы переходных глаголов	Наличие семы объектности	Экспликация синтаксической валентности
1	+	+
2	+	+/-
3	+	-

К первой группе относятся глаголы, точнее, лексико-семантические варианты глаголов, у которых сема объекта регулярно эксплицируется в дополнении, иначе говоря, глаголы семантически и синтаксически переходные (примеры А). Ко второй группе относятся глаголы, в которых сема объектности может эксплицироваться в одних моделях и не эксплицироваться в других (примеры В), при этом «факультативная экспликация объектной семы в объектной сочетаемости не является случаем речевого эллипса» [27, с. 55]. В третью группу включены глаголы, объектная семантическая валентность которых не выражается в объектной сочетаемости (примеры С).

А. *Take a book* (взять книгу), *bring a CD* (принести компакт-диск), *give the address* (дать адрес), *get a job* (получить работу) и т. п.

В. *Marry* (жениться, выходить замуж), *marry a celebrity* (жениться на знаменитости, выходить замуж за знаменитость); *smoke* (курить), *smoke a pipe* (курить трубку), *read* (читать), *read a book/a newspaper* (читать книгу/газету).

С. *To fish* (рыбачить), *to mapread* (читать карту), *to cook* (готовить еду; чаевничать, кофейничать).

При этом нельзя не заметить, что в (А)

включены глаголы широкой семантики, следовательно, для уточнения смысла реализуемого ЛСВ наличие синтаксического объекта в предложении обязательно.

В группе примеров (С) собраны глаголы с узким значением, при этом сема объекта, как правило, выраженная в словарной дефиниции, всегда совпадает с названием единичного объекта, но вследствие семантической избыточности объектность не получает экспликации в виде дополнения. Так, *рыбачить* эквивалентно сочетанию *ловить рыбу*, *чаевничать* – *пить чай* и т. п. Предлагаем называть поверхностно (синтаксически) не выраженную, но семантически обязательную валентность глагола *погашенной*, или *имплицитной* (в отличие от эксплицируемой).

«Погашенными» могут быть не только объектные валентности глагола. Возможна импликация сем образа действия (1), инструмента/способа действия (2), интенсивности действия (3), локативности (4), например:

1) погашенная синтаксическая валентность образа действия: *to stride* (walk very quickly), *stroll* (walk slowly and in a relaxed way), *hobble* (walk with difficulty because of pain), *stomp* (walk with heavy, noisy steps), *tiptoe* (walk quietly with light steps), *parade* (walk proudly), *wander* (walk around with no particular way and in no particular direction), *edge* (walk slowly and carefully);

2) погашенная синтаксическая валентность инструмента/способа действия: *to stab* (with a knife), *to sweep the floor* (with a broom), *to cut bread* (with a knife), *to cut cloth* (with scissors), *to shave* (with a sharp blade or raisor), *to mow* (grass using a special machine), *to strangle* (with hands or a piece of string), *to comb one's hair* (with a comb), *to pinch* (between your finger and thumb), *to brush one's teeth* (with a brush), etc.;

3) погашенная синтаксическая валентность интенсивности действия: *murmur*, *tumble*, *whisper*, *shout*, *yell*, *scream*, *roar*, *bellow*; *creep*, *crawl*, *run*, *job*, *dash*, *tear*, *sprint*, *trot*; *cut*, *scratch*, *graze*, *chop off*; *cry*, *whimper*, *snivel* (sniffle), *sob*, *weep*; *look*, *examine*, *stare*, *gaze*, *gape*; *press*, *push*, *compress*, *flatten*; *study*, *research*, *cram for*, *swot*, *grind*; etc.

4) погашенная синтаксическая валентность локативности: *to wade (walk through deep water)*; *to paddle (walk in water that is not very deep, especially at the edge of the sea, for enjoyment)*; *to scatter (to spread things over a wide area)*; *to shoplift (to steal things from shops)*; *to mug someone (to attack and rob someone in the street)*, etc.

В русском языке, соответственно: (1) *идти, шагать, слоняться, бродить и т. п.*; (2) *пилить дрова (пилой), рубить лес (топором), косить траву (косой), мести пол (метлой) и т. п.*; (3) *шептать, бормотать, кричать, вопить и т. п.*; (4) *идти вброд, летать, плавать и т. п.*

Возвращаясь к проблеме переходности и связанной с нею имплицитной объектной валентности, следует особо подчеркнуть, что при глаголе, использованном в переносном значении, употребление объекта обязательно, например:

To read one's silence as consent (расценивать молчание как знак согласия) [33, с. 1098].

She drank the story in (она жадно слушала рассказ) [33, с. 785].

The river has eaten away its banks (река подмыла берега) [33, с. 791].

To drive a bargain (заключить сделку) [33, с. 785].

The firemen played their hoses on to the blaze (пожарные направили брандспойты на пламя) [33, с. 1059].

Случаи использования переходных глаголов в так называемом абсолютном употреблении обусловлены не только семантикой самого глагола, но и экстралингвистической ситуацией, вербализуемой в субъектно-предикатной структуре. Другими словами, «погашение» дополнения возможно в тех случаях, когда коммуникантам известно, о каком объекте идет речь.

Анализ сочетаемости глаголов в переходном и непереходном употреблении свидетельствует о различном валентном потенциале глагольных лексем, что указывает на *сопряженность* категорий валентности и переходности, но при этом нельзя отрицать, что валентность намного точнее характеризует сочетательные возможности глагола, чем переходность.

Валентность и залог. Традиционно залог определяется как глагольная категория, обозначающая различные субъектно-объектные отношения, находящие свое выражение в формах глагола [30, с. 160–161; 32, с. 634.]. Общее значение категории залога может быть определено либо вслед за А.А. Холодовичем как «схема соответствия между единицами синтаксического и семантического уровней» [29, с. 13], либо вслед за С.Д. Кацнельсоном как изменение интенции высказывания [12, с. 181].

Исходя из тема-рематической организации информации в предложении, пассив рассматривают как средство рематизации агенса действия [9, с. 16–31; 10; 11].

Употребление страдательного залога необходимо, когда пациенс или объект действия является данным (т. е. темой), а в роли ремы, т. е. выразителем нового, выступает сказуемое и/или предложное дополнение.

Активная и пассивная конструкции, даже при возможности их формальной взаимной трансформации, не могут считаться эквивалентными в семантическом и коммуникативном аспектах, а потому не являются взаимозаменяемыми. И активная, и пассивная структуры представляют собой различные способы кодирования определенного фрагмента действительности, способы, различающиеся фокусировкой тех или иных компонентов денотативной ситуации и, следовательно, обладающие различным когнитивным содержанием: «И та, и другая структуры [актив и пассив – Т. Д.] порождаются из одной глубинной структуры в зависимости от того, как отражаемая ситуация воспринимается и отражается говорящим» [23, с. 40].

Категория залога, будучи сложной синтактико-морфологической категорией, детерминирующей организацию предложения, тесным образом связана с глагольной категорией валентности. Точки соприкосновения двух коррелируемых глагольных категорий находятся в сфере субъектно-объектных отношений. Здесь же отметим, что при описании залога следует учитывать многозначность английских глаголов и, как следствие, тот факт, что не все лексико-семантические варианты одного и того же

глагола обладают одинаковым комбинаторным потенциалом и способны образовывать пассивные структуры. Так, например, глагол *have* в значении «обладать, владеть» в пассиве не используется (*I have many books* → **Many books are had by me*), но в значении «обмануть» встречается и в страдательном залоге (*They have had you* → *You have been had*).

Одноместные предикаты не могут образовывать пассивной конструкции. Многочестные предикаты способны к пассивизации только при наличии семантической ролей «агенс», «пациенс»/«объект», «бенефактив» и «инструмент/средство/способ». Как свидетельствует анализ фактического материала, в пассивной конструкции в позицию подлежащего переме-

щаются такие семантические роли, как «пациенс», «бенефактив», «объект», «адресат», «реципиент»; в позиции же объекта (если таковой имеется) возможны семантические роли «агенс», «инструмент», «бенефактив», «реципиент», «средство/способ».

Таким образом, валентность следует рассматривать как одну из грамматических категорий глагола, а именно как классификационную. По нашему глубокому убеждению, валентноориентированный подход к изучению грамматических категорий глагола весьма **перспективен**, так как открывает новые грани до конца не изученных связей между такими эпицентрами семантики и синтаксиса, как валентность, залог, переходность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики / М.Я. Блох. – М. : Высшая школа, 1986. – 160 с.
2. Брюшинкин В.Н. Практический курс логики для гуманитариев / В.Н. Брюшинкин. – М. : Интерпракс, 1994. – 360 с.
3. Булыгина Т.В. Категория языковая / Т.В. Булыгина, С.А. Крылов // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
4. Бурлак С.А. Введение в лингвистическую компаративистику / С.А. Бурлак, С.А. Старостин. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 272 с.
5. Бурлакова В.В. Основы структуры словосочетания в современном английском языке / В.В. Бурлакова. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1975. – 128 с.
6. Головин Б.Н. Введение в языкознание / Б.Н. Головин. – М. : Высшая школа, 1983. – 231 с.
7. Долинина И.Б. Категория переходности/непереходности / И.Б. Долинина // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
8. Єрмоленко С.Я. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бібік, О.Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
9. Загнітко А.П. Семантико-синтаксичні аспекти категорії стану дієслова / А.П. Загнітко // Семантика і функції граматичних структур : збірник наукових праць. – К. : УМК ВО, 1991. – С. 16–31.
10. Залеснова О.В. Комунікативний аспект функціонування речень із пасивною перспективою у тексті (на матеріалі іспанської мови) / О.В. Залеснова // Вісник КДЛУ. Серія «Філологія». – 1999. – Т. 2. – № 1. – С. 128–133.
11. Ившин В.Д. Синтаксис речи современного английского языка (смысловое членение предложения) / В.Д. Ившин. – Ростов-н/Д : Феникс, 2002. – 320 с.
12. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевого мышления / С.Д. Кацнельсон. – Ленинград : Наука, 1972. – 216 с.
13. Кобрин Н.А. Грамматика английского языка: Морфология / Н.А. Кобрин, Е.А. Корнеева, М.И. Оссовская, К.А. Гузеева. – М. : Просвещение, 1985. – 288 с.
14. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства / М.П. Кочерган. – К. : Академія, 2000. – 368 с.
15. Краткий словарь по логике / под ред. Д.П. Горского. – М. : Просвещение, 1991. – 208 с.
16. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 250 с.
17. Леонтьев А.А. Универсально-сопоставительная лингвистика / А.А. Леонтьев // Язык: теория, история, типология. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – С. 210–213.
18. Лопатин В.В. Грамматическая категория / В.В. Лопатин // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
19. Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф / А.Ф. Лосев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 480 с.
20. Масицька Т.Є. Граматична структура дієслівної валентності / Т.Є. Масицька. – Луцьк : РВВ Волин. держ. ун-ту, 1998. – 208 с.
21. Маслов Ю.С. Вид глагольный / Ю.С. Маслов // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
22. Меликян В.Ю. Экспрессивные текстообразующие функции коммуникем / В.Ю. Меликян // Филологические науки. – 1998. – № 2. – С. 73–82.

23. Мороховский А.Н. Слово и предложение в истории английского языка / А.Н. Мороховский. – К. : Высшая школа, 1980. – 216 с.
24. Мухин А.М. Переходные глаголы и их актуализация в тексте / А.М. Мухин // Грамматические категории глагола и предикатный синтаксис текста: межвуз. сборник науч. трудов. – Владимир : ВГПИ, 1985. – С. 20–31.
25. Реферовская Е.А. Наклонение / Е.А. Реферовская // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
26. Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1985. – 399 с.
27. Сентенберг И.В. Лексическая семантика английского глагола / И.В. Сентенберг. – М. : МГПИ, 1984. – 96 с.
28. Спиркин А.Г. Философия / А.Г. Спиркин. – М. : Гардарики, 1999. – 816 с.
29. Холодович А.А. Залог / А.А. Холодович // Категория залога. – Ленинград : Наука, 1970. – С. 2–26.
30. Храковский В.С. Залог / В.С. Храковский // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 160–161.
31. Шахнарович А.М. Когнитивные и коммуникативные компоненты грамматики (на материале детской речи) / А.М. Шахнарович // Язык: теория, история, типология. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – С. 55–57.
32. Greenbaum S. The Oxford English Grammar / S. Greenbaum. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1996. – 652 p.
33. The Oxford Russian Dictionary. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1995. – 1340 p.
34. Quirk R. A Comprehensive Grammar of the English language / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. – London ; N.Y. : Longman Group Ltd., 1993. – 1779 p.

УДК 811.111'276.3–055.1/.2:82

МОВЛЕННЄВА ПОВЕДІНКА ПЕРСОНАЖІВ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК В АНГЛОМОВНІЙ ПРОЗІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Дубінська А. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено вивченню гендерних особливостей мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок у діалогічних фрагментах художнього твору "До зустрічі з тобою" англійської письменниці ХХІ століття Джоджо Мойес. Виявлено спільні та відмінні риси діалогічного мовлення і мовленнєвої поведінки, які притаманні чоловікам і жінкам на лексичному, граматичному, стилістичному мовних рівнях та у використанні ними невербальних засобів.

Ключові слова: гендер, мовленнєва поведінка, комунікативні стратегії й тактики, стать, мовні рівні, невербальні засоби.

Дубинская А. В. Речевое поведение персонажей мужчин и женщин в англоязычной прозе ХХІ века. Статья посвящена изучению гендерных особенностей речевого поведения мужчин и женщин в диалогических фрагментах художественного произведения "До встречи с тобой" английской писательницы ХХІ века Джоджо Мойес. Обнаружены общие и отличительные черты диалогической речи и языкового поведения, присущие мужчинам и женщинам на лексическом, грамматическом, стилистическом языковых уровнях а также в использовании ими невербальных средств.

Ключевые слова: гендер, речевое поведение, коммуникативные стратегии и тактики, пол, языковые уровни, невербальные средства.

Dubinska A. V. Communicative behavior of male and female characters in the English prose of the ХХІ century. The article is devoted to the study of the problem of gender peculiarities in the dialogic speech of male and female characters in literary discourse in the communicative behavior of men and women. The aim of the research is the analysis of the communicative behavior of men and women in the process of communication on lexical, grammatical, stylistic language levels and in non-verbal communication.

Key words: gender, speech behavior, communicative strategie and tactics, sex, language levels, non-verbal means.

Постановка проблеми. У сучасних наукових розвідках гендер розглядають із двох перспектив: як лінгвістичне та як соціальне явище. У мовознавстві гендер є об'єктом дослідження гендерної лінгвістики, що вивчає це явище у лінгвальному прояві [2, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Систематичний аналіз гендерних аспектів мови розпочався лише в середині 1970-х років у британській лінгвістиці (М. Адлер, Р. Макаулей, С. Ромейн) та американській лінгвістиці (Д. Камерон, Р. Лакофф). Упродовж останнього десятиріччя ця проблематика почала активно

досліджуватись у вітчизняному (О. Бессонова, О. Козачишина, А. Мартинюк, К. Піщікова, О. Холод та ін.) й російському (О. Горошко, А. Кириліна, В. Потапов та ін.) мовознавстві. Більшість науковців вивчають окремі аспекти гендерних ознак: переважно фонетичні (В. Лабов, Р. Макаулей, Р. Шай), граматичні (В. Вольфрам, Р. Фасольд, Дж. Холмс), а також відмінності в реальному спілкуванні (Д. Камерон, Дж. Коутс, П. Ніколс, П. Фішман) [3, с. 2]. Незважаючи на чисельність і фундаментальність уже здійснених досліджень у закордонному та вітчизняному мовознавстві, питання вираження гендерного аспекту на різних мовних рівнях та питання міжгендерних особли-

востей і відмінностей мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок є неповністю розкриті.

Метою статті є визначення гендерних ознак у персонажному мовленні на лексичному рівні та на рівні комунікативної поведінки героя-чоловіка й героя-жінки.

Завдання, що ставляться для досягнення мети такі: визначити лінгвальні (лексичні, морфологічні, граматичні, стилістичні) та невербальні засоби, що формують та позначають гендерні відносини у художньому мовленні персонажів-чоловіків та жінок.

Матеріалом для нашого дослідження слугували описи героїв та діалогічне мовлення героїв, що були дібрані із роману "До зустрічі з тобою" Джорджо Мойес.

Виклад основного матеріалу дослідження. У художньому дискурсі гендер розглядають у таких поняттях як гендерний стиль та стилізація. Під гендерним стилем розуміють такий вид мовленнєвої організації художнього тексту, який залежить від гендерної характеристики автора, диференціації мови чоловіка та жінки, а також варіативністю їхньої мовленнєвої поведінки, що виявляються на різних мовних рівнях. Вчені розрізняють такі різновиди гендерного стилю: *базовий*, пов'язаний з приналежністю суб'єкта мовлення до статі, та *імітуючий*, пов'язаний з використанням у мові ознак, характерних для протилежної статі, за допомогою природного наслідування чи ситуативної обумовленої імітації [4, с. 14].

З поняттям гендерного стилю тісно пов'язане поняття гендерної стилізації, під якою розуміють відтворення в художньо-зображувальній метою стереотипних особливостей мови протилежної статі. За основну одиницю аналізу гендерної характеристики мовця взято суб'єкт – це складна сюжетно-композиційна одиниця художнього тексту мотивована гендером як параметром мовної особистості, що репрезентує гендерно марковану смислову позицію, яка реалізується у тексті за допомогою базового чи імітуючого гендерного стилю. [4, с. 14]. На підставі гендерної характеристики мовної особистості, як екстралінгвістичний фактор у створенні художнього твору,

виокремлюють два типи суб'єктів – чоловічий та жіночий. Кожен з них виражає свій погляд на одну й ту саму комунікативну ситуацію і надає цій ситуації свою власну оцінку. При чому в чоловічому субтексті часто дублюється зміст жіночого субтексту, але змінюється оцінка до події, що відбувається та поведінка персонажів [1, с. 10]. Отже, у художньому дискурсі гендер простежується в образах персонажів, які є втіленням не лише уяви автора, а й певних його інтенцій. При створенні чоловічого та жіночого образу автор використовує різноманітні лексичні, синтаксичні та стилістичні засоби для того, щоб уможливити сприйняття образу героя читачем, виокремити героя серед інших персонажів оповідання, його вчинків протягом історії. Комунікативно-прагматична поведінка героїв сюжетної лінії оповідання теж розставляє акценти гендерних ознак.

Аналіз дібраного матеріалу виявив низку чітких прикладів утілення гендерних ознак. На лексико-граматичному рівні встановлено випадки ознак мовної поведінки персонажів чоловіків і жінок.

Нецензурну лексику вживають як особи чоловічої, так і жіночої статі, хоча за результатами кількісних підрахунків чоловіки вживають ці лексичні одиниці частіше. Зазвичай герої твору використовують їх, щоб висловити невдоволення та роздратування. У мовленні персонажа-жінки виявлено наступні вульгаризми: shit (8 одиниць), damned (2 одиниці), idiot (1), dickhead (1), imbecile (1), fuck (10), bloody (27), hell (8). Персонаж-чоловік зазвичай вживає такі вульгаризми: shit/shitty (7), bullshit (3), damned (1), idiot(1), hell (4), fuck (6), bloody (32), eejit (3).

My last words exploded out of my chest. 'I've cleaned up after him. I've changed his bloody catheter. I've made him laugh. I've done more than your bloody family have done.' [5, с. 257].

'Lego.' Dad turned his face towards me, puce from exertion. 'Why they have to make the damned pieces so small I don't know. Have you seen Obi-Wan Kenobi's left arm?' [5, с. 35].

Дослідження комунікативних інтенцій показали, що жінки використовують так-

тику ввічливого спілкування частіше, ніж чоловіки. Лексеми ввічливості „sorry, thanks, please” та граматична конструкція „would you like?” притаманні жіночому мовленні. Для порівняння, „sorry” було вжито жінками 17 разів, а чоловіками – 7, „thanks” – 15 разів жінками та 3 – чоловіками, „please” – 38 жінками та 9 – чоловіками ; конструкція „would you like?” – 6 разів жінками та 2 – чоловіками.

My mother turned to my father. 'Would you like a cup of tea, Bernard? I think it's turning a little chilly.' [5, с. 32].

Вигуки є невід'ємною частиною як жіночого, так і чоловічого спілкування. Найуживанішими вигуками у романі є „oh” (52 – жінки, 24 – чоловіки), „Jesus Christ” (3 – жінки, 9 – чоловіки), „God” (11 – жінки, 5 – чоловіки).

Alicia: 'Oh, I know. I'm sorry. It's been ... I've been awfully busy.' [5, с. 139].

Louisa: 'God, Will. I wish you'd stop telling me what to do.' [5, с. 205].

Для чоловічого та жіночого мовлення характерне вживання пестливої лексики при звертанні: „love” (жінки – 7 одиниць, чоловіки – 6), „dear” (чоловік – 2 одиниці, жінки – 1), „darling” (жінки – 4 одиниці, чоловіки – 1).

Mother: 'Are you all right, love? You look awfully pale.' [5, с. 37].

'We're teasing you, love.' Dad raised his mug of tea. [5, с. 45].

Зауважимо, що жінки зазвичай ввічливо звертаються до усіх героїв твору незалежно від соціального стану людини та ситуації, а чоловіки дозволяють собі фамільярність у розмові із роботодавцем:

Nathan had finished adjusting the footrests. He shook his head as he stood up. 'You are a bad man, Mr T. Very bad.' [5, с. 84].

Проаналізувавши діалогічне мовлення героїв обидвох статей, фіксуємо, що чоловіки частіше уживають слова та вирази із розмовної англійської мови, ніж жінки (12 слів та виразів у чоловічих репліках та 5 – у жіночих), наприклад, головний герой твору замість слова hear ужив слово catch:

'What's the problem?'

'Legal hitch. Two clauses they're stalling on under section ... signature ... papers ... 'His voice is drowned out by a passing car, its tyres hissing in the wet. 'I didn't catch that.' [5, с. 12].

Для жіночої мови характерне частіше вживання ідіом (жінки у тексті використали 6 ідіом, у той час як чоловіки лише 2 ідіоми).

Louisa: 'Well, let's not beat around the bush here, Daddy.' [5, с. 257].

Застосування емотивних прикметників та похідних від них прислівників, позначається більшою частотністю у персонажів жінок, які пропонують більше своєї оцінки речам, людям та подіям, ніж чоловіки. Використано такі прикметники та похідні від них прислівники: wonderful (жінки – 4, чоловіки – 2), awfully (жінки – 6, чоловіки – 1), sloppy (2 – жінки), miserable (жінки – 5, 1 – чоловіки), marvelous (1 – жінки, 2 – чоловіки), stupid (11 – жінки, 3 – чоловіки), good (38 – жінки та 27 – чоловіки), bright (2 – жінки, 6 – чоловіки).

Louisa: 'No, but he's sarcastic and mean with it. Every time I say something or suggest something he looks at me like I'm stupid, or says something that makes me feel about two years old.' [5, с. 118].

Модальні дієслова часто простежуємо у чоловічому та жіночому мовленні. Варто зазначити, що жінки частіше вживають модальне can (39 – жінки, 23 – чоловіки). Це пояснюється тим, що жінки хочуть показати свої можливості та мають бажання самоутвердитись.

Louisa: 'Perhaps if you could tell me a little of what you want to do, what you like, then I can ... make sure things are as you like them?' [5, с. 117].

Характерним для мовлення персонажів-чоловіків є наказовий спосіб (чоловіки 17 – випадків, жінки – 2). Зауважимо, що для жінок характерний непрямий наказ. Яскравим прикладом різниці між чоловічим та жіночим наказом є ситуація, коли мати та батько намагалися заспокоїти своїх доньок, які сварилися на кухні:

'Katrina, please, calm down.' Mum appeared in the doorway, her rubber gloves dripping foamy water on to the living-room carpet. *'We can talk about this calmly. I don't want you getting Granddad all wound up.'*

'That's it!' Dad's roar broke into the silence. 'I've heard enough! Treena, go into the kitchen. Lou, sit down and shut up.' [5, с. 284].

Цікавим виявився факт, що жінки частіше вживають умовний спосіб, ніж чоловіки для висловлення припущення.

Camilla: *'Obviously I would hope that you could ... get on with each other. It would be nice if he could think of you as a friend rather than a paid professional.'* [5, с. 307].

На синтаксичному рівні спостерігаємо відмінності у діалогічному мовленні персонажа-жінки і персонажа-чоловіка.

Використання емпатичних конструкцій однаково характерно для мовлення персонажа-чоловіка і персонажа-жінки. При цьому виявлено 2 типи конструкцій: з використанням емпатичного "do" та емпатичні конструкції, утворені за допомогою інверсії або логічного наголосу :

Rupert: *'Lissa thought – well, we both just thought – you should know. Sorry, old chap. I ... I do hope things improve for you and I hope you do want to stay in touch when things ... you know ... when things settle down a bit.'* [5, с. 161].

Для жінок та чоловіків притаманне вживання різноманітних видів питань, однак, жінки частіше, ніж чоловіки використовують розділові питання (14 – жінки, 3 – чоловіки).

Louisa: *'Do you operate the chairlift?' I said, baldly. 'You can tell me exactly what to do, can you?'* [5, с. 124].

Також було встановлено, що герої обидвох статей тяжіють до утворення питань без допоміжного дієслова. На нашу думку, така тенденція відображає інтенції учасників діалогу економити час та сили, й вони мають бажання якнайшвидше дізнатися відповідь на своє запитання.

Then Nathan broke the silence. 'You mind if I go and talk Miss Clark through your meds, Will? You want the television? Some music?' [5, с. 73].

Для пояснення якогось явища чи проблеми чоловіки говорять сухо, без додаткових деталей, використовуючи тільки факти, при цьому використовують односкладні та прості двоскладні речення.

He opened one eye. 'How did I get like this?'

When I nodded, he closed his eyes again. 'Motorbike accident. Not mine. I was an innocent pedestrian.'

'I thought it would be skiing or bungee jumping or something.'

'Everyone does. God's little joke. I was crossing the road outside my home. Not this place,' he said. 'My London home.' [5, с. 152].

Чоловіки вживають більше складнопідрядних речень тому, що вони прагнуть до логічних висновків, надання конкретних фактів. Персонажі-чоловіки бажають передати зв'язки з різними подіями чи надати чіткий виклад подій, що відбуваються з метою створення цілісної картини (105 речень). Жінки у свою чергу, тяжіють до опису подій у найменших деталях для того, щоб достовірно передати інформацію й свою оцінку даних подій (136речень).

'You are the most selfish man I ever met!' a young woman was shouting. 'I can't believe this, Will. You were selfish then and you're worse now.' [5, с. 195].

Rupert: *'Come on, man. I know it must be terribly hard ... all this. But if you care for Lissa at all, you must want her to have a good life.'* [5, с. 196].

Згідно результатів дослідження, констатуємо, що жіноче та чоловіче мовлення є стилістично забарвленими. Наприклад, найчастіше герої обидвох статей використовують епітети для характеристики та опису подій, людей та явищ:

Louisa: *It was the woman I noticed first. Long-legged and blonde-haired, with pale caramel skin...* [5, с. 187].

'Mm ... ' Mrs Traynor held it up and squinted. 'Your previous employer says you are a "warm, chatty and life-enhancing presence".' [5, с. 42].

Аналіз персонажного мовлення засвідчив, що жінки частіше вдаються до перифразу, ніж чоловіки. На нашу думку, це пояснюється тим, що жінки більш делікатні у спілкуванні, вони намагаються не образити людей та не створювати конфліктів. Яскравою ілюстрацією є розповідь головної героїні твору про те, що її роботодавець намагається їй пояснити, що вона робить неправильно у делікатній формі:

But Camilla Traynor was not the kind of woman you could have said that to. And besides, I got the feeling nobody in that house ever said anything direct to anyone else.

'Lily, our last girl, had rather a clever habit of using that pan for two vegetables at once,' meant You're making too much mess. [5, с. 84].

Гіпербола є одним із найуживаніших стилістичних прийомів у жіночому мовленні. Дослідження показало, що чоловіки вжили гіперболу лише 5 разів, у той час як жінки 18. На нашу думку, часте використання гіперболи пояснюється природною особливістю жінок усе перебільшувати, для надання розповіді яскравості та емоційності.

Louisa: *'I had passed this house a million times in my life without ever actually properly seeing it.'* [5, с. 107].

Апосіопеза у творі зустрічається часто у діалогах персонажів, проте кількість уживань цього стилістичного прийому чоловіками та жінками неоднакова (51 – жінки, 37 – чоловіки).

She looked almost surprised. 'Yes. That would be very kind. Coffee. I think I'll ...' [5, с. 93].

Порівняння надають змогу читачеві визначити особливі риси у чоловічому художньому образі та запам'ятати його. Варто зазначити, що жінки використовують порівняльні конструкції у 2 рази частіше, ніж чоловіки.

Louisa: *The significance of my sister's words sank in slowly but inexorably. I felt like a Mafia victim must do, watching the concrete setting slowly around their ankles.* [5, с. 317].

Гендерний аспект проявляється і у невербальних засобах спілкування персонажів. Наприклад, плескання рукою по спині може вважатися жестом схвалення та сприйняття людини як свого друга. Такий жест характерний більше для осіб чоловічої статі. У тексті згадана чоловіча поведінка зустрічалась 6 разів, а жінки вдалися до цього жесту раз.

'Good job,' Nathan said, clapping me on the back as he let himself out, but I found it hard to believe it had been. [5, с. 263].

Наголосимо, що для жінок є характернішим відчуття тривоги та переживання. За резуль-

татами дослідження у тексті було виявлено 16 ситуацій, коли жінки були у стані тривоги, у той час, коли чоловіки виражали занепокоєння лише 7 разів. Наприклад, коли жінка хвилюється, вона кусає нігті або перебирає предмети у руці.

She was wearing a brown shearling gilet, the kind of thing that would have made me look like a yeti, and a pale-grey cashmere scarf around her neck, which she began to fiddle with, as if she couldn't decide whether to unwrap herself or not. [5, с. 94].

Кивок головою – це жест, який виражає схвалення. Вибірка свідчить, що чоловіки та жінки в однаковій мірі його використовують.

He shook his head, and partially opened his mouth. 'Cold drink?' He nodded. [5, с. 209].

Найзатребуванішою серед невербальних жестів героїв обидвох статей є посмішка, причому у різних ситуаціях: привітаннях, жартах, проханнях та для вираження привітності. Кількісні підрахунки показують, що жінки посміхаються у діалогах у 2 рази частіше за чоловіків.

Patrick: *'It's just research that I thought might be helpful. But I'll say no more about it.'*

Will looked up and smiled, his face blank, polite. 'I'll certainly bear it in mind.' [5, с. 247].

Отже, гендерні відмінності у чоловічому та жіночому мовленні, як показують дані нашого дослідження, визначаються на вербальному (лексичному, граматичному, стилістичному) та невербальному рівнях комунікації. Наприклад, жінки у житті є лагіднішими, ніж чоловіки, тому цю жіночу особливість на лексичному рівні – пестливі слова у звертаннях; на граматичному рівні – форми непрямого наказу, на стилістичному – евфемізми, для того, щоб не образити співрозмовника; на невербальному рівні – посмішка.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Персонажам-жінкам характерна висока емоційність, вони часто вживають емоційно забарвлену лексику, вигуки. Їх також притаманні порівняння та зіставлення речей й явищ, тому вони частіше використовують епітети та порівняння. У свою чергу чоловіки не є такими консервативними, як жінки. Вони вживають розмовні слова і вирази та нецензурну

лексику. Персонажі-чоловіки використовують частіше наказові речення, ніж жінки, тим самим показуючи свою домінуючу позицію у суспільстві. Для них є характерне вживання простих та двоскладних речень для пояснення певних подій та явищ. Одним із найуживаніших жестів серед чоловіків є плескання партнера по плечу,

що вважається жестом схвалення та сприйняття людини як свого друга.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у вивченні гендерних ознак діалогічного мовлення персонажів у творах різних часових зрізів, що уможливають діахронічний ракурс дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудалова О. В. Динаміка мовної репрезентації гендера в англійському публіцистичному дискурсі (друга половина XX ст. – початок XXI ст): автореф. канд. філ. наук / О. В. Дудалова. – Харків, 2003. – 21 с.
2. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англійському дискурсі. / А. П. Мартинюк. – Харків: Константа, 2004. – 292 с.
3. Мартинюк А. П. Регулятивна функція гендерно маркованих одиниць (на матеріалі сучасного англійського публіцистичного дискурсу): автореф. дис. ... д-ра філол. наук / А. П. Мартинюк. – К., 2006. – 42 с.
4. Пермякова О. В. Явление гендерной стилизации в современной женской литературе: На материале французского и русского языков : автореф. дис. канд. филол. наук / О. В. Пермякова. – Пермь, 2007. – 19 с.
5. Jojo Moyes. *Me Before You* / Moyes Jojo. – New York: Pamela Dorman Books, 2012. – 369 p.

УДК 801.113. 2'59

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНА КРИЗИ

Єгорова Ю. О.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто причини виникнення кризи та підходи до її визначення в умовах сьогодення в різних науках, здійснено аналіз трактування категорії «криза» різними авторами, а також простежено взаємозв'язок умов виникнення кризи й шляхів її впливу. Запропоновано власне визначення поняття «криза». Виявлено більш широкий спектр чинників появи кризи порівняно з традиційними підходами. Доведено, що головним для розуміння наслідків кризи з погляду переваг і недоліків є визнання того факту, що наслідки будь-якої кризи можуть не лише бути негативними, а й спонукати до позитивних змін.

Ключові слова: криза, міждисциплінарний підхід, визначення, переваги й недоліки, негативний та позитивний ефект.

Єгорова Ю. О. Междисциплинарный подход к изучению феномена кризиса. В статье рассматриваются причины возникновения кризиса и подходы к его определению в современных условиях в разных науках, осуществляется анализ трактовки категории «кризис» различными авторами, а также рассматривается взаимосвязь условий возникновения кризиса и путей его влияния. Предложено собственное определение понятия «кризис». Выявлен более широкий спектр факторов появления кризиса по сравнению с традиционными подходами. Доказано, что главным для понимания последствий кризисов с точки зрения преимуществ и недостатков является признание того факта, что последствия любого кризиса могут не только быть отрицательными, но и побудить к позитивным изменениям.

Ключевые слова: кризис, междисциплинарный подход, определение, преимущества, недостатки, отрицательный и позитивный эффект.

Yegorova Yu. O. Multidisciplinary approach to the study of crisis phenomenon. The article examines the causes of the crisis and approaches to its definition in modern conditions in different sciences, analyzes the interpretation of the category "crisis" by various authors, and also examines the interrelationship between the conditions for the emergence of the crisis and the ways of its impact. Proposed own definition of the concept of "crisis". A wider range of factors of the emergence of the crisis is revealed in comparison with traditional approaches. It is proved that the main for understanding the consequences of crises in terms of advantages and disadvantages is the recognition that the consequences of any crisis can not only be negative, but also encourage positive changes.

Key words: crisis, multidisciplinary approach, definition, advantages and disadvantages, negative and positive effect.

Постановка проблеми. Криза впродовж останнього часу привертає увагу людей усього світу, а події, які відбуваються в багатьох країнах, не можуть залишити байдужими нікого. Сучасна українська криза, яка бере свій початок у 2014 р. та продовжується, на жаль, донині, приймає дедалі нові форми, зачіпаючи різні аспекти життя українського суспільства. Це

зумовлює необхідність її адекватного лінгвокультурологічного тлумачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою вивчення кризових явищ, їх причин і наслідків займаються вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема В. Г. Сибіряков, В. О. Василенко, В. Н. Крутько, І. В. Дацюк, О. Б. Крутик, П. С. Грін, Л. Бартон, О. І. Галушко, А. М. Ткаченко, О. П. Єлець, О. Д. Чернявський, Г. П. Іванов, Дж. М. Кейнс, Т. Гренц, Ю. Розенталь,

Б. Піджненбург, А. М. Штангрет, В. Н. Крутько, Р. Хіт, В. Є. Ланкіна, С. Фішер, К. Макконел, С. Брю та інші. Незважаючи на значну кількість публікацій із цієї тематики, сьогодні існує низка невирішених питань у такому напрямі аналізу.

Мета статті – вивчення підходів до трактування поняття «криза» та уточнення його суті.

Зазначена мета передбачає вирішення таких **завдань**: 1) дати визначення терміна «криза»; 2) розглянути вживання поняття «криза» в різних науках і сферах діяльності людини; 3) проаналізувати різні класифікації кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Термін «криза» (з грец. *krisis*) означає різкий перелом, тяжкий перехідний стан, крайню точку падіння, гостру нестачу, невідповідність. Поняття «криза» як соціальне явище вивчається з давніх часів і продовжує перебувати під пильною увагою філософів, психологів, політиків, військових та економістів. Так, наприклад, визначні мислителі стародавнього світу й середньовіччя започаткували осмислення кризи як соціального явища.

Е. Еріксон як представник психологічної думки умовно поділяв життя людини на цикли, у межах яких вона переживала певні психосоціальні кризи. Політичні кризи вважаються одними з найнебезпечніших, оскільки їх наслідками можуть бути розпад системи управління та соціальна катастрофа. М. І. Туган-Барановський трактував поняття «криза» з економічного боку. Він наголошував на тому, що криза – це нестабільний процес, який має особливість повторюватись.

В економіці термін «криза» набув поширення й визначення насамперед у зв'язку з розробленням концепції циклічності розвитку економічних систем, яка належить до фундаментальних складників категоріального апарату економічної теорії та понад 100 років є об'єктом досліджень різних наукових шкіл і напрямів економічної науки.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики з утвердженням когнітивно-дискурсивної парадигми фокус уваги дослідників дедалі більше зосереджується на міждисциплінарному синтезі. Вимоги інтеграції лінгвального, еконо-

мічного й соціокультурного в лінгвістичних студіях висувають на перший план вивчення економіко-політичної діяльності людини, втіленої в мові.

Становлення поняття «криза» починається з вивчення цього феномена визначними мислителями стародавнього світу та середньовіччя, серед яких – Арістотель, Конфуцій, Платон та інші. Саме вони започаткували осмислення кризи насамперед як соціального явища [2; 4; 28; 17]. Стародавні греки використовували поняття кризи в таких випадках: у клінічній концепції Гіппократа (на позначення вирішальної стадії хвороби й переломного моменту, після якого відбуваються зміни в стані хворого); в історичній концепції Фукідида (як момент зміни); у драматичних ідеях Арістотеля (посилення конфлікту завдяки наявності в героя вибору: піти від ситуації або змінитись і через подолання кризи перейти в нову сутність) [3].

Сучасне розуміння поняття «криза» відрізняється як від початкового грецького («вирішальна стадія хвороби»), так і від того значення, яке в нього вкладали давньогрецькі філософи давнини («час змін»). У процесі історичного розвитку це поняття набуло додаткових значень, розширило сферу функціонування, проникнувши практично в усі галузі життєдіяльності людини, стало «нормою життя» сучасної людини. Воно активно функціонує майже в усіх галузях знань, адже збільшення уваги до проблем кризи останнім часом – знакова особливість не лише суспільних (психології, історії, економіки, соціології, політології тощо), а й природничих (медицини, фізики тощо) дисциплін.

Так, у *психології*, наприклад, Е. Еріксон життя людини умовно поділяє на вісім циклів, у межах яких вона переживає певні психосоціальні кризи (кризи ідентичності), які вчений визнає як «необхідний атрибут життя» [25]. Проте, звичайно, Е. Еріксон не був єдиним психологом, який оперував поняттям «криза». Проблема кризи знаходить своє вирішення в теоріях З. Баумана, Дж. Тернера, А. Маслоу та інших авторів.

Цим поняттям послуговуються різні наукові дисципліни залежно від своїх інтересів. Широ-

кий спектр видів, конкретних форм і змісту кризи робить її предметом уваги найрізноманітніших галузей знання.

Практика показує, що кризи не однакові не тільки за причинами та наслідками, а й за своєю суттю. Необхідність у розгалуженій класифікації криз пов'язана з диференціацією засобів і способів управління ними. Якщо є типологія та розуміння характеру кризи, з'являються можливості зниження її гостроти, скорочення часу й забезпечення безболісності протікання.

Існують загальні та локальні кризи. Загальні кризи охоплюють соціально-економічну систему, а локальні – тільки її частину. Це поділ криз за масштабами прояву. Звичайно, він має умовний характер. У конкретному аналізі кризових ситуацій необхідно враховувати межі соціально-економічної системи, її структуру й середовище функціонування.

За проблематикою можна виділити макрокризи та мікрокризи. Макрокризі властиві досить великі обсяги й масштаби проблематики, натомість мікрокриза охоплює лише окрему проблему чи групу проблем.

Особливістю кризи є те, що вона, будучи навіть локальною чи мікрокризою, як ланцюгова реакція може поширюватись на всю систему або всю проблематику розвитку, оскільки в системі існує органічна взаємодія всіх елементів, і проблеми не зважуються окремо. Однак це виникає тоді, коли немає управління кризовими ситуаціями, немає заходів локалізації кризи та зниження її гостроти або ж, навпаки, коли здійснюється обмірювана мотивація розвитку кризи (можливе й таке).

В *історичному аспекті* поняття «криза» трактується як «вираження нового часу, що знаменує та пришвидшує кінець епохи» [9, 358]. Усвідомлення такої зміни пов'язане з поширенням цього терміна, проте саме поняття, як і раніше, залишається «багатошаровим та неоднозначним, як і емоції, що пов'язані з ним» [9, 358].

Криза є невід'ємною частиною функціонування й зміни систем, особливо соціальних. Соціальні системи можуть контрастувати як із зовнішнім середовищем, так і між собою [3, 47].

У межах *соціології* кризи визначають як фактор розвитку суспільства [12]. Теоретики соціальної філософії М. А. Бердяєв, Р. Гвардіні, Е. Гуссерль, Г. Зіммель, Х. Ортега-і-Гассет, В. С. Соловйов [9; 15; 18; 23] приділяли значну увагу культурній, духовній і світоглядній кризі. Тісний зв'язок між політичними й соціальними процесами в період кризи встановив П. А. Сорокін, зосередившись на революціях, соціальних вибухах і катастрофах.

Соціальні кризи виникають під час заострення протиріч або зіткнення інтересів різних соціальних груп чи утворень (працівників і роботодавців, профспілок і підприємців, працівників різних професій, персоналу й менеджерів тощо). Часто соціальні кризи є ніби продовженням і доповненням криз економічних, хоча можуть виникати й самі по собі, наприклад, з приводу стилю управління, невдоволення умовами праці, ставлення до екологічних проблем, з патріотичних почуттів.

Особливе місце в групі соціальних криз посідає політична криза. Це криза в політичному устрої суспільства, криза влади, криза реалізації інтересів різних соціальних груп і класів, в управлінні суспільством. Політичні кризи, як правило, торкаються всіх сторін розвитку суспільства та переходять у кризи економічні.

Організаційні кризи виявляються як кризи поділу й інтеграції діяльності, розподілу функцій, регламентації діяльності окремих підрозділів, як відділення адміністративних одиниць, регіонів, філій чи дочірніх фірм.

В організаційному устрої будь-якої соціально-економічної системи можуть загострюватись організаційні відносини. Це виявляється в ділових конфліктах, у виникненні плутанини, безвідповідальності, складності контролю тощо, що спостерігається за надмірного чи швидкого зростання соціально-економічної системи, зміни умов її функціонування й розвитку, у помилках під час часткової реконструкції організації або організаційної перестраховки, що зумовлює бюрократичні тенденції. Організаційна криза виявляється часто як параліч організаційної діяльності, однією з форм якого є її непомірна бюрократизація.

Існує думка, що найнебезпечнішими є **політичні кризи**, наслідками яких можуть бути розпад усієї системи управління та соціальна катастрофа [21]. Політична криза – це результат нестабільного розвитку політичної системи або тупикового стану політичних відносин, найвищий прояв політичних протиріч [21].

Економічні кризи також відводиться окреме місце. Так, наприклад, важлива характеристика кризи – її періодичність – була виявлена М. І. Туган-Барановським. Він наголошує на тому, що криза – це нестабільний динамічний процес, який має особливість повторюватись.

Психологічні кризи також є частими в сучасних умовах соціально-економічного розвитку. Це кризи психологічного стану людини. Вони виявляються у вигляді стресу, що набуває масового характеру, у виникненні почуття невпевненості, паніки, страху за майбутнє, незадоволеності роботою, правовою захищеністю й соціальним станом. Це кризи в соціально-психологічному кліматі суспільства, колективу чи окремої групи.

Технологічна криза виникає як криза нових технологічних ідей в умовах явно вираженої потреби в нових технологіях. Це може бути криза технологічної несумісності виробів або криза відторгнення нових технологічних рішень. У більш узагальненому плані такі кризи можуть виглядати як кризи науково-технічного прогресу – загострення протиріч між його тенденціями, можливостями, наслідками. Наприклад, сьогодні явну кризу переживає ідея мирного використання атомної енергії, будівництва атомних електростанцій і кораблів.

За безпосередніми причинами виникнення кризи поділяються на *природні, суспільні та екологічні*. Перші викликані природними умовами життя й діяльності людини. До причин таких криз належать землетруси, урагани, пожежі, кліматичні зміни, повені. Усе це не може не позначатись на економіці, психології людини, соціальних і політичних процесах. За визначених масштабів такі явища природи викликають кризи.

Причиною кризи можуть бути також суспільні відносини в усіх видах їх прояву.

У сучасних умовах велике значення має розуміння й розпізнавання криз взаємин людини з природою – екологічних. Це кризи, що виникають під час зміни природних умов, викликаних діяльністю людини (виснаження ресурсів, забруднення навколишнього середовища, виникнення небезпечних технологій, нехтування вимогами законів природної рівноваги).

Кризи також можуть бути передбачуваними (закономірними) та несподіваними (випадковими). Передбачувані кризи настають як етап розвитку, вони можуть прогнозуватись і викликаються об'єктивними причинами нагромадження факторів; пов'язаними з виникненням кризи можуть бути потреби реструктуризації виробництва, зміна структури інтересів під впливом науково-технічного прогресу.

Несподівані кризи часто бувають результатом або грубих помилок в управлінні, або яких-небудь природних явищ, або економічної залежності, що сприяє розширенню й поширенню локальних криз.

Різновидом передбачуваних криз є циклічна криза (звичайно, у тому разі, якщо відома й вивчена природа кризи та її характер). Вона може виникати періодично та має відомі фази свого настання й протікання.

Існують також кризи явні й латентні (приховані). Перші протікають помітно та легко виявляються, другі ж є прихованими, протікають відносно непомітно, а тому найбільш небезпечні.

Кризи бувають глибокими й легкими. Глибокі, гострі кризи часто ведуть до руйнування різних структур соціально-економічної системи. Вони протікають складно та нерівномірно, часто акумулюють безліч протиріч, зв'язуючи їх у заплутаний клубок. Легкі, м'які кризи протікають більш послідовно й безболісно, їх можна передбачити, ними легше управляти.

Уся сукупність можливих криз поділяється також на групи криз затяжних і короткочасних. Фактор часу в кризових ситуаціях відіграє важливу роль. Затяжні кризи, як правило, проходять болісно й складно. Вони часто є наслід-

ком невміння управляти кризовими ситуаціями, нерозуміння суті й характеру кризи, її причин і можливих наслідків.

Розуміння кризи як явища, що має ознаки розвитку, дає змогу класифікувати її стадії:

1) стадія передування (prodromal stage), з якої саме виникають ознаки кризи;

2) прояв кризи (crisis break out), або стадія загострення (acute stage), коли подія викликає шкоду;

3) хронічна (затяжна) стадія (chronic stage), коли робляться спроби «навести порядок»;

4) стадія дозволу (resolution), коли є явні ознаки того, що криза закінчилась.

Класифікація криз за типом впливу на суб'єктів (економіки, політики, сфери культури тощо), характером перебігу (ізолюваний, системний) і тривалості (короткострокові, довгострокові) підтверджує здатність криз взаємодіяти, частково збігатись у часі, доповнювати й поглиблювати одна одну, таким чином посилюючи негативні, руйнівні тенденції.

У лінгвістиці поняття «криза» також широко застосовується. В академічному тлумачному «Словнику української мови» поняття «криза» описано як «різка зміна звичайного стану речей; злам, загострення становища» [1]. Аналіз кризи дає змогу говорити про складність її семантичної структури, оскільки її основні елементи зберігаються незалежно від впливу екстралінгвістичних чинників. Так, поняття «криза», якому притаманні численні мовні прояви в дискурсах різних типів, стає об'єктом

дослідження як у семантиці, дискурсології, лінгвокультурології, стилістиці, так і в лінгвокогнітивістиці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене теоретичне дослідження показало, що існують три основні наукові напрями визначення поняття «криза»:

1) криза виконує руйнівну функцію, що призводить до загрози життєздатності системи;

2) криза руйнує, що приводить до подальшого розвитку та переходу на інший, якісно новий стан існування;

3) криза є порушенням рівноваги.

Логіка проведеного теоретичного огляду й аналізу існуючих поглядів дала змогу виділити головні ознаки кризи, а саме:

– це явище, ситуація або подія; при цьому кризовий стан системи – це процес виникнення такої події;

– це завжди зміна (позитивна/негативна) певного процесу;

– вона призводить до виникнення потенційно негативних результатів. При цьому потенційними вони є тому, що зазначені негативні результати можна попередити за умови вчасного реагування на початковому етапі виникнення кризи. Тобто результати в будь-якому разі не можуть бути позитивними.

Отже, на нашу думку, криза – це негативне явище, зумовлене впливом зовнішніх чи внутрішніх чинників, які призводять до відхилення від рівноважного стану, що досягло крайньої точки рівноважної зони.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>.
2. Аристотель. Політика / Аристотель. – М. : АСТ, 2010. – 400 с.
3. Аристотель. Етика. Естетика. Поетика / Аристотель. – Минск : Харвест, 2011. – 1280 с.
4. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: оценка, событие, факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
5. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность: от теории словесности к теории текста : [антология] / под общ. ред. В. П. Нерознака. – М. : Academia, 1997. – С. 267–279.
6. Бабушкин А. П. Общеязыковые концепты и концепты языковой личности / А. П. Бабушкин // Вестник Воронежского государственного университета. Серия 1 «Гуманитарные науки». – Воронеж, 1997. – № 2. – С. 114–118.
7. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж, 1996. – 104 с.
8. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая ; пер. с англ. А. Д. Шмелева. – М., 1999. – 780 с.
9. Воркачев С. Г. Концепт как «зонтиковый термин» / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – М., 2003. – Вып. 24. – С. 5–12.

10. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение / С. Г. Воркачев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kubstu.ru/lingvoconcept/inde/htm>.
11. Воркачев С. Г. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования / С. Г. Воркачев. – Волгоград, 2007. – 400 с.
12. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация: общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 230–293.
13. Грузберг Л. А. Концепт / Л. А. Грузберг // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной. – М. : Флинта ; Наука, 2003. – С. 181–184.
14. Гуссерль Э. Логические исследования : в 2 т. / Э. Гуссерль ; пер. с нем. В. И. Молчанова. – М. : Академический проект, 2011–2011. – Т. 2. – Ч. 1 : Исследования по феноменологии и теории познания. – 2011. – 576 с.
15. Жаботинская С. А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции) / С. А. Жаботинская // Когниция, коммуникация, дискурс : междунар. электрон. сб. науч. статей. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2013. – № 6. – С. 47–76. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/home>.
16. Зиммель Г. Конфликт современной культуры / Г. Зиммель // Культурология. XX век : [антология]. – М. : Юристь, 1995. – С. 378–398.
17. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
18. Карнап Р. Значение и необходимость / Р. Карнап. – пер. с англ. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1959. – 382 с.
19. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 720 с.
20. Краткий словарь когнитивных терминов / под ред. Е. С. Кубряковой. – М., 1996. – 245 с.
21. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – М., 2007. – 297 с.
22. Пименова М. В. Душа и дух: особенности концептуализации / М. В. Пименова. – Кемерово, 2004. – 386 с.
23. Попова З. Д. Семантико-когнитивный анализ языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж, 2007. – 250 с.
24. Прохоров Ю. Е. В поисках концепта / Ю. Е. Прохоров. – М., 2008. – 176 с.
25. Рогозян О. В. Политический кризис: анализ и технологии урегулирования: на примере Краснодарского края : автореф. дисс. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 «Политические институты; этнополитическая конфликтология; национальные и политические процессы и технологии» / О. В. Рогозян. – Краснодар, 2006. – 30 с.
26. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метакоцепты / Г. Г. Слышкин. – Волгоград, 2004. – 260 с.
27. Соломоник А. Б. Семиотика и лингвистика / А. Б. Соломоник. – М., 1975. – 256 с.
28. Степанов Ю. С. «Интертекст», «интернет», «интерсубъект» (к основаниям сравнительной концептологии) / Ю. С. Степанов // Известия Российской академии наук. Серия «Литература и язык». – М., 2001. – № 1. – С. 3–11.
29. Телия В. Н. Номинация / В. Н. Телия // Языкознание. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 1998. – С. 336–337.
30. Durkheim É. The Rules of Sociological Method : preface to the 2nd edition / É. Durkheim ; trans. W. D. Halls. – New York : The Free Press, 1982. – 264 p.
31. Koselleck R. Crisis / R. Koselleck, M. W. Richter // Journal of the History of Ideas. – 2006. – Vol. 67. – № 2. – P. 357–400.

УДК 811.111'42:82.02

ЛІНГВАЛЬНА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В БРИТАНСЬКИХ ПОСТМОДЕРНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Залужна М. В.

Запорізький національний університет

У статті розглядаються особливості мовної реалізації принципу невизначеності у ракурсі філософії та культури постмодернізму. Доведено, що цей принцип є базовим для постмодерних дискурсивних практик. Проаналізовано особливості лінгвальної актуалізації принципу невизначеності у постмодерністській літературі XXI століття на матеріалі англійськомовних художніх текстів британських авторів.

Ключові слова: постмодернізм, невизначеність, принцип невизначеності, дискурс, нелінійність.

Залужная М. В. Лингвальная реализация принципа неопределенности в британских постмодернистских художественных текстах. В статье рассматриваются особенности языковой реализации принципа неопределенности в ракурсе философии и культуры постмодернизма. Доказано, что этот принцип является базовым для дискурсивных практик эпохи постмодерна. Проанализировано особенности языковой актуализации принципа неопределенности в постмодернистской литературе XXI века на материале англоязычных художественных текстов британских авторов.

Ключевые слова: постмодернизм, неопределенность, принцип неопределенности, дискурс, нелинейность.

Zaluzhna M. V. Lingual Realization of the Uncertainty Principle in the British Postmodern Fiction Texts. The author examines in the paper the peculiarities of lingual realization of the uncertainty principle through the prism of postmodern philosophy and culture. It is proved that V. Heisenberg's principle has become the basic principle of post-non-classical science, postmodern philosophy, literary theory and textual practices. The article shows how the uncertainty principle is actualized in fiction texts, especially in the XXI century's post-modern literature on the material of the English-language fiction texts by the British authors. Special attention is drawn to the characteristic features of the plot, structure and lingual form of postmodern fiction texts by the British authors I. McEwan, J. Barnes, T. McCarthy. It is proved in the article that the uncertainty principle serves as both the subject of the postmodern text and the means of its creation. The principle results in such characteristics of postmodern fiction as textual non-linearity, author's indefiniteness, minimalism of narration, the principle of language economy.

Key words: postmodernism, uncertainty, uncertainty principle, discourse, non-linearity.

Постановка проблеми. У зв'язку зі стрімким розвитком постнекласичної наукової парадигми предметом особливого інтересу для дослідників постає принцип невизначеності ("uncertainty principle") – ключове поняття для філософського світогляду та духовно-культурних практик постмодернізму. Принцип невизначеності був сформульований та отримав поширення у зв'язку з успіхами наукового

знання, насамперед квантової фізики, початку ХХ століття (формулювання В. Гейзенбергом «принципу невизначеності», квантова механіка Н. Бора, теорія хаосу, синергетика Г. Хакена та І. Пригожина). Сучасні наукові досягнення, зокрема й принцип невизначеності, трансформували уявлення теоретиків про світ, докорінно змінили і подальшу філософію, і культуру людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найвидатніші філософи та теоретики постмо-

© Залужна М. В. Лінгвальна реалізація принципу невизначеності в британських постмодерних художніх текстах

дернізму (Ж. Дельоз, М. Фуко, Ж. Бодрійяр, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар, Р. Рорті, У. Еко, Р. Барт, І. Льюїс, В. Афанасьєва, С. Максименко) приділяли увагу аналізу цього поняття. У той же час особливості та засоби його реалізації на рівні лінгвальному, текстовому та дискурсивному не є достатньо розробленими, хоча його визнано провідним принципом сучасної філософської та наукової думки. Цим зумовлена **актуальність** цього дослідження, адже літературні практики постмодернізму породжують велику кількість новітніх творів.

Мета роботи полягає в аналізі способів та особливостей актуалізації принципу невизначеності у постмодерністському художньому тексті, насамперед лінгвальних.

Для цього необхідно розв'язати такі **завдання**: проаналізувати особливості постмодерністського тлумачення цього принципу в термінах лінгвістики; виявити лінгвальні засоби та механізми реалізації принципу невизначеності у постмодерністському дискурсі на матеріалі художніх текстів британських авторів ХХІ століття.

Феномен невизначеності у наукових практиках пов'язаний з визнанням можливості альтернативного існування явищ, що означає багатоваріантність подій. У постнекласичній науці дедалі більшої ваги набуває уявлення про світ як нестійкий, нелінійний, неупорядкований універсум, в якому панує безлад. Світ починає розумітись як середовище, що постійно змінюється, як варіативна, надзвичайно складна реальність. Завдяки загальнометодологічному характеру та науковій обґрунтованості цього принципу атрибути постмодерністського світогляду стали засадничими для сучасних теоретичних і літературних практик.

Невизначеність здавна була категорією філософською (переважно онтологічною та гносеологічною). Існування невизначеного хвилювало філософів з часів античності (Платон, Ксенокрит, Плотін, Аристотель) насамперед як гносеологічна проблема.

Невизначеність як специфіка буття людини розглядається у філософії Г. В. Гегеля («буття є чиста невизначеність» [3, 67], тут і далі переклад наш – М. З.) та Р. Декарта («з того, що я

сумнівався в істині інших предметів, ясно і поза сумнівом витікало, що я існую» [4, 269]). Невизначеність як результат онтологічної обмеженості людської природи і знання представляє філософія І. Канта («якщо ж ми хочемо мислити існування тільки за допомогою чистої категорії, то не дивно, що ми не можемо вказати ніякої ознаки, щоб відрізнити його від простої можливості» [9, 523]). У сучасній філософії, починаючи з М. Хайдегера, отримує актуальність розгляд невизначеного «тла», яке дозволяє бачити суще («невизначеність буття не звільняє від питання про його сенс» [14]). Феноменологічна філософія проголосила множинність поглядів на дійсність та сконцентрувала увагу на дослідженні вірогідності як ступеню перетворення потенції в дійсність, що допускає нелінійне існування подій і явищ.

Невизначеність виявляється категорією, що виражає варіативність, брак упорядкованості, спорадичність процесів і станів, імовірністність, неусталеність. Сучасні філософи виділяють 2 типи невизначеності – епістемічну (пізнавальну неповноту, недостатність методів наукового опису системи) та онтологічну (як сутнісну характеристику пізнаваного об'єкту) [1]. З гносеологічної позиції у філософії підкреслюється принципова невизначеність як властивість людського пізнання природи. Онтологічний ракурс свідчить, що невизначеність внутрішньо властива самій природі. Розуміння цього феномену в сучасній філософській парадигмі значно глибше за давні тлумачення. Так, на думку С. Д. Максименка, невизначеність – це «перетворення трансцендентального в іманентне, це не суб'єктивізація сприйняття, не просто антропологізація речей навколишнього світу, це бачення себе в чомусь» [10].

Виключну роль проблема «визначення невизначеності» відіграє для постмодерністської культури, яка робить це поняття одним з фундаментальних онтологічних принципів. Філософією постмодернізму процес пізнання тлумачиться як «фрактальне блукання»: «Такого роду пізнавальний рух-блукання відкритий до нових образів зорового сприйняття, до нових сенсів і значень мови, до нових риту-

алів і тілесних практик в культурі» [12]. Постструктуралістська інтерпретація ролі невизначеності в онтології і культурі представлена роботами Ж. Дерріди, Ж. Дельоза, Ж.-Ф. Ліотара, Р. Рорті, М. Фуко та інших теоретиків.

Серед основних поглядів на проблему невизначеності у постмодернізмі можна виділити наступні:

Ж. Дельоз розвинув концепцію розгалуженої «ризому», «непередбачених накладень різноманітних еволютивних і інволютивних ланцюгів» [5].

М. Фуко проголосив початок «доби нагромадження відмінностей», повну фрагментацію реальності, «перехід до вивільнення сутнісної гетерогенності, незводимості речей та істот» [13].

Р. Барт відводив невизначеності важливе місце в людському житті: «Нині владарює не порядок, а спонтанність, неорганізованість. Колишня одnobічна ясність цілей і засобів людської поведінки і дій змінюється різноманіттям, невизначеністю, неясністю, складністю» [2, 71].

Бачимо, що, попри деякі розбіжності у баченні природи невизначеності, філософи та теоретики постмодернізму доходять згоди у своїй відмові від модерністських цінностей та у визнанні принципу невизначеності ключовим для текстуальних практик доби постмодерну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Філософська думка кінця ХХ століття опиняється в стані певного хаосу концепцій, що спостерігається і в художній культурі. Проголошується «нова філософія», яка заперечує можливість достовірності і об'єктивності знання. Найбільш характерна світоглядна категорія постмодернізму – епістемологічна невпевненість, тобто переконання, що «найбільш адекватне досягнення дійсності доступне...лише інтуїтивному «поетичному мисленню» з його асоціативністю, образністю, метафоричністю і миттєвими одкровеннями інсайту» [8, 205].

Невизначеність дефініції постмодернізму. Невизначеність домінує у постмодернізмі, виявляється у всьому, що його стосується – від розпливчастості визначення поняття «постмо-

дернізм» до неузгодженості думок відносно його виникнення. Так, У. Еко висунув припущення, що «постмодернізм не фіксоване хронологічно явище, а деякий духовний стан... У цьому сенсі правомірна фраза, що у будь-якої епохи є власний постмодернізм» [15, 635]. Неузгодженість теоретиків помітив Д. Затонський: «Має рацію німецький філософ Арнольд Гелен, коли характеризує постмодернізм як «синкретичну плутанину усіх стилів і можливостей». Двозначність, плюралізм, сумнів – ось кити, на яких балансує постмодернізм» [7, 187]. При розгляді актуалізації принципу невизначеності у постмодерністській культурі, насамперед, художній творчості, спостерігаємо його всепроникливість – він є і лейтмотивом, і предметом, і засобом створення тексту.

Невизначеність у тексті та дискурсі. Головний об'єкт постмодернізму – Текст. Постмодерністське бачення світу доводить, що освоєння мінливої дійсності вимагає нових засобів і форм вираження, відтак здобуває розвиток нова концепція художнього тексту: він постає як абсолютна тотальність, як стверджує Ж. Деріда, «позатекстової реальності взагалі не існує» [6, 313]. Відтак у теоретичних межах постмодернізму визнано, що текст не відображає реальність, а творить багато нових. Плюральність текстових реальностей призводить до розмитості кордонів між ними. Постмодернізм у такий спосіб «зруйнував найголовнішу опозицію класичного модернізму – опозицію між текстом і реальністю, зробивши непотрібним пошук меж між ними: реальність остаточно не виявлена, є тільки текст» [11, 223].

У зв'язку з увагою філософії постмодернізму до проблем вербальної реальності, у фокусі опиняється поняття дискурсу, через це увагу приділяють мовним аспектам дійсності. Дискурс тлумачиться постмодерністами в контексті засадничої для них презумпції «смерті суб'єкта» (термін М. Фуко) як «самодостатня процесуальність», у результаті «залишається тільки уявлення, розгортаючись у словесних знаках, що є його проявом, і стаючи завдяки цьому дискурсією» [13, 112]. Важливим аспектом постмодерністської концепції дискурсу є визнання його

нелінійності. Можливості плюральності, спонтанності, що притаманні дискурсу, потенціюють задіяність принципу невизначеності у його розгортанні. Тому невизначеність, випадкова флуктуація та непередбачувана випадковість стали основними параметрами дискурсу саме в контексті постмодернізму, а також отримали реалізацію у творах цього напрямку.

Для літератури постмодернізму властиві намагання описати нечіткі, розпливчасті думки як «потік свідомості», вербалізувати форми мислення у процесі становлення, коли вони нагромаджуються, хаотично змінюють одна одну. Яку роль у таких творчих практиках відіграє принцип невизначеності, як він відбивається та яким чином функціонує у постмодерністському дискурсі, спробуємо з'ясувати на матеріалі англійських художніх текстів британських постмодерністів – Джуліана Барнса, Тома МакКарті, Іена МакЮена.

Вербалізація категорії невизначеності. Вербальне позначення невизначеності спостерігаємо у великій кількості в усіх проаналізованих творах, вона репрезентує більшість понять цієї лексико-семантичної групи, що наявні в англійській мові (її британському варіанті): “And this gave me a sense of *unease*, of *unrest*” (тут і далі виділено нами – М. З.) (1, 54). “When you are in your twenties, even if you’re *confused* and *uncertain* about your aims and purposes, you have a strong sense of what life itself is, and of what you in life are, and might become” (1, 64). “I have *vague images*, *half-impressions*” (2, 7). “A trivial distinction, you might say, but the *uncertainty* still made me dizzy” (2, 8). “And they had so many plans, giddy plans, heaped up before them in the *misty future*, as richly *tangled* as the summer flora of the Dorset coast, and as beautiful” (3, 4). Таке розмаїття способів вербалізації невизначеності, задіяність усіх засобів англійської мови притаманні постмодерним художнім текстам і свідчать про неабияку важливість цього принципу для британських авторів-постмодерністів.

Невизначеність форми. Найбільш адекватною формою вираження думки постмодерністського дискурсу є словесна плінність, коли відсутні точні дефініції, номінування є приблизними, роз-

митими. А оскільки постмодерну притаманне прагнення до неоднозначності, багаторівневості, неможливість чіткої експлікації сенсів стає однією з його базових характеристик. Саме тому постмодерному дискурсу притаманні нечіткість форми, фрагментованість наративу.

Так, у тексті І. МакЮена “On Chesil Beach” оповідь час від часу неочікувано “перестрибує” з думок і спогадів Едварда на зображення душевних переживань Флоренс, і навпаки: “He hoped he was being humorous, directing his sarcasm against them both, but his words emerged with surprising ferocity, and Florence blushed. She thought he was criticising her for preferring the wireless to him” (19, 21). “She stood and took his hand, certain that her own returning smile was rigidly unconvincing. It would not have helped her to know that Edward in his dreamlike state had never seen her looking lovelier. Something about her arms, he remembered thinking later, slender and vulnerable, and soon to be looped adoringly around his neck” (3, 22).

Тканина цього тексту ніби складається почергово з клаптиків двох кольорів – почуттів обох протагоністів, створюється свого роду колаж або пазл. Початок речення найчастіше не дає змоги визначити, про думки кого з героїв йдеться, це з'ясовується лише згодом, маркерами слугують власні назви – імена героїв, а також особові та присвійні займенники. У такий спосіб текст сприяє сумнівам і невпевненості адресата.

Невизначеність сюжету. Архітектоніка постмодерністських текстів найчастіше характеризується нелінійністю, викликає у адресата почуття невпевненості відносно шляхів розвитку сюжету. Цьому сприяють такі засоби, як фрагментація і нелінійна оповідь. Так, у багатьох текстах британських постмодерністів подається кілька варіантів події або пропонуються її альтернативні варіанти: “...when time delivered me all too quickly into middle age, and I began looking back over how my life had unfolded, and considering the paths untaken, those lulling, undermining *what-ifs*” (1, 42).

Велика кількість модальних слів, дієслів, запитальних та умовних речень ніби зали-

шає і автора, і адресата у стані розгубленості: "*Perhaps if he had stayed with her, he would have been more focused and ambitious about his own life, he might have written those history books*" (3, 128). "And *how was I to* think about Veronica now? Adrian loved her, yet he had killed himself: *how was that* explicable?" (1, 35). "Yes, *why her*, and *why then*; furthermore, *why ask*?" (1, 29). Таким способом вербалізуються сумніви, невпевненість героїв, непевність їхнього буття.

Невизначеність автора. Фігура автора вибудовується у контексті постмодернізму особливим чином. Автор постає не як індивід, що створив текст, а як принцип групування дискурсів, їх смисловий центр. Саме тому в багатьох випадках постмодерністський текст – це збірка цитат, алюзій, посилянь тощо, він подібний до колажу або кліпу. Так, наприклад, в романі І. МакЮена "On Chesil Beach" особа автора не відсторонюється, не абстрагується від зображуваного, а ніби роздвоюється, розчиняється у протиставленні світоглядів двох головних персонажів – молодят Едварда та Флоренс. Про це свідчить, наприклад, майже цілковита відсутність у тексті прямої мови, адже про думки героїв можна дізнатися з вуст автора: "The matter was rarely out of his thoughts, but though *his fear* of failure was great, *his eagerness* – for rapture, for resolution – was far greater. *Florence's anxieties* were more serious, and there were moments during the journey from Oxford when she thought he was about to draw on all her courage to speak her mind. But *what troubled her* was unutterable, and she could barely frame it for herself. Where *he* merely *suffered* conventional first-night nerves, *she experienced* a visceral dread, a helpless disgust as palpable as seasickness" (3, 5).

Пряма мова з'являється у тексті лише у момент найвищого напруження, під час кульмінації у фінальній частині тексту, коли автор ніби передає слово самим протагоністам: "His indignation was so violent it sounded like triumph. 'My God! Florence. Have I got this right? You want me to go with other women! Is that it?' She said quietly, 'Not if you didn't want to.' 'You're telling me I could do it with anyone I like but you.' She did not answer" (3, 120).

Мінімалізм оповіді. Для постмодерного літературного тексту характерна поверхнева описовість, нечіткість деталей, завдяки чому читач може брати участь у домисленні, «співтворенні» оповіді. Принцип мінімалізму вимагає зображувати найнеобхідніше, основне, тому постмодерному тексту притаманне залучення принципу мовної економії. Заради дотримання цього принципу автор уникає прикметників, прислівників, описів, зайвих деталей: "After we broke up, she slept with me" (1, 27). "But it is never easy" (2, 2). "She answered neutrally, 'Yes.'" (3, 115). Інколи такі фрази здаються занадто лаконічними як для художнього тексту.

Недомовленість відіграє важливу роль у постмодерних текстах. Так, головний герой роману Т. МакКарті "The Remainder" зізнається на початку тексту: "About the accident itself I can say very little. Almost nothing. It involved something falling from the sky. Technology. Parts, bits. That's it, really: all I can divulge. Not much, I know" (2, 7). І так само причина, обставини та деталі нещасного випадку, що з ним трапився, залишаються загадковими до кінця тексту – невідомі вони чи неважливі, адресат може лише припускати.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, виходячи з викладеного вище, доходимо **висновку**, що принцип невизначеності поступово стає предметом інтересу лінгвістики та, водночас, одним із дієвих механізмів відбиття особливого постмодерного світогляду, він пронизує постмодерні тексти, насамперед художні. Формальні аспекти актуалізації принципу невизначеності знаходять відображення із залученням таких характеристик тексту: нечіткість форми тексту, нелінійна архітектоніка, невизначеність автора, мінімалізм оповіді, принцип мовної економії.

До **перспектив подальших досліджень** віднесемо аналіз глибинної сутності та особливостей дискурсивної реалізації принципу невизначеності, що є надзвичайно важливим для розуміння художнього дискурсу та, в цілому, культурних практик постмодернізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьева В. Онтология научной неопределенности / В. Афанасьева // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vera-afanasyeva.ru/?p=269&page=45> (10.05.12)
2. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
3. Гегель Г. В. Сочинения: в 14 т. – Т. 5 : Наука логики / Г. В. Гегель / [под ред. М. Б. Митина]. – М.: Гос. соц.-эконом. изд-во, 1937. – 715 с.
4. Декарт Р. Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках / Р. Декарт. Сочинения : в 2 т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1989. – С. 250-296.
5. Делёз Ж., Гваттари Ф. Тысяча плато. Капитализм и шизофрения / Ж. Делёз, Ф. Гваттари. – М. : Астрель, 2010. – 895 с.
6. Деррида Ж. О грамматологии / Ж. Деррида. – М. : Ad Marginem, 2000. – 512 с.
7. Затонский Д. В. Постмодернизм в историческом интерьере / Д. В. Затонский // Вопросы литературы. – М., 1996. – № 3. – С.182-205.
8. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И. Ильин. – М. : Интрада, 1996. – 255 с.
9. Кант И. Критика чистого разума. – Сочинения : в 6 т. / И. Кант / [под ред. В. Ф. Асмуса. А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана]. – Т. 3. – М.: Мысль, 1964. – 799 с.
10. Максименко С. Д. Теория неопределенности / С. Д. Максименко // [Электронный ресурс]. - Режим доступа : http://professor-maksymenko.narod.ru/Tvory/Statya_-_Teoriya_neopredelyonnosti.htm (12.05.12)
11. Словарь культуры XX века / В. Руднев. – М. : Аграф, 1999. – 384 с.
12. Тарасенко В. В. Познание как фрактальное блуждание в мире / В. В. Тарасенко // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.synergetic.ru/fractal/poznanie-kak-fraktalnoe-bluzhdanie-v-mire.html>
13. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко. – СПб. : А-сэд, 1994. – 408 с.
14. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.modernlib.ru/books/martin_haydegger/bitie_i_vremya/read
15. Эко У. Заметки на полях «Имени розы» // У. Эко. Имя розы. – М. : Знание, 1989. – 687 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Barnes J. The Sense of an Ending / J. Barnes. – London: Jonathan Cape, 2011. – 150 p.
2. McCarthy T. Remainder/ T. McCarthy. – London: Alma Books, 2006. – 320 p.
3. McEwan I. On Chesil Beach / I. McEwan. – London: Jonathan Cape, 2007. – 166 p.

УДК 81'42+811.111

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАГМАТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ В АНГЛОМОВНОМУ ДИДАКТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Лут К. А.

Запорізький національний технічний університет

У статті досліджено прагматичні стратегії, характерні англomовному дидактичному дискурсу. Виявлено основні мовні індикатори, спрямовані на реалізацію виявлених стратегій у навчальних текстах економічної тематики.

Ключові слова: дидактичний дискурс, прагматичні стратегії, мовні маркери, полегшення декодування, акцентуація деталей.

Лут Е. А. Особенности реализации прагматических стратегий в англоязычном дидактическом дискурсе. В статье исследуются прагматические стратегии, свойственные англоязычному дидактическому дискурсу. Определяются основные языковые индикаторы, направленные на реализацию выявленных стратегий в учебных текстах экономической тематики.

Ключевые слова: дидактический дискурс, прагматические стратегии, языковые маркеры, облегчение декодирования, акцентуация деталей.

Lut K. A. Particular features of pragmatic strategies and their realization in English didactic discourse. The article deals with pragmatic strategies typical to English didactic discourse. It determines the main linguistic markers intended to realize such strategies in educational texts on economics.

Key words: didactic discourse, pragmatic strategies, linguistic markers, simplification of decoding, accentuation of details.

Постановка проблеми. Дидактичний дискурс відноситься до наукового типу дискурсу, який супроводжує та обслуговує процес навчання. Специфіка його екстралінгвальних характеристик, таких як сфера функціонування, учасники комунікації, прагматичні цілі тощо, зумовлює формування особливих авторських інтенцій. Ілюктивні характеристики повідомлень такого типу потребують лінгвістичного осмислення і виявлення мовних маркерів, спрямованих на реалізацію поставлених завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація прагматичних стратегій у різних типах дискурсу ставала об'єктом дослідження багатьох вчених. Найбільшого висвітлення у лінгвістичній літературі набула комунікативно-прагматична специфіка політичного (С. А. Логачев [5]) та публіцистичного (Л. Р. Безугла,

І. О. Романченко [1], С. В. Тходоровська [8]) типів дискурсу. Науковці досліджують стратегії дискримінації (Л. Р. Безугла, І. О. Романченко [1]), стратегії вираження етнічних упереджень (Е. О. Куш [4]), стратегії й тактики етикетизації наукового дискурсу (О. М. Ільченко [3]) тощо, але актуалізація прагматичних стратегій дидактичного дискурсу залишається ще недостатньо вивченим питанням, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою цієї статті є виявити особливості реалізації прагматичних стратегій в англomовному науково-дидактичному дискурсі.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань:** визначити основні прагматичні стратегії, характерні для зазначеного типу дискурсу та дослідити мовні індикатори, спрямовані на реалізацію виявлених стратегій у навчальних текстах економічної тематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково-дидактичний тип економічного дис-

курсу характеризується певними особливостями, спричиненими специфікою його сфери використання. Він тісно пов'язаний із навчальним процесом, учасниками якого виступають дві протилежні групи людей: науковці, викладачі, які прагнуть передати інформацію, зацікавити предметом, спонукати до творчого переосмислення фактів і понять та формування власної думки, і студенти або інші зацікавлені особи, метою яких є засвоєння цієї інформації, отримання нового знання про предмет.

Дидактичний дискурс представлений різними типами текстів: навчальною літературою (підручниками, методичними вказівками, конспектами лекцій), анотаціями, (авто)рефератами, рецензіями, матеріалами наукових конференцій, тезами доповідей та ін. Усі вони характеризуються спільними авторськими інтенціями.

У певних соціокультурних умовах, перед створенням повідомлення у автора формується інтенція, відповідно до якої він обирає та комбінує мовні одиниці, визначається із необхідним функціональним стилем і оформлює висловлювання [6, с. 253]. Автор може прогнозувати стан співбесідника, його налаштування на сприймання інформації, передбачати рівень його освіти і сфери інтересів, що зумовлює вибір тих чи інших комунікативних складових майбутнього висловлювання. Особливості викладення інформації, відбір мовних засобів, таким чином, залежать від комунікативно-прагматичної стратегії автора.

Проведене дослідження показало, що зазвичай автори дидактичних текстів вдаються до таких стратегій: атракція уваги до повідомлюваної інформації, полегшення декодування інформації, апеляція до життєвого досвіду адресата, акцентуація деталей і вияв авторської позиції.

Реалізація зазначених стратегій здійснюється за допомогою найрізноманітніших засобів, як вербальних, так і невербальних (графічних). Варто зауважити, що не всі тексти мають однаковий набір засобів. Слід урахувати, що викладення наукової інформації залежить від багатьох змінних факторів: тематики повідомлення, конкретних завдань певного тексту, настанов і переконань автора, умов створення висловлювання тощо. У будь-якому випадку

при вмілому «використанні різноманітних індивідуально-авторських мовленнєвих засобів сприйняття наукового тексту полегшується, що робить актуальним аналіз способів адаптації наукових знань лінгвістичними засобами» [7, с. 83].

Продуценти дидактичних текстів використовують всі можливі мовні засоби для створення сприятливих умов для сприймання та запам'ятовування інформації. У цьому в значній мірі при нагоді стають засоби виразності, експресивні та образні елементи, в яких закладена певна оцінка предмета, що описується. Як різновид наукового дискурсу, дидактичний дискурс тяжіє до максимальної об'єктивності, послідовності та логічності викладення. На такому фоні виразність стає більш ефективною і дозволяє апелювати як до інтелектуальної, так і до емоційної сфери реципієнтів.

Розглянемо детальніше мовні (і позамовні) маркери, що вказують на певні прагматичні стратегії. Атракція уваги до повідомлюваної інформації досягається завдяки використанню низки емоційно-експресивних засобів: емпатичних одиниць (фатичних інтенсифікаторів), риторичних запитань і гіпофори, повторів, анафори, емпатичних конструкцій, антитези, метафори, персоніфікації, гіперболи, каламбуру, фразеологізмів, графічних виділень.

Навіть структура дидактичних текстів розрахована на те, щоб максимально забезпечити уважне сприймання інформації. У сильній позиції, на початку кожного розділу підручника автор звертається до читачів, долучаючи їх до активного спілкування, розкриває мету, зацікавлює предметом, апелює до попереднього досвіду:

You likely have a general concept of what accountants do (4, с.1) – звертання до попереднього досвіду.

It seems fitting to begin with a more formal definition of accounting (4, с.1) – залучання до співрозмови.

You will soon discover that there is an ingenious answer to this question! (4, с.14) – використовується риторичний оклик з метою привернути увагу до певної проблеми.

As a student, you can probably think of many things you wish you could do over. You may have

taken an exam and regretted some stupid mistake. You knew the material but fumbled in your execution. Or, maybe you did not really know the material; your judgment about how much to study left you doomed from the start! Business people will experience similar feelings (4, с. 361) – апелювання до попереднього досвіду, порівняння буденних понять із тими, що пояснюються у підручнику.

Привертанню та утриманню уваги сприяють також окличні речення, гіпофори та риторичні питання. На відміну від риторичного питання, гіпофора передбачає відповідь, але вона надається пізніше, що забезпечує активізацію мислення. За допомогою окличних речень автор дидактичного тексту акцентує важливі деталі свого повідомлення, на які читач самостійно, можливо б, не звернув уваги.

Різноманітні візуально-графічні засоби допомагають не тільки привернути увагу, але й максимально полегшити декодування інформації. Вони акцентують істотні моменти наукової роботи, чим забезпечують адекватне та недвозначне розуміння інформації. У свою чергу, поєднання власне вербальних та невербальних складових тексту, створює єдину гармонійну картину дискурсу. В економічних текстах використовуються різні шрифти та інтервали; різними кольорами виділяються окремі частини тексту або слова; таблиці, діаграми, схеми, графіки у поєднанні з гумористичними малюнками, ілюстрації та фотографії.

Ще однією із особливостей англомовних економічних дидактичних текстів є забезпечення переривчастості у сприйманні інформації, завдяки чому підтримується зацікавленість [2]. Для забезпечення цього застосовують ритмічне чергування інформаційно наповнених та інформаційно бідних уривків. Таке чергування здійснюється наведенням прикладів, які зіставляють явища науки з явищами побуту, затримкою розвитку теми, уведенням розмовних конструкцій:

Let's begin by having you think about controlling your car (aka "driving")! Your steering, acceleration, and braking are not random; they are careful corrective responses to constant monitoring of many variables – other traffic, road conditions, destination, and so forth. Clearly, each action on your part is in response to you having

monitored conditions and adopted an adjusting response. Likewise, business managers must rely on systematic monitoring tools to maintain awareness of where the business is headed (4, с. 240).

Зацікавленість підтримується також і влучно використаним (часто трансформованим) фразеологізмом, який активізує увагу читача, залучаючи його до інференційної діяльності: *At best, the first stage is a tentative idea, sometimes a leap in the dark, an idea we want to test out* (3, с. 14).

Увага реципієнтів зазвичай привертається до певних деталей, які треба підкреслити, акцентувати, певним чином охарактеризувати. З цією метою використовуються емпатичні конструкції, інверсія, лексичні і синтаксичні повтори, гіпербола і метонімія. Вказані засоби забезпечують виокремлення логічно важливих частин тексту.

У будь-якому висловлюванні мають місце емоції того, хто говорить, його ставлення до проблеми, події або явища. Отже, в кожному фразі мовець вкладає свої думки та почуття. Автори наукових текстів виражають свої інтенції, симпатії, антипатії та інші «емотивно-модусні кваліфікації світу, що зображується» [7, с. 15]. Авторська позиція щодо економічних подій може яскраво передаватися такими засобами: іронія, метонімія, епітет, перифраз, емпатична конструкція із дієсловом *do(es)*. Ставлення автора до важливості проблеми передається за допомогою прикметників і прислівників з аксіологічним компонентом:

A business should carefully consider the credit history of a potential credit customer, and be certain that good business practices are not abandoned in the zeal to make sales. ... Oftentimes, it becomes necessary to secure payment in advance or receive some other substantial guarantee such as a letter of credit from an independent bank. All of these steps are normal business practices, and no apologies are needed for making inquiries into the creditworthiness of potential customers (4, с. 95).

Авторські оцінки можуть існувати і у вигляді вставок, додаткових висновків, прислівників міри та ступеню (*enough, nearly, almost, very, too*) або способу дії (*easily, importantly*), прикметників та іменників із оцінним значенням:

Surely it is quite straightforward to write them (3, с.66).

You will soon discover that there is an ingenious answer to this question! (4, с.14).

Nonetheless, I find it useful to think about the rationale of this kind of procedure with the band-pass result in mind (2, с.95).

Research is a messy activity! (3, с. 13).

Комунікативна настанова переконання досягається шляхом встановлення особистих довірливих стосунків з реципієнтом, що виявляється у звертаннях до читачів, до їхнього досвіду, знань та почуттів: *You likely have a general concept of what accountants do* (4, с. 1).

Following the financial crisis, you could be forgiven for thinking that jobs in the sector are best avoided (1, с. 2).

You may have some work experience, and if you do, you know that the amount you receive is not the amount you have earned (4, с. 17).

Така ж мета досягається шляхом використання розмовної лексики: *Bryman and Bell (2003 p101) suggest the law of diminishing returns kicks in at around a sample size of 1000* (3, с. 51).

You could try to crank out a $(L)^{-1} b (L)$ directly, but that's not much fun (2, с. 19).

Деякі автори підручників ведуть розмову від першої особи множини, що дозволяє долучити читачів до спільного міркування над проблемою, робить їх активними співрозмовниками. Такі структури з неозначеними особовими займенниками *you, we, us* імітують діалог з адресатом:

We must also analyse our data with great care in a systematic way. The rigour of our analysis will have a major effect on whether our research results are valid or not (3, с.10).

Полегшення декодування інформації найчастіше реалізується в основному за допомогою порівнянь і візуально-графічних засобів. Метафори в дидактичному економічному дискурсі виконують експланаторну функцію, пояснюючи складні поняття за допомогою вже зна-

йомих: *Prediction is interesting for a variety of reasons. First, it is one of the few rationalizations for time-series to be a subject of its own, divorced from economics* (2, с. 31).

Під час створення повідомлення автор передбачає наявність певних попередніх знань реципієнта і спирається на них. Апеляція до життєвого досвіду досягається такими засобами, як метонімія (слово чи словосполучення використовуються для позначення цілої ситуації, яку реципієнту треба згадати для адекватного сприйняття нової інформації), порівняння, алюзія (натяк на літературний, історичний, міфологічний чи політичний факт, закріплений у текстовій культурі, знання якого потрібно для розуміння тексту). Тут варто зазначити, що декодування імпліцитної інформації може стати проблемою, якщо фонові знання адресата й адресанта значно різняться.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Науково-дидактичний економічний дискурс становить складне комунікативне ціле із специфічним набором прагматичних чинників, що зумовлює актуалізацію особливих прагматичних стратегій у процесі навчання. Серед основних стратегій виділяємо атракцію уваги до повідомлюваної інформації, полегшення декодування інформації, апеляцію до життєвого досвіду адресата, акцентуацію деталей і вияв авторської позиції. Мовні індикатори й позамовні засоби, спрямовані на реалізацію цих стратегій, гармонійно поєднуються продуцентами у найрізноманітніші комбінації задля більш ефективного досягнення поставлених цілей (передачі інформації, формуванні власної думки стосовно предмета вивчення, виведення певних висновків тощо).

Перспективою подальших досліджень може стати більш детальне вивчення різних типів науково-дидактичних текстів з огляду на особливості реалізації комунікативно-прагматичних стратегій у них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л. Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі / Л.Р. Безугла, І. О. Романченко. – Харків : ФОП Лисенко І. Б., 2013. – 182 с.
2. Дядюра Г. Образність як засіб діалогічності науково-популярного тексту [Електронний ресурс] / Г. Дядюра. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1078>
3. Ільченко О. М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Ільченко Ольга Михайлівна. – К., 2002. – 421 с.

4. Куц Е. О. Лінгвальні засоби вираження етнічних упереджень у дискурсі британських консерваторів (на матеріалі інтернет-джерел із питань імміграції) : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Е. О. Куц. –Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 2009. – 20 с.

5. Логачев С. А. Политический фельетон в семантико-прагматическом аспекте : на материале немецкой публицистики : дисс ... канд. филол. н. : 10.02.04 / Сергей Андреевич Логачев. – Спб., 2009. – 228 с.

6. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с.

7. Томашевская К. В. Лексическое представление языковой личности в современном экономическом дискурсе / К. В. Томашевская. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та экономики и финансов, 1998. – 134 с.

8. Тходоровська С. В. Ідеологічний дискурс англомовної преси (лінгвокогнітивні аспекти): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / С. В. Тхоровська. – Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів, 2010. – 17 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Careers in Banking & Finance [Electronic resource]. – 2009-2010. – 80 p. – Access mode: efinancialcareers.com/students

2. Cochrane J. H. Time Series for Macroeconomics and Finance / J. H. Cochrane. – Chicago : University of Chicago, 2005. – 136 p.

3. Greener S. Business Research Methods [Electronic resource] / S. Greener. – 2008. – 110 p. – Access mode: www.bookboon.com

4. Walther L. M. The Principles of Accounting [Electronic resource] / L. M. Walter. – 2001. – 376 p. – Access mode: www.principlesofaccounting.com

УДК 81:811.11

КОНЦЕПТ ТІЛЕСНОСТІ У ЛІНГВОКУЛЬТОРОЛОГІЧНІЙ ПАРАДИГМІ

Маланюк М. С.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті проаналізовано різноманітні варіанти інтерпретації концепту ТІЛЕСНІСТЬ, який знаходить свою вербалізацію у художньому тексті. З'ясовано сутність поняття «тілесність», проаналізовано наукові напрацювання з указаної проблематики, визначено ключові слова-репрезентанти імені лінгвокультурного концепту ТІЛЕСНІСТЬ.

Ключові слова: тіло, тілесність, концепт ТІЛЕСНІСТЬ, мовна картина світу, концептуальна картина світу.

Маланюк М. С. Концепт ТЕЛЕСНОСТЬ в лингвокультурологической парадигме. В статье проанализированы различные варианты интерпретации концепта ТЕЛЕСНОСТЬ, который вербализуется в художественном тексте. Определена сущность понятия «телесность», проанализированы научные результаты в указанном направлении, а также ключевые слова-репрезентанты имени лингвокультурного концепта ТЕЛЕСНОСТЬ.

Ключевые слова: тело, телесность, концепт ТЕЛЕСНОСТЬ, языковая картина мира, концептуальная картина мира.

Malaniuk M. S. CORPORIELITY concept in lingocultural paradigm. Different interpretations of CORPOREALITY concept, which is verbalized in literary text has been analyzed in the article. Special attention has been paid to the formation of modern understanding of the notion of corporeality and important results in this sphere. Also special words-representatives of the name of CORPOREALITY have been defined.

Key words: body, corporeality, CORPORIELITY concept, language world image, conceptual world image.

Постановка проблеми. Концепт ТІЛЕСНІСТЬ можна вважати вже достатньо вивченим у сучасній концептології, проте одночасно і новим, оскільки своє новітнє трактування досліджуване явище отримало, реалізуючись у постмодерністському художньому тексті.

У сучасній лінгвокультурології маємо справу з величезною кількістю найрізноманітніших визначень тілесності, яка сьогодні становить один із ключових системоутворювальних концептів культурологічного, соціологічного, лінгвістичного, антропологічного та деяких інших наукових досліджень. Це і зумовлює **актуальність** розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Головним об'єктом вивчення лінгвоконцепто-

логії як галузі когнітивної лінгвістики є вербалізований концепт – конститутивна одиниця мовної картини світу, що певним чином відображає *концептуальну* картину світу.

Проблему взаємовідношень концептуальної та мовної картин світу розглянуто в роботах Ю. Апресяна, А. Вежбицької, В. Гака, В. Гумбольдта, Д. Добровольського, Дж. Лакоффа і М. Джонсона, Ю. Караулова, О. Леонтєва, Д. Лихачова, А. Уфімцевої, Н. Хомського і багатьох інших дослідників.

Метою статті є визначення та аналіз способів вербалізації концепту ТІЛЕСНІСТЬ в англомовному художньому тексті.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: з'ясувати сутність поняття «тілесність»; проаналізувати наукові напрацювання із цієї проблематики; визначити ключові

слова-репрезентанти імені лінгвокультурного концепту ТІЛЕСНІСТЬ.

Вивчаючи специфіку концепту тілесності, можна сказати, що ідея тілесності є «не буквально людське тіло в його органічній даності, а чуттєвість як його основна онтологічна властивість» [1, с. 73]. Саме тому дослідниця О. Гомілко вважає, що ще від античних часів тілесність поставала як важливий мисленнєвий концепт, який визначає чуттєвий модус людського буття як його ключову ознаку. Тілесність фіксує присутність людини у світі через сприйняття, просторовість, моторність і темпоральність. «Поза чуттєвістю тілесності не існує. А тому реальність, що презентує чуттєво даний світ, можна означити поняттям тілесності» [1, с. 74].

Виклад основного матеріалу дослідження.

На зламі ХХ – ХХІ ст. у царині постмодерністської поетики вчені констатують суттєву зміну ставлення до тіла та тілесності. Тіло все більше підлягає розумінню у читанні, інтерпретації, генетичному розшифруванні і все менше підлягає «давнім» способам його сприйняття, таким як осягнення і чуттєва насолода. За таких умов ситуацію захоплення тілом провокативно пояснюють як наслідок прощання з ним та відповідальність за збереження пам'яті про нього. Йдеться про те, що тіло переважно, якщо не повністю, є мовною конструкцією [2, с. 345]. Хоча дослідники фізичних і гуманітарних наук так чи інакше визнавали важливість матеріальності, вони створили постмодерністську ідеологію, за якою матеріальність тіла вторинна стосовно тих логічних і семіотичних структур, які в ній закодовані. Така ситуація суттєво впливає на сучасне лінгвістичне тлумачення тіла. Студії про цей, здавалося б цілісний, предмет регулюють концепти тілесності, які структурують і конфігурують знання про тіло.

Зв'язок тіла і культури особливо очевидний у переломні часи, коли сумнівними стають старі цінності. Так, Ф. Ніцше вважає, що тілесні функції є важливішими за функції свідомості. Тіло він визнає найважливішим виміром людяності й розглядає як основний предмет гуманітарного знання.

Попри те, що в гуманітарних колах існує досить усталена тенденція розглядати «тіло» і «тілесність» як синоніми, переважає погляд на них як на категорії абсолютно не тотожні. За словами вітчизняного дослідника М. Косяка, тілесність означає наділеність тілом, володіння ним і найрізноманітніші способи його «використання». О. Муха, посилаючись на роботу М. Косяка, тілесність кваліфікує як значний комплекс характеристик людини, її зовнішніх і внутрішніх властивостей [3, с. 22]. Авторка навіть схильна до наближення категорії «тілесність» до понять «людяність», «гуманність» та «суб'єктивність» [3, с. 45]. «Тіло в людини одне, проте тілесність, навпаки, багатоманітна й полісемантична», – зазначає М. Колесник, для якого тілесність є одночасно формою і способом культурної діяльності людини в контексті тіла як онтологічного феномена. «Тілесність – це реалізація культури в тілі», позаяк тіло – це «певне місце у просторі, самостійна цілісна частина простору, отже, воно займає місце у просторі культури» [4, с. 23].

Ключовим постулатом нашої наукової розвідки є трактування концепту ТІЛЕСНІСТЬ як фрагмента концептуальної (далі – ККС) і мовної (далі – МКС) картин світу. ККС охоплює змістове, узагальнене знання про дійсність, а її складовими частинами є неоднорідні смислові утворення, що представляють собою образи, поняття, різного роду ментальні стереотипи і концепти, зокрема концепт ТІЛЕСНІСТЬ.

Незаперечним є той факт, що МКС слугує переломленням елементів когнітивної картини світу крізь призму мовної свідомості, а саме крізь систему мовних значень. Якщо ККС складається з концептів, то «будівельним матеріалом» для МКС є мовні знаки, що утворюють (у сукупності їхніх значень) семантичний простір мови.

У контексті нашого дослідження вагомим є твердження, що повну і різнобічну картину дає тільки поєднання а) мовної репрезентації того чи іншого концепту, реалізованого через систему лексикографічно зафіксованих одиниць-вербалізаторов, і б) його мовленнєвої репрезен-

тації, реалізованої через текстові фрагменти або цілі тексти.

Узагальнюючи різні визначення концепту, приходимо до висновку, що концепт є структурованою одиницею свідомості, яка утворюється в результаті тілесної та розумової взаємодії людини з навколишньою дійсністю, містить індивідуальну й культурну інформацію про індивіда й соціум, вербалізується за допомогою різномірних лексичних одиниць мови (зарєстрованих словниками) і мовлення, що функціонують у художньому тексті.

Комплексно вивчаючи еволюцію концепту ТІЛЕСНІСТЬ, російська дослідниця М. Цой визначає її як «сукупність уможливлених та матеріалізованих якостей, що об'єднують біологічне і духовне, інтелектуальне та емоційне, особистісне й соціальне в багаторівневій цілісній системі «Людина» [5, с. 825].

На думку О. Івашиної, «тілесністю може вважатися, наприклад, матеріальність мови. Така матеріальність була центральною темою радикальних літературних практик. Тілесність мови – це несеміотична основа самого означника, письма та голосу» [6, с. 144].

Участь лінгвістів у дебатах навколо понять тіла та тілесності доволі активна, що засвідчує велика кількість розроблень, які представляють концепти тілесності у лінгвістиці. Показовим для них є їхній міждисциплінарний характер, традиційна для гендерних студій динамізація полеміки щодо тіла і статі, філософське тлумачення розуму, пам'яті й досвіду тіла, посилені інтерес до перформативного тіла. Принципово важливою при цьому є рецепція вченими праці американської дослідниці Дж. Батлер «Тіла, що значать: Дискурсивні межі статі» (*“Bodies That Matter. On the Discursive Limits of Sex”*), яка суттєво інтенсифікувала дискусію щодо відношення матеріальності тіла та мови. Концепти тілесності включають поняття, покликані поглибити знання про тіло: образ тіла, розум тіла, пам'ять тіла, мова тіла, перформативне

тіло, хронотопічність і топологічність тіла та ін., розуміння яких є принциповим у загальному контексті проблематизування тіла.

В англійських дослідженнях для означення поняття «тілесність» використовуються, залежно від контексту, терміни “body” (тіло) і “corporeality” (власне тілесність). Як правило, поняття “body” вживають більш універсально, а “corporeality” – аби вказати на чуттєво матеріальну природу тілесності. Дедалі частіше лунають твердження про те, що ретельний аналіз будь-якого суспільного, економічного чи політичного феноменів потребує розуміння як загально-цивілізаційного, так і соціокультурного контекстів, осмислення яких, зокрема, передбачає належну орієнтацію в лінгвістично-понятійному контексті тієї чи іншої епохи, культури або нації.

На думку В. Розіна, категорію тілесності до лінгвокультурологічного та соціогуманітарного дискурсу було запроваджено під впливом культурології та семіотики, які показали, що в різних культурах тіло відчувається та розуміється по-різному, поняття «біль», «хвороба», «організм» – не стільки «природні» стани тіла, скільки «культурні та ментальні концепції, які привласнює, формує і переживає людина». Отже, тілесність – це «новоутворення, конституйоване поведінкою, <...> реалізація певної культурної і семіотичної схеми (концепту)» [7].

Аналіз статті дає можливість виділити спільні ознаки концепту, наявність яких засвідчує цілісність цього полісемічного терміна. Отже, зважаючи на частотність вживання концепту ТІЛЕСНІСТЬ у сучасних наукових публікаціях та його значущість для чіткого опису станів тіла, почуттів людини, зазначаємо, що досі не сформоване цілісне та комплексне розуміння тілесності як лінгвокультурологічного феномена, розуміння, яке б повністю відображало фізичну, духовну, соціальну, етичну, інформаційну та інші складові частини тілесного буття людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гомілко. О. Феномен тілесності : дис. ... докт. філос. наук : спец. 09.00.04 «Філософська антропологія, філософія культури» / О. Гомілко. – К., 2007. – С. 73–74.
2. Борисюк З. Символіка людського тіла : [монографія] / З. Борисюк. – К. : Знання-Прес, 2003. – С. 345.
3. Муха О. Категорія тіла в історико-філософській традиції раннього західноєвропейського середньовіччя : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.05 «Історія філософії» / О. Муха. – Л., 2007. – С. 22–45.
4. Колесник М. Телоцентризм в епоху масової культури : [монографія] / М. Колесник. – Омск : ОмЭИ, 2010. – С. 23.
5. Можейко М. Телесность / М. Можейко // Постмодернизм. Энциклопедия / А. Грицианов, М. Можейко. – Минск : Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2001. – С. 825–826.
6. Івашина О. Загальна теорія культури / О. Івашина. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 144.
7. Розин В. Как можно помыслить тело человека, или на пороге антропологической революции / В. Розин // Философия науки. – 2006. – № 5. – С. 33–54.
8. Varela F.J. The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience / F.J. Varela, E. Thomson, E. Rosch. – Cambridge, 1991.

УДК 811.112.2:811.161.2-115:316.46.058

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА «ХАРИЗМА» В НЕМЕЦКОЙ И УКРАИНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

Петлюченко Н. В.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

В статье исследованы этимология и семантика понятия «ХАРИЗМА», способы вербализации субконцептов «воодушевление» и «обаяние» как основных конститuentов лидерской и личностной харизмы, проведен анализ сходств и различий понятийных, ценностных и образных составляющих концепта «харизма» в немецкой и украинской лингвокультурах.

Ключевые слова: харизма, воодушевление, обаяние, концепт «харизма», лингвокультура.

Петлюченко Н. В. Вербалізація концепту «ХАРИЗМА» в німецькій та українській лінгвокультурах. У статті досліджено етимологію та семантику поняття «харизма», засоби вербалізації субконцептів «піднесення» та «чарівність» як основних компонентів лідерської та особистісної харизми, проведено аналіз подібностей та відмінностей понятийних, ціннісних та образних складових частин концепту «харизма» в німецькій та українській лінгвокультурах.

Ключові слова: харизма, піднесення, чарівність, концепт «харизма», лінгвокультура.

Petyuchenko N. V. The concept of “CHARISMA” in German and Ukrainian linguistic cultures. The article deals with etymology and semantics of the notion of “charisma”, means for verbalization of the subconcepts of “inspiration” and “charm” as the main components of leadership and personality charisma, conducts an analysis of the similarities and distinctions of the notional, axiological, and figurative components of the concept of charisma in the German and the Ukrainian linguistic cultures.

Key words: charisma, inspiration, charm, concept “charisma”, linguistic culture.

Постановка проблемы. Понятие «харизма» берет свое начало в христианском богословии и обозначает «благодать (древнеевр. חַרִּיט или חַרִּיט, древнегреч. χάρις), нетварную Божественную силу (δύναμις), в которой Бог являет Себя человеку, а человек с ее помощью преодолевает в себе греховное начало и достигает состояния обожения» [7, с. 302]. В Новом Завете древнегреческое χάρις используется для описания расположения и любви, оказываемых кому-либо, богоугождения, Божественного благоволения, а также для выражения благодарности Богу (χάρις τῷ Θεῷ).

Анализ последних публикаций. В научный оборот понятие «харизма» ввел немецкий социолог М. Вебер для трехчленной классификации типов власти: традиционно-патримониального, рационально-легального (законно-формаль-

ного) и эмоционального, т. е., в терминологии М. Вебера, собственно харизматического, понимая под последним признание за политическим лидером или *приписывание* (нем. *Zuschreibung*) ему набора особых, харизматических, свойств, черт и качеств, которые обеспечивают преклонение перед ним его последователей, их безоговорочное доверие и безусловную веру в его неограниченные возможности [23]. М. Вебер заимствует термин «харизма» у немецкого профессора германского и канонического права Р. Зоме, находясь под влиянием его положений относительно *харизматической* основы сплоченности первых христианских общин, тем самым внося определенную путаницу в дальнейшую интерпретацию термина «харизма» в научном и быденном языках.

На сегодняшний день в массовом сознании людей харизма ассоциируется с *обаянием* человека и имплицитно содержит в себе положительную, социально одобряемую оценку чело-

века, о котором говорят, что он «харизматичен». Такая трактовка харизмы противоречит теории М. Вебера, который полагал, что харизма является оценочно нейтральным концептом и может рассматриваться с точки зрения различных нравственных категорий, в том числе и безнравственных. Ю.С. Степанов, напротив, подчеркивал наличие обязательной нравственной нагрузки, нравственной обаятельности у харизматика и считал, что если харизма не от Бога, то в таком случае она ассоциируется с «чарами», злым колдовским воздействием [10, с. 761].

Таким образом, на основании приведенных дефиниций можем выделить два понимания харизмы: (1) – Божественная благодать, (2) – состояние/свойство человека (публичное, личное).

Статья посвящена контрастивному исследованию способов концептуализации понятия ХАРИЗМЫ КАК СВОЙСТВА ЧЕЛОВЕКА в немецкой и украинской лингвокультурах и двух разновидностей харизмы: *публичной*, или *лидерской*, которая связана с исключительными лидерскими и ораторскими свойствами личности, имеет активное публичное выражение и основывается на *состоянии* максимального воодушевления (нем. *Begeisterung*, англ. *inspiration*, укр. *піднесення, запал*), в котором харизматик способен сам вдохновляться великими идеями и вдохновлять ими других [6], а также *личностной харизмы*, которая в обыденном представлении людей чаще всего считается врожденным *свойством* (нем. *genuine Charisma*), связывается с труднообъяснимой притягательностью, обаянием (нем. *Ausstrahlung*, англ. *charm*, укр. *чарівність*) человека и присуща как публичным личностям (политикам, ученым, юристам, священнослужителям, артистам, спортсменам, шоуменам и др.), так и любому другому человеку вообще. Применение различных пиар-технологий, основанных на пропорциональном смещении признаков публичной и личностной харизмы, делает возможным создание искусственного харизматического имиджа личности в медиа-дискурсе, т. е. имитацию харизмы (нем. *inszeniertes Charisma*) [22, с. 129].

В рамках этой статьи рассматриваются такие актуальные вопросы, как 1) этимология и семантика слова «харизма», 2) вербализация понятия «воодушевление» в немецком и украинском языках как основного конституента *публичной харизмы*, 3) вербализация понятия «обаяние» в немецком и украинском языках как основного конституента *личностной харизмы*, 4) анализ сходства и различия конституентов концепта ХАРИЗМА в немецкой и украинской лингвокультурах, 5) определение дальнейших перспектив контрастивного исследования феномена «харизматическая личность» в германских и славянских лингвокультурах и различных видах дискурса (актерский, академический, религиозный и др.).

Изложение основного материала исследования. В словаре французского языка слово *charisma* соседствует со словом шарм *charme*, что, как пишет Ю.С. Степанов, подчеркивает их концептуальное сходство [10, с. 759–761]. В толковом словаре немецкого языка Duden слову харизма *Charisma* предшествует слово *Charis*, что также определенным образом может натолкнуть на их некую взаимосвязь, исходя из наличия общего корня [16]. Подчеркнем, что в древнегреческом языке слово *χάρις* означает «притягивать к себе внимание». Оно восходит к слову «хариты», которым в древнегреческой мифологии именовались три богини красоты и изящества. Еще в Древней Греции люди, обладавшие харизматическими качествами, считались любимцами богов, которые помогали своим избранникам добиваться необыкновенных успехов. Таким образом, все три слова *charis*, *charisma* и *charme* совпадают в таком общем семантическом компоненте, как привлекательность, притяжение, излучение, характеризующее общее свойство человека очаровывать, увлекать, вести за собой, подчинять своей власти, всецело владеть вниманием и т. д. При чем такой вид влияния имеет характер «неотразимого» (*unwiderstehlich*) и «соблазнительно-превращающего» (*verlockend*) [17, с. 241].

Англо-русский словарь В.К. Мюллера фиксирует значения слова *charisma* как: 1) рел. Божий дар, 2) харизма, обаяние; умение вести

за собой, управлять и т. п., 3) гениальность (о художественном даре или исполнении) [1]. Но в русском быту, пишет Ю.С. Степанов, это понятие оставалось незамеченным. Напротив, французы, вероятно, не без влияния английского языка восприняли его и, как обычно, не преминули обыграть политически. «Словарь новых слов» П. Жильбера [18] определяет *charisma* как влияние, силу воздействия (букв. сияние – *rayonnement*) исключительной личности.

Концепт ХАРИЗМА в своем развитии тесно соприкасается с концептом ГЕНИЙ, но их развитие как бы зеркально противоположно. В то время как понятие о гении (на определенном этапе, не в начале своего пути) выражает какую-либо одну сторону духовной личности человека, потому при слове «гений» требуется какое-то конкретное определение (напр., *литературный гений Толстого, поэтический гений Пушкина, гений Рембрандта в живописи*), и лишь в конце своего пути начинает означать одаренного человека в целом (Пушкин – гений, Рембрандт – гений), понятие о харизме развивается иначе: сначала оно означает некий неделимый духовный дар, «благодать Божию» вообще, а затем – различные конкретные проявления этой благодати в человеке. Без взаимосвязи понятий «гений» и «харизма» нельзя уяснить ни того, ни другого [10, с. 756].

При интерпретации феномена *публичной харизмы* исходим из того, что харизматический лидер в период кризисной или революционной ситуации отказывается от рациональных установок и осуществляет эмоциональное речевое воздействие, основой которого является состояние максимального *воодушевления*, подъема, энтузиазма [6]. Таким образом, основным конституентом лидерской *харизмы* является понятие «воодушевление», способы вербализации которого в немецком и украинском языках обладают определенным набором сходств и различий.

Толкование понятия воодушевления в украинском языке решается в сходных с русским языком значениях. Так, словарные дефиниции понятия «воодушевление» в русском языке отражают представление о вдохновении как о

состоянии *душевного подъема, увлеченности, наивысшего подъема душевных сил*, сопряженного с желанием что-то делать, побуждающего к каким-либо действиям, поступкам. Также вдохновение понимается как состояние творческого подъема, прилив творческих сил. Вдохновение в русском языке связано как с творчеством, так и с любым другим видом человеческой деятельности. Оно представляет собой особое душевное состояние, предполагающее проявление большого интереса человека к чему-либо вообще, рост его активности и продуктивную деятельность (см. толкования слов «увлеченность» и «воодушевление»). Большой академический словарь определяет существительное *вдохновение*, исходя из значения глагола *вдохновлять* – «*приводит кого-либо в состояние творческого и умственного подъема*» [2]. Из этой дефиниции видно, что вдохновение связывается и с умственной деятельностью человека, воспринимается как состояние активной работы мозга.

В украинском языке также речь идет, прежде всего, о физической энергии, силе, другое значение связано с состоянием *душевного піднесення* или *творчого запалу, душевної зарядки*, а также воодушевление приравнивается к таким состояниям, как *творче завзяття, бойовий настрій, піднесення* [11, с. 523]. *Піднесення* приравнивается к *запалу, натхненню, душевному підйому, ентузіазму*. *Піднесення* может характеризоваться такими признаками, как *революційне, загальне, особливе*, а также определяться как состояние *нервового збудження*, которое в этом контексте может быть *небувалим* [9, с. 462]. Понятие «запал» определяется как *велике внутрішнє збудження, порив піднесення*. «*Робити щось або вимовляти щось із запалом*» обозначает действие, которое делается *палко, пристрасно, з натхненням*. «*Мати запал*» значит иметь наивысшее напряжение, полное проявление чего-нибудь [9, с. 240]. Прилагательное *запальний* определяется в переносном значении как такой, который *дає натхнення, викликає хвилювання, є жагучим, пристрасним, палкий, сповнений завзяття, енергії*, который *бурхливо* реагирует на все, а также как *неви-*

триманий, неврівноважений, когда это касается характера человека [11, с. 320]. Состояние великого піднесення, душевного пориву, натхнення определяется в украинском языке как *ентузіазм*, что в греческом языке обозначает *enthusiasmos* – божественне натхнення, захоплення. Человек, который выполняет что-либо с воодушевлением (*натхненням*), относится к чему-либо с энтузиазмом, является страстным борцом за идею, сторонником какой-либо идеи, определяется как *ентузіаст*. В этом контексте такое определение энтузиаста полностью совпадает с определением харизматического политического лидера.

В немецком языке понятие «воодушевление» представлено двумя субконцептами BEGEISTERUNG и INSPIRATION. Понятие *Begeisterung* определяется как воодушевление, состояние радостного волнения, страстного рвения, пыла, увлеченности, жажда деятельности, энтузиазм, страстность. В дефинициях *Begeisterung* присутствует сема интенсивности, она представлена при помощи лексических репрезентантов *erregen, stark*. Причем сильное эмоциональное возбуждение является одной из основных особенностей *Begeisterung*. В определениях этого существительного также отражены характеристики вдохновения как состояния, предполагающего стремление к действию (*Tatendrang* – жажда деятельности) [16, с. 247]. В дефинициях существительного *Begeisterung* нет связи описываемого чувства именно с творческой деятельностью, однако в толкованиях *Inspiration* такая связь прослеживается. Немецкие толковые словари дают такое определение этой лексеме: “*Schöpferischer Einfall, Gedanke; plötzliche Erkenntnis; erhellende Idee, die jmdn., bes. bei einer geistigen Tätigkeit, weiterführt*” [16, с. 247], “*religiöse Erleuchtung*” [19, с. 335], “*(göttliche) Eingebung, Erleuchtung, Beeinflussung*” [14, с. 451]. В этом случае вдохновение понимается как интеллектуальный процесс, предполагающий творчество (*schöpferischer Einfall* – творческая мысль, идея). Причем в определениях существительного *Inspiration* вдохновение связывается именно с интеллектуальной деятельностью

человека, а не с миром эмоций (см. значения лексем *Einfall, Gedanke* – мысль, *Erkenntnis* – сознание, *Idee* – идея, *Eingebung* – внезапная мысль, интуиция).

Таким образом, понятие «вдохновение» для носителей немецкого языка представляет собой либо эмоциональное состояние высокой степени интенсивности, сильное воодушевление, сопровождающее стремление действовать (*Begeisterung*), либо внезапно возникающая творческая мысль или идея (*Inspiration*). Такое понимание соответствует трактовке вдохновения, существующей в русском языке. Однако оба немецких существительных не выражают полностью русского понятия «вдохновение». Значение *Begeisterung* в большей степени совпадает с русскими понятиями «воодушевление» или «душевный подъем», а *Inspiration* передает представление об этом состоянии как об интеллектуальном процессе.

Таким образом, при интерпретации феномена *публичной харизмы* в немецком и украинском языках базовыми конституентами будут выступать понятия *Begeisterung* и *піднесення*. Именно эти понятия для носителей двух лингвокультур являются общими и определяются *высоким эмоциональным вовлечением в определенную ситуацию, тему*. При этом воодушевление возникает внезапно, предполагает проявление большого интереса человека к чему-либо, увеличение его активности, продуктивную деятельность. Подобная трактовка воодушевления полностью согласуется с пониманием харизматического воодушевления самим М. Вебером, который называл такое состояние «*моментами экстаза*», «*выхода из себя*» (*Augenblicken der Ekstase, des Aus-sich-Heraustretens*) [21]. Это состояние является универсальным для носителей публичной харизмы в обеих лингвокультурах.

Концепт ОБАЯНИЕ, который выступает основным конституентом *личностной харизмы*, относится к модально-оценочным категориальным концептам, понятийными составляющими которого являются эстетическая оценка и идеал. Этот концепт по-разному толкуется в различных культурах и ассоциируется, прежде всего,

с яркой (не обязательно красивой) внешностью человека, индивидуальным стилем поведения, приятной манерой общения, эмоциональным состоянием радости или воодушевления, которое выражается в определенных характеристиках голоса, мимики и жестах. Опираясь на какие-то черты внешности, мы можем наделять человека определенными внутренними свойствами, которые не обязательно присущи ему в действительности. Истинное обаяние включает в себя также наличие определенных внутренних черт, явно выраженных во внешнем облике человека и называемых А. Менегетти *организмическим состоянием благодати* [5, с. 281]. Такое состояние благодати отражают определенные феноменологии: ярко выраженная физическая привлекательность, светящиеся глаза, блестящие волосы, пышущее здоровьем тело, которые притягательны для окружающих.

Феномен обаяния может быть объяснен, в первую очередь, этологическими причинами. Так, обаятельного человека можно охарактеризовать как дружелюбного, с высоким ранговым потенциалом. То есть в мозаике особенностей поведения такого человека, при всей его общей высокоранговости, признаки внутривидовой агрессивности ослаблены, а альтруистические качества, наоборот, заметно выражены. Обаятельная личность – это редкая разновидность личностей – высокоранговых альтруистов. Такой набор является наиболее желательным для хорошего лидера. В феномене обаятельности непременно присутствует и гендерный компонент. С одной стороны, обаятельными мы чаще называем физически совершенных людей, с другой – оценка обаятельности может сильно различаться от пола оценивающего. Мужчины чаще называют обаятельными женщин, а женщины – мужчин [20, с. 34].

Необъяснимое влечение к человеку, симпатия часто связывается с понятием «флюиды», которое в обыденном языке передается словами «излучение», «волны». Подобный феномен возникает, если человек вызывает у нас симпатию, ощущение духовной близости (для этого даже необязательно разговаривать с ним), при этом мы испытываем большую готовность к откры-

тым и искренним отношениям. Имеющиеся в языке выражения «от него исходят флюиды» или «в воздухе витают флюиды» позволяют нам, таким образом, облечь нашу мысль в вербальную форму о бессознательном влечении к чему-то материально существующему, придать ему форму волны или лучей, тем самым попытаться описать такой тип воздействия как реально ощущаемый [15, с. 124–125].

Также в обыденном языке личностная харизма часто ассоциируется с понятием «аура». В эзотерике под аурой подразумевается «тонкая невидимая субстанция, истекающая из человеческих и животных тел», а в переводе с греческого слово аура (др. греч. *αῦρα*, лат. *aura*) означает «дуновение ветерка», т. е. «поток». В восточной философии, откуда, собственно говоря, и пришло слово «аура», истечение тонкой субстанции или тонкой материи именуют еще эманацией. Кроме того, в качестве отличительного признака эманация наделена категорией аромата. Физически аромат представляет собой вибрацию, или колебание, среды, вызванное истечением эманации. Истекать же эманации могут только из материальных тел, будь то человек, животное, растение или минерал.

Рассматривая семантику и способы вербализации концепта ОБАЯНИЕ в немецкой лингвокультуре, можно определить, что концепт AUSSTRAHLUNG интерпретируется в таких понятиях, как (1) *Attraktivität, Faszination, Anziehungskraft, Charme, Präsenz*, (2) *Strahlkraft*, (3) *Charisma, Erscheinungsbild, Design, Aura*, (4) *sexuell-erotische Ausstrahlung, Sexappeal, sexuelle Anziehungskraft*. В словаре Э. Борнемана “*Sex im Volksmund: die sexuelle Umgangssprache des deutschen Volkes*” понятие «привлекательность» (нем. *Anziehungskraft*) рассматривается в сексуальном аспекте. Мы находим такие толкования привлекательности, как “*das gewisse Etwas*”, “*Hochspannung*”, “*Liebhawerwert*”, “*Magnetfeld*”, “*persönlicher Magnetismus*” и др. [13]. Человек, у которого отсутствует обаяние, характеризуется как *ausstrahlungsfreie Person, Graue Maus, Mauerblümchen, unscheinbares Frauenzimmer* и т. д. Синонимичный ряд кон-

цепта AUSSTRAHLUNG складають такі поняття, як *Stimmung, Atmosphäre, Flair, Fluidum, Emanation, Begnadung* [8, с. 254]. Основними конститuentами цього поняття в німецькому мові є ATTRAKTIVITÄT, ANZIEHUNGSKRAFT, CHARME, PRÄSENZ.

В понятійному аспекті концепт ЧАРІВНІСТЬ або ЧАРІВЛИВІСТЬ в українській мові зв'язується з семантикою слова «чари» (чари; очарування, обаяння; чародейство), яке включає в себе магічні засоби (*приворотне зілля, приворот-зілля, приворотень*) або магічні дії та прийоми (*приворот*), з допомогою яких колдунні (*чаклунні*) здатні впливати на перебіг подій, людей та природу [3, с. 948–949]. В свою чергу, *чаклун* або *чарівник* – це людина, який робить що-то дуже легко, ловко та може очарувати (*зачарувати*) інших, то є діяти, впливати на когось чарами. Коли-то колдунів називали *обаятелями* (від *баяти* – «говорити», обаяння – «заклинання у заклинателів»). Інтересно, що в словниках російської мови слово «обаяння» відомо з XVIII в., але його корні походять з XII – XIII вв. Стародавні русичі називали «баянами» волхвів, або колдунів, від цього слова походив дієслово «баяти», що означає колдувати (відсюда обаяння – «колдовство», «чародейство»). В XVIII в. обаятельними стали називати людей, володарів сильним підкорюючим впливом. Необхідно відзначити, що в російській літературі слово «зельє» використовувалося по відношенню до жінки для характеристики її як соблазнительної, привабливої, напр., *зельє-баловниця, зельє-девка* [12]. Основними складовими концепта ЧАРІВНІСТЬ в українській мові є МАГІЧНІСТЬ, ЧАРІВНИЦТВО, ПРИВАБЛИВІСТЬ. Таким чином, в німецькій та українській мові ціннісні характеристики особистості харизми пов'язані з поняттям обаяння. В феномені привабливості активними є гендерний та етноспецифічний компоненти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті проведеного дослідження робимо висновок про те, що *особистісна харизма* в німецькій та українській мові співпадає в такому загальному семантичному компоненті, як *чари*, та визначається *властивостями* людини привертати, очарувати, захоплювати своїми внутрішніми або зовнішніми властивостями. Контрастні риси визначаються, в першу чергу, специфічним національно-культурним кодом в кожній мові-культурі (німецькій, слов'янській, східній та ін.), де *обаяння* знаходить своє втілення в відповідних вербальних (лексика, синтаксис), паравербальних (інтонація, темп, жестикація, міміка) та екстралінгвальних (одяг, поведінка, крок, відстань) засобах, використовуваних мовною особистістю для створення образу «обаятельного німця» або «обаятельного українця». Контрастні риси будуть проявлятися також в наборі тих мовних та парамовних засобів, які руйнують образ обаятельного особистості (наприклад, неприємний або незвичайний голос, неприємний зовнішній вигляд, гримаси, непослідовність мислей та ін.). Відокремлений компонент в образі особистісного харизматика складає феномен посмілки, який в різних мові-культурах має певний набір загальних, так і різних рис. В свою чергу, *лідерська харизма*, основою якою є *стан* воодушевлення, в меншій ступені залежить від національних, етноспецифічних та гендерних рис публічного харизматика, та визначається, передусім, його мотиваційною базою – впевненістю в правильності своїх дій, вірою в високі цінності та ідеали, усвідомленням своєї здатності до здійснення змін в масштабах всієї країни, ситуативним фактором (криза, революція), та високою ступеню співпадіння повідомлень, наданих харизматиком, з тим, що очікує від нього виборецтво.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-російський словник В.К. Мюллера (онлайн-версія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.classes.ru/dictionary-english-russian-Mueller.htm>.

2. Большой академический словарь русского языка : в 6 т. – М. : Наука, 2005. – Т. 2. – 2005. – 664 с.
3. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Кочнев В.И. Исследование динамических характеристик эмоциональной реактивности в связи с проблемой актерских способностей / В.И. Кочнев // Вопросы психологии. – 1986. – № 5. – С. 153–160.
5. Менегетти А. Проект «Человек» / А. Менегетти. – пер. с итал. – М. : БФ Онтопсихология, 2007. – 336 с.
6. Петлюченко Н.В. Харизматика: мовна особистість і дискурс : [монографія] / Н.В. Петлюченко. – О. : Астро-принт, 2009. – 464 с.
7. Православная энциклопедия. – М. : Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2002. – Т. 5. – 2002. – 751 с.
8. Саф'ян Ю.О. Лінгвокультурний концепт «ЧАРІВНІСТЬ/CHARM» в українській та англійській мовній картині світу / Ю.О. Саф'ян // XI Міжнародна наукова конференція «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 3 лютого 2012 р.). – С. 253–255.
9. Словник української мови. – К. : Наукова думка, 1972. – Т. 3. – 1972. – 744 с.
10. Степанов Ю.С. Константы: словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. –3-е изд. исправ. и допол. – М. : Академический процесс, 2004. – 992 с.
11. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / за заг. ред. докт. філол. наук, проф. В.В.Дубчинського. – Х. : Школа, 2006. – 1008 с.
12. Толковый словарь Ушакова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=19326>.
13. Bornemann E. Sex im Volksmund: die sexuelle Umgangssprache des deutschen Volkes. Wörterbuch und Thesaurus / E. Bornemann. – Hamburg : Rowohlt Verlag, 1971. – 700 s.
14. Das neue deutsche Wörterbuch für Schule und Beruf. – München : Heyne, 1997. – 470 s.
15. Dombrowski T. Charisma. Das Geheimnis der persönlichen Ausstrahlung / T. Dombrowski. – Bergisch Gladbach : Lübbe, 2001. – 260 s.
16. Duden, Deutsches Universalwörterbuch. – 5., überarbeitete Aufl. – Mannheim, 2003. – 1892 s.
17. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen: A–G. – Berlin : Akademie-Verlag, 1989. – 621 s.
18. Gilbert P. Dictionnaire des mots contemporains / P. Gilbert. – Paris : Le Robert, 1980. – 739 p.
19. Großes Fremdwörterbuch. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1979. – 824 s.
20. Koppetsch C. Körper und Status: zur Soziologie der Attraktivität / Cornelia Koppetsch. – Konstanz : UVK, Univ.–Verl. Konstanz, 2000. – 295 s.
21. Radkau J. Max Weber: Die Leidenschaft des Denkens / J. Radkau. – München ; Wien : Carl Hansen Verlag, 2005. – 1007 s.
22. Soboth Ch. Adolf Hitler – Inszenierung eines Charismas / Ch. Soboth // Inszeniertes Charisma. Medien und Persönlichkeit / hg. v. J. Häusermann. – Tübingen, 2001. – S. 129–153.
23. Weber M. Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie / M. Weber. – Paderborn : Voltmedia, 2006. – 1311 s.

УДК 811.111'27:159.943

ОЦІНКА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИКИ: КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Приходько Г. І.

Запорізький національний університет

Розглянуто категорію оцінки як одну з функцій мови, важливе і цікаве явище в лінгвістиці. Оцінювання різних фрагментів світу – безсумнівно, значуща складова когнітивної діяльності людини. Оцінка реалізується свідомістю суб'єкта при сприйнятті і обробці інформації про зовнішній світ і співвідноситься з внутрішнім (мовним) світом людини, відображаючи його «картину світу».

Ключові слова: картина світу, когнітивна діяльність, оцінка, функції мови, комунікація.

Приходько А. И. Оценка как объект лингвистики: когнитивно-коммуникативный аспект исследования. Рассмотрена категория оценки как одна из функций языка, важное и интересное явление в лингвистике. Оценивание различных фрагментов мира – несомненно, значимая составляющая когнитивной деятельности человека. Оценка реализуется сознанием субъекта при восприятии и обработке информации о внешнем мире и соотносится с внутренним (языковым) миром человека, отражая его «картину мира».

Ключевые слова: картина мира, когнитивная деятельность, оценка, функции языка, коммуникация.

Prihodko A. I. Evaluation as the Object of Linguistics: Cognitive-Communicative Aspect of Research. The paper is aimed at studying the category of value, a very important and interesting phenomenon in linguistics. Evaluation of different world's fragments is, of course, a considerable part of human cognitive activity. Evaluation is realized by subject's consciousness in the perception and processing of information about the outside world and relates to internal (linguistic) world of man, reflecting his „view of the world“.

Key words: world's picture, cognitive activity, value, language functions, communication.

Постановка проблеми. Комунікативний аспект лінгвістики є порівняно молодим, але таким, що активно розвивається. Він ставить у центр уваги не тільки мову в нерозривній єдності її форми і субстанції, але і більш високу єдність, а саме зв'язок мови та людини, яка діє в реальному світі, мислить і пізнає оточуюче середовище, спілкується із собі подібними. При цьому необхідно відзначити, що коли ми говоримо про комунікативний аспект оволодіння чи володіння мовою, то маємо на увазі, перш за все, орієнтацію на співрозмовника. Адже комунікація і є оптимальним впливом на співрозмовника у формі спілкування, обміну думками, відомостями, ідеями тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення лінгвістики на сучасному етапі включає в себе всі аспекти мовленнєвої діяльності та мовленнєвої взаємодії. Як відомо, мовленнєва діяльність – це деяка абстракція, що не співвідноситься безпосередньо з іншими видами діяльності. Ця діяльність, як вважає О.О. Леонт'єв, «має місце лише тоді, коли мовлення, так би мовити, самоцінне, коли мотив, що лежить в його основі, не може бути задоволений іншим способом, окрім мовленнєвого» [5, 63]. У зв'язку з цим актуальною є проблема співвідношення мовленнєвої діяльності та спілкування.

Мета запропонованої статті полягає у розкритті когнітивно-комунікативного потенціалу оцінки.

Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати, що мова стала розумітися більш широко, ніж це було притаманне структурній

та генеративній лінгвістиці. Тріада *форма – значення – функція* співвідносить мову з позамовною діяльністю і з умовами її використання в людській діяльності. Багатовимірність, а не однорівневність мовної системи дозволяє їй бути одночасно зверненою до зовнішньої відображеної дійсності і до сфери людської ментальності.

Досягнення будь-яких прагматичних цілей неможливе поза комунікацією, тому остання є чи не найважливішою умовою діяльності людини й самого її життя. Вербальна комунікація здійснюється через мову, яка є і формою, і засобом спілкування.

У процесі комунікації відбувається актуалізація мовної системи, причому не якоїсь абстрактної, а реально існуючої у свідомості комунікантів, яка поза спілкуванням не матеріалізується.

У зв'язку з цим важливого значення набуває комплексне вивчення мови як однієї з першоснов людських відносин. Вирішення його покладається на комунікативну лінгвістику, яка вивчає мову на всіх її рівнях і в найрізноманітніших функціональних виявах, що сприяє забезпеченню взаєморозуміння між людьми.

Можливість вербальної комунікації завжди реалізується у конкретній ситуації, у певному контексті, який є внутрішньою характеристикою комунікації. Комунікативний аспект мови означає наявність єдиної структури мовних одиниць, скріплених зв'язком змістовних і формальних сторін.

Стає очевидним, що комунікативний підхід передбачає переплетення з підходом когнітивним. У зв'язку з цим особливої значущості набуває функціонування оцінних висловлювань, оскільки оцінювання різних фрагментів світу є однією з найважливіших складових когнітивної діяльності людини.

Відомо, що сутність категорії оцінки пояснюється теорією ціннісної спрямованості людської діяльності та свідомості, а коло її характеристик обіймає все те, що задано фізичною й психічною природою людини, її буттям і відчуттям. Проте оцінювання виступає різновидом пізнавальної діяльності, адже у гносеологічному плані будь-який пізнавальний акт виражає ставлення суб'єкта

до об'єкта, тобто містить акт оцінки. Оцінний момент є не що інше, як проведена суб'єктом розумова операція над предметом висловлювання (сприйняття, розуміння, узагальнення, висновку тощо), що являє собою оцінку в найбільш широкому її розумінні.

Загальновідомо, що всі сприймані людиною явища оточуючого середовища мають у нашій свідомості певну цінність, тобто їх можна оцінити. Оцінювання виступає як невід'ємний компонент пізнання, в основу якого покладено ціннісний підхід до явищ природи і суспільства, без якого неможливі а ні діяльність, а ні саме життя людини як істоти, що має різноманітні потреби, інтереси і цілі.

Люди оцінюють минуле та теперішнє, вітчизняне та іноземне, зовнішність і поведінку індивіда, форму та розмір різних предметів, речей, тривалість та частоту подій, ступінь складності завдань тощо. Оцінке трактування особи, обставин, предмета є одним із найважливіших видів розумово-мовленнєвої діяльності в повсякденному житті особистості.

Отже, об'єктивний світ оцінюється людиною з точки зору його ціннісного характеру – доба та зла, правди та неправди, справедливості та несправедливості, користі та шкоди, краси та потворності, допустимого та забороненого.

Діяльність людини – поняття прагматичне, бо вона доцільна лише тоді, коли спрямована на ті явища й властивості, із яких можна добути що-небудь корисне, цінне. Як слушно зауважує Н.Д. Арутюнова, природа оцінки завжди відповідає природі людини, оскільки «оцінюється те, що потрібно (фізично і духовно) людині та Людству» [1, 181].

Виклад основного матеріалу. Оцінка завжди когнітивна за своєю природою, а отже логіко-предметна. Оцінка і гносеологічна функції мови тісно взаємопов'язані. І в той же час вони рівноправні, оскільки у процесі оцінювання перетворюється пізнання, а у процесі пізнання постійно присутня оцінка. Співвідношення пізнання та оцінки, що мають дуже складний характер, належать до сфери дослідження когнітивної лінгвістики, проблематика якої охоплює природу про-

цедур, котрі регулюють та структурують мовленнєве сприйняття.

Таким чином, саме когнітивний підхід, що спирається на взаємодію мови та мислення, є найбільш релевантним для розгляду категорії оцінки, оскільки вивчає її у контексті пізнавальної діяльності людини.

Оцінювання – це процес, який має місце в будь-якій науці. Підтвердженням цього є той факт, що ціннісна орієнтація в багатьох випадках сприяла розвитку цілої низки напрямків не тільки в лінгвістичній галузі, але й у комп'ютерній техніці, генній інженерії та інших, що свідчить про стійку інтеграцію наукових знань у межах когнітивної парадигми, яка за попереднім визначенням формувалася як інтердисциплінарна (когнітивна) наука.

Когнітивний процес оцінювання, включаючись в загальну програму діяльності людини, орієнтований на прийняття рішень і лежить в основі вибору практичних дій. Людина як суб'єкт мовної діяльності – це особа, котра сприймає й осмислює світ, здатна оцінювати мовленнєві факти у своїй повсякденній мовленнєвій практиці.

Гене́за поняття «цінність», якщо вда́тися до реконструювання його на основі етимології слів, що його називають, фіксує в ньому принаймні три суттєвих елементи: характеристику зовнішніх властивостей предметів та речей як об'єктів ціннісного ставлення до них людини; психологічні якості самої людини як суб'єкта цього ставлення; стосунки між людьми, їх спілкування, завдяки якому цінності набувають узагальненого значення.

Кожен із класів цінностей поєднує в собі основне значення цінності – речово-предметне, психологічне і соціальне. Пізнаючи природні властивості об'єктів та відтворюючи їх цінність, людина розкриває й певні аспекти соціальних відносин, оскільки значимість речі або явища визначається перш за все суспільним ставленням до них.

Існують цінності універсальні (загальнолюдські, властиві окремим спільнотам) та індивідуальні. Як концентроване вираження досвіду життєдіяльності конкретної соціальної спільноти цінності складаються в певну систему, якої індивід

як член цього суспільства дотримується у процесі власного оцінювання.

Особистісні цінності є індивідуальним відображенням групових або універсальних цінностей. Вони є дещо відмінними у різних людей, що пов'язане з інтерпретацією їх змісту та зміщенням акцентів. Відбір, привласнення та асиміляція індивідом соціальних цінностей опосередковані його соціальною ідентичністю та цінностями референтних для нього малих контактних груп.

Суб'єкт оцінки виступає в цих випадках як психічний або фізичний рецептор, оцінюючи подію, ситуацію, об'єкт у різних діапазонах: етична оцінка (соромно, принизливо, грішно), емоційна (нудно), інтелектуальна (нерозумно), утилітарна (безглуздо, пізно) і психологічна (важко, легко, нелегко, мудро), що підкреслює найважливішу особливість семантики оціночних слів – дифузність їх значень, зумовлену, перш за все, здатністю репрезентувати оцінки з точки зору різних підстав.

Саме в оцінних визначеннях слів зафіксовано естетичне переживання особистості. Комунікативна мета, яку ставить при цьому перед собою мовець, – «найкращим чином донести до слухача свою точку зору, переконати його в можливості та правомірності саме такого, а не іншого бачення слова» [9, 60]. В емоційних і естетичних оцінках розкривається той образ слова, який зберігається в мовній свідомості індивіда. Відомо, що в основі цього способу лежать асоціації, що викликаються явищем, віддзеркаленим у слові, або його звуковою формою.

І до цього часу не втратили своєї актуальності судження В.В. Виноградова про те, що «слово сяє експресивними фарбами соціального середовища. Відображаючи особистість (індивідуальну або колективну) суб'єкта мовлення, характеризуючи його оцінку дійсності, воно кваліфікує його як представника тієї чи іншої суспільної групи. <...> Експресія завжди суб'єктивна, характерна й особистісна – від самого швидкоплинного до самого стійкого, від схвильованості миті до постійності не тільки особи, найближчого її середовища, класу, а й епохи, народу, культури» [4, 25].

За своєю природою оцінка антропоцентрична. Щоб оцінити об'єкт чи предмет, людина повинна «пропустити» його ознаки через свою свідомість. Зміст оцінки відбиває природу людини. Оцінюється те, що потрібно людині. Оцінка представляє людину як ціль, показуючи рух від сфери систем до центру всіх цих систем, до людини, мовної особистості.

Тісний зв'язок оцінок мовця та його знань про світ підтверджує і той факт, що у висловлюванні оцінка може знаходити своє вираження в характеристиці певних подій, предметів, явищ, що мають для певної соціальної групи або суспільства в цілому позитивне / негативне оцінне значення.

Лінгвістичний аспект категорії оцінки становить вся сукупність засобів і способів її вираження – фонетичних, морфологічних, синтаксичних, психічних тощо, які відображають елементи оцінної ситуації. Частиномовне розшарування оцінної лексики в свою чергу ще раз підтверджує думку О.О. Потебні про частини мови як про своєрідний «модус» [7, 5] представлення чого-небудь в нашій свідомості, а також думку ряду вчених про необхідність функціонально-когнітивного підходу до вивчення категорії оцінки (див., наприклад, роботи Н.Д. Арутюнової, О.Л. Бессонової, О.М. Вольф, М.В. Нікітіна)

Інтерес дослідників до «граматики оцінок» стимульований характерною для сучасної лінгвістики атмосферою уваги до функціональної граматики, що надійно зайняла свою нішу, незважаючи на менш ніж вікову історію. Функціональна спрямованість оцінних висловлювань зумовлена використанням мовцем мови як «засобу для власного вторгнення в мовленнєвий акт» [8, 120]: вираження своєї думки, свого ставлення і своїх оцінок, вираз стосунків, які він встановлює між собою і слухачем. Це, на думку М.А.К. Хеллідея, оцінно-комунікативна функція мови, протиставлена репрезентативній (або концептуальній).

Схожу думку висловлює і Ш. Баллі, який чітко підмітив, що «мислити – значить реагувати на подання, констатуєчи його наявність, оцінюючи його або бажаючи» [2, 43]. Мовець

у такий спосіб виражає або прояв волі, або судження про факт чи цінності факту.

Отже, поняття «функції» є основоположним у дослідженні мовних одиниць: «це ... здатність до виконання певного призначення, потенціал функціонування (в «згорнутому вигляді»), і разом з тим реалізація цієї здатності, тобто результат, мета функціонування» [3, 26]. Функціональний принцип дозволяє побачити оціночні висловлювання в їх «дії», відображаючи позитивні або негативні ціннісні властивості, приписувані суб'єктом об'єкту оцінки. Спираючись на завдання функціональної граматики – розробку динамічного аспекту функціонування граматичних одиниць у взаємодії з елементами різних рівнів мови, які беруть участь у вираженні смислу висловлювання, лінгвісти намагаються всебічно вивчити семантику оцінки та засоби її вираження в сучасних лінгвістичних студіях.

Інтерпретація оцінки як «суперсуб'єктивної» категорії мислення та мови відображає складний і суперечливий по своїй суті характер семантики оцінки, що полягає в «узагальнюючій референції оцінної функції, «вторинності» її номінації, специфічності комунікативної мети, що відбиває об'єктивні властивості інформації одночасно» [6, 13].

Всі наведені вище описи дозволяють інтерпретувати оцінку як вираження ціннісного ставлення суб'єкта до предмета мовлення, здійснене на всіх рівнях мови, що є результатом абстрактної роботи свідомості мовця, логічного умовиводу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Поняття «оцінка» стало невід'ємною частиною концептуального апарату сучасної лінгвістики, який з усією очевидністю свідчить про той факт, що неможливо дослідити мову без звернення до її основного призначення, її «творця», носія, користувача – до конкретної мовної особистості, до людини.

Оцінка, таким чином, повинна вивчатися комплексно та вичерпно як категорія високого рівня абстрагування, яка належить до числа тих категорій, які задані суспільною, фізичною та психічною природою людини, що зумовлює її ставлення до інших індивідів та предметів навколишньої дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. / Н.Д. Арутюнова – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. / Ш. Балли– М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1955. – 416 с.
3. Бондарко А.В. Основы функциональной грамматики: Языковая интерпретация идеи времени. / А.В. Бондарко – СПб.: Изд-во С.– Петерб. ун-та, 1999. – 260 с.
4. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В.В. Виноградов. – М.: Наука, 2001. – 720 с.
5. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики / А.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1999. – 287 с.
6. Маркелова Т.В. Функционально-семантическое поле оценки в русском языке / Т.В. Маркелова // Вестник МГУ. Сер.9. Филология. – 1994. – № 4. – С. 13 – 23.
7. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. – М.: Просвещение, 1968. – 552 с.
8. Хэллидей М.А.К. Лингвистическая функция и литературный стиль / М.А.К. Хэллидей // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 9. М., 1980.
9. Чернейко Л.О. Порождение и восприятие межличностных оценок / Л.О. Чернейко // Филологические науки. – № 6. – 1996. – С. 60 – 68.

ІГРОВІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ

Скрябіна В. Б.

Київський національний лінгвістичний університет

Статтю присвячено дослідженню стратегій перекладача в рамках людичної (ігрової) теорії перекладу. Уточнено поняття перекладацької стратегії, виокремлено основні компоненти та ключові характеристики ігрової стратегії перекладача, а також фактори, що визначають використання тієї чи іншої стратегії.

Ключові слова: перекладацька стратегія, людична (ігрова) концепція перекладу, компоненти перекладацької стратегії.

Скрябина В. Б. Игровые стратегии перевода. Статья посвящена исследованию стратегий переводчика в рамках ludic (игровой) теории перевода. Уточнено понятие переводческой стратегии, выделены основные компоненты и ключевые характеристики игровой стратегии переводчика, а также факторы, определяющие использование той или иной стратегии.

Ключевые слова: переводческая стратегия, ludic (игровая) концепция перевода, компоненты переводческой стратегии.

Skriabina V. B. Game Strategies of Translation. The article deals with translators' strategies in terms of ludic theory of translation. The definition of a translators' strategy is specified, its basic components and key characteristic features are singled out as well as the factors determining the use of a certain strategy.

Key words: translators' strategy, ludic (game) theory of translation, components of translators' strategy.

Постановка проблеми. Поняття перекладацької стратегії не є новим у перекладознавстві, проте сутність перекладу постійно переосмислюється [3], що й зумовлює **актуальність** цієї статті. До того ж визначення перекладацької стратегії відсутнє в словниках, хоча теоретичним та практичним аспектам цього явища були присвячені дослідження І. С. Алексєєвої, Л. Венуті, В. С. Виноградова, В. Н. Комісарова, Л. Л. Нелюбіна, Я. І. Рецкера, В. В. Сдобнікова, А. Честермана, А. Д. Швейцера та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У широкому сенсі розуміє стратегії Л. Венуті, який визначає їх як завдання перекладача обрати текст і напрацювати метод його перекладу. Процес вибору визначається культурними, економічними та політичними факторами [17, 240].

Перекладацька стратегія – певна програма дій перекладача, вважає А. Д. Швейцер [14]; вона обумовлена комплексом установок, спрямованих

на досягнення цілей, які свідомо чи несвідомо ставить перед собою перекладач [1, 8].

Традиційно виділяють дві основні перекладацькі стратегії – форенізацію й доместикацію [18], залежно від бажання перекладача зберегти лінгвістичні і культурні відмінності оригінального тексту, чи навпаки зробити його доступним і зрозумілим для читача.

В теорії ігор стратегія гравця в грі чи діловій ситуації – це повний план дій за можливих ситуацій, що можуть виникнути. Стратегія визначає дії гравця у будь-який момент гри [4].

Метою нашої розвідки є дослідження перекладацької стратегії в рамках людичної (ігрової) теорії перекладу. Завдання, визначені метою, передбачають уточнення поняття перекладацької стратегії, виокремлення основних компонентів та ключових характеристик стратегії перекладача, а також факторів, що детермінують використання тієї чи іншої стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нове осмислення перекладу як творчої діяльності та як духовного продукту цієї

діяльності в епоху постмодернізму привело до появи *ігрової концепції перекладу* [8]. На ігровий компонент у світовій культурі вказував ще античний філософ Платон, а згодом – І. Кант, Е. Фінк, Г. Гадамер, Ф. Шиллер, романтична школа Йєни. Класичну концепцію ігрової генези культури знаходимо в роботі «*Homo ludens*» («Людина граюча») голландського філософа Й. Хейзінги, який стверджував, що саме гра, а не праця була формоутворюючим фактором людської культури [12]. Комунікація – це багаторівнева гра, вважає український дослідник О. О. Шапіро, вона має певні правила, розгортається в часовому континуумі і є багатоплановою (включає зовнішній шар: повідомлення, що транслюється назовні та суб'єктивний сенс комунікативного дискурсу: те, яким чином комуніканти розуміють повідомлення) [13]. Комунікацію також розуміють як текст, адже текст – «словесне вираження комунікативного акту» [5, 35]. У свою чергу В. І. Карасик пише про ігрову сутність нового типу текстів, що заповнили глобальний інформаційний простір [6].

На відміну від сакральних і ординарних текстів характерних для початкового етапу розвитку людства, ігрові тексти – гібридні. Завдяки можливостям комп'ютерної мережі такі тексти відображають найважливіші ознаки епохи постмодернізму. В основному – це короткі тексти (наприклад, газетне або журнальне повідомлення, яке можна прочитати за кілька хвилин), призначені для одноразового використання, вони все частіше включають візуальний компонент.

За В. І. Карасиком, згадані вище типи текстів породжують три типи мовних особистостей – жрець, ремісник і фокусник [6], а отже можемо говорити і про відповідні типи перекладачів.

Тексти, створені жрецькими, були символічними, персуазивними, легко запам'ятовувалися (оскільки їх передавали усно від покоління до покоління). Неприпустимими були зміни ані в змісті, ані в формі. Здавна біблійні переклади контролювала Церква, їхнє створення завжди визначалося церковними приписами. Теорії перекладу Біблії з'явилися всередині Церкви. Підходи, якими керувалися тогочасні перекладачі Біблії, відображали виключно церковну

позицію, тому переклад цього часу часто називають «рабським».

Із розвитком виробництва на перший план вийшов соціальний тип ремісника, який творив безліч текстів, що вже не претендували на божественне походження. Це були виробничі і приватні листи, навчальні тексти, газетні статті тощо. Щоб їх писати не потрібно було натхнення, тексти цього типу є простими, неоднорідними. Переклад перестав бути сакральною справою.

З появою високих технологій з'являється новий соціальний тип – фокусник. У громадян постіндустріального суспільства вдосталь часу на дозвілля, виникають тексти, для яких характерними є ігровий компонент, асистемність, інтертекстуальність: пряме і модифіковане цитування стає найважливішою ознакою текстів епохи постмодерну. При цьому автори свідомо порушують стильові норми, змішують реєстри, виникає пастиш – літературна імітація, текст, що повністю складається з фрагментів творів одного або декількох авторів. Основним простором функціонування таких текстів є масово-інформаційний дискурс, у свою чергу він вимагає перекладу-гри.

У сучасному світі перекладати значить гратися з подібностями та відмінностями в нескінченному аналізі [15, 25]. Переклад-гра – це творчість, спричинена непередбачуваністю тексту. Перекладач переживає когнітивний дисонанс – напругу, викликану конфліктом між текстом оригіналу та текстом перекладу [2, 103]. Встановлено, що основними факторами, які сприяють виникненню когнітивного дисонансу у перекладача є аудіовізуальність та інтертекстуальність [7], характерні для текстів масово-інформаційного дискурсу.

Будь-який переклад має певну мету – достовірне відтворення особливостей оригіналу, досягнення прагматичної мети тощо. Перекладач-гравець прагне мети, своєрідного виграшу, який наприклад, полягає у визнанні його варіанту перекладу критиками чи читачами.

Однією з характеристик гри також є взаємодія гравців, якими в нашому випадку виступають перекладач та реципієнт тексту перекладу (читач чи слухач). Комунікація між ними відбувається не у вигляді пасивної передачі повідомлення, а у вигляді конфліктної гри, в процесі якої один учасник намагається перебу-

дувати семіотичний світ іншого [9]. Як зазначає М. Ю. Лотман, комунікативний акт є перекладом певного тексту «з мови мого «я» мовою твого «я» [9].

Перекладач грає з автором оригіналу і водночас з читачем тексту перекладу, згідно з діалогічною теорією перекладу Д. Робінсона [16]. І перемога в цій грі залежить не стільки від знань або ступеня освіченості перекладача, скільки від емоційної тонкості, здатності співчувати й співпереживати, виходити на інтуїтивний рівень.

Кожен гравець отримує в грі певну роль. Перекладачеві відводять ролі:

– міжкультурного посередника й інтерпретатора (він дає пояснення комунікативній ситуації та мовленнєвій поведінці інших учасників комунікативної гри);

– творця або конструктора (перекладач створює текст мовою перекладу);

– психолога (він корегує свою мовленнєву поведінку, враховуючи міжособистісні стосунки, психологічний стан і реакції учасників міжкультурної комунікації).

Перекладач також є:

– організатором (він організовує умови своєї роботи, пристосовується до того чи іншого виду перекладу або тлумачення);

– дослідником (збирає інформацію з тематики перекладу, досліджує культурні реалії та терміни);

– адаптатором (перекладач адаптує текст повідомлення для сприйняття представниками іншої культури);

– коректором (корегує свій текст, слідкує за реакцією слухачів);

– редактором (перекладач редагує свій письмовий текст, готуючи його до публікації) [10, 51–52].

Кожна зі згаданих вище ролей передбачає використання відповідних стратегій у процесі перекладу.

Ще одним невід’ємним компонентом перекладу є ризик як онтологічна характеристика гри. Непередбачуваність, різноманітність, жанрова невизначеність сучасних текстів викликає азарт у перекладача, потребує неординарних рішень, які проявляються у використанні різноманітних перекладацьких трансформацій.

Ризик завжди вмикає підсвідомі механізми прогнозування, які визначають успішність процесу перекладу. В. В. Сдобніков виокремлює такі компоненти перекладацької стратегії:

1) орієнтування в ситуації;

2) формулювання мети (перекладач може визначити мету перекладу лише після відповідного аналізу комунікативної ситуації);

3) прогнозування (передбачення можливих змін у комунікативній ситуації та її розвитку; прогнозування можливих реакцій комунікантів, включаючи і на текст перекладу);

4) планування [11, 167–170].

Зазначені вище фактори можемо віднести до компонентів ігрової стратегії перекладу, адже будь-яка гра вимагає розуміння ситуації, усвідомлення мети, прогнозування та планування ігрових ходів. Етапи перекладу, як і етапи гри, передбачають попередній аналіз, пошук варіантів та критичне осмислення здійснених ходів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, спираючись на положення людичної теорії перекладу, визначаємо перекладацьку стратегію як повний план дій перекладача для всіх можливих ситуацій, що можуть виникнути в процесі перекладу. Характерними ознаками ігрової стратегії перекладача є наявність когнітивного дисонансу, ризику, прагнення до виграшу. Сучасні перекладачі мають бути готовими виконувати різноманітні рольові моделі, підтримуючи взаємодію з іншими учасниками комунікативного процесу. Перспективним вбачаємо дослідження дискурсивних особливостей використання ігрових стратегій у перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войнич И. В. Стратегии лингвокультурной адаптации художественного текста при переводе : автореф. дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.19 / Войнич Ирина Владимировна. – Пермь, 2010. – 19 с.
2. Воскобойник Г. Д. Тожество и когнитивный диссонанс в переводческой теории и практике / Воскобойник Г. Д. // Вестник МГЛУ. – Сер. : Лингвистика. – М., 2004. – Вып. 499. – 181 с.
3. Галушко Т. Г. Когнитивно-дискурсивная матрица перевода / Галушко Т. Г. // Герценовские чтения. Иностранные языки : материалы всероссийской межд. научной конференции (14–15 мая 2015 г.). – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2015. – С. 106 – 108.

4. Данилов В. И. Лекции по теории игр. – М. : Российская экономическая школа, 2002.
5. Гусев С. С. Метафизика текста. Коммуникативная логика / С. С. Гусев. – СПб. : ИЦ «Гуманитарная академия», 2008. – 352 с.
6. Карасик В. И. Языковая личность как предмет изучения антропологической лингвистики / Карасик В. И. // Известия ВГПУ, 2011. – Т. 62. – № 8. – С. 109 – 115.
7. Ким Е. Г. Преодоление когнитивного диссонанса в аудиовизуальном переводе (на материале переводов сериала «Друзья») / Е. Г. Ким // Вестник Воронежского государственного университета. Сер. : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2013. – № 1. – С. 162 – 165.
8. Куницына Е. Ю. Языковая личность переводчика как сущность и ипостась / Куницына Е. Ю. // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Сер. Филологические науки. 2008. – № 10(34). – С. 103 – 106.
9. Лотман М. Ю. Об искусстве / М. Ю. Лотман. – СПб. : Искусство – СПб, 2005. – С. 653.
10. Поршнева Е. Р. Базовая лингвистическая подготовка переводчика : монография / Е. Р. Поршнева. – Нижний Новгород : Изд-во ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 2002. – 148 с.
11. Сдобников В. В. Стратегия перевода: общее определение / В. В. Сдобников // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – Вып. 1. – Иркутск, 2011. – С. 165 – 172.
12. Хёйзинга Й. Homo Ludens / Человек играющий. Статьи по истории культуры / Хёйзинга Й. – М. : Айрис-пресс, 2003. – 496 с.
13. Шапіро О. О. Комунікація: багатозарова гра за правилами логіки / О. О. Шапіро // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2012. – № 1(11). – С. 82 – 89.
14. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
15. Catford J. C. Translation Shifts // The Translation Studies Reader / Ed. L. Venuti. – London; New York : Routledge, – 2000.
16. Robinson D. The Translator's Turn / Robinson D. – Baltimore and London : The John Hopkins Univ. Press, 1991. – 318 p.
17. Venutti L. Strategies of Translation / Venutti L. – Routledge Encyclopedia of Translation Studies / ed. by Baker M. – London, 2001. – P. 240 – 244.
18. Venutti L. The Scandals of Translation : Towards an Ethics of Difference / Venutti L. – London, New York : Routledge, 1998. – 210 p.

УДК 811.16

МЕТАФОРИКА ТА ФРАЗЕМІКА ЕЛЕМЕНТІВ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ПРОЯВ ПОБУТОЦЕНТРИЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬСЬКОЇ ТА ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ)

Тищенко О. В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті здійснено семантичний та лінгвокультурологічний аналіз фразеологічних одиниць, пов'язаних із ткацьким ремеслом за принципом відбиття речовинного (предметного) коду та ідеї побутоцентризму в образних номінаціях польської, української, російської, чеської та інших слов'янських мов. У процесі фразеологізації ткацьких номенів звернуто увагу як на деякі родові терміни ткацької сфери, так і на окремі ткацькі пристрої, верстати, частини й деталі давнього ткацького ремесла (кросна, бердо, веретено, прядка, мотовило), з'ясовано їх вербальне вираження та специфіку у слов'янській традиційній народній культурі з огляду на символіку ткацьких дій та предметів, зокрема функціонування у традиційних обрядах, прикметах та віруваннях.

Ключові слова: фразеологічна номінація, термінологія ткацтва, побутоцентризм, культурний код, інструмент, пристрій, деталі ткацького верстата, народні уявлення, вірування.

Тищенко О. В. Метафорика и фраземіка элементов материальной культуры как проявление бытоцентризма (на материале польского и других славянских языков). В статье рассмотрены лингвокультурологические особенности фразеологических единиц и паремий, обозначающих ткацтво, в польском, украинском, русском, чешском и других славянских языках. Обращено внимание на фразеологизацию родовых терминов ткацтва, а также на функционирование и символику приспособлений, орудий, деталей и механизмов в славянском культурно-семиотическом и диалектном пространстве и языке народной культуры (обрядов, верованиях, представлениях).

Ключевые слова: фразеологическая и образная номинация, паремии, терминология ткачества, культурный код, вещный код культуры, детали ткацкого станка, народные представления и верования.

Tyshchenko O. V. Metaphors and phraseological elements of material culture as a manifestation of householdcentrism (on the basis of Polish and other Slavonic languages). The proposed exploration deals with the phraseological units, related to weaving. Semantic, linguistic and cultural analysis on the subject code and life-mode centrism reflection principle in imagery nominations of Polish, Ukrainian, Russian, Czech and other Slavonic languages is carried out. The attention is paid to some weaving sphere gender terms as well as to weaving devices, looms, ancient weaving handicraft parts and details (lathe, spindle, bobbin, reel) in the weaving terminology phraseologization process. Semantic trends of weaving realities' mechanisms transformation as well as the mechanisms of nomination grouping into the appropriate material culture conceptual spheres according to their specifics in the language of traditional folk culture, superstitions, symbolism of weaving operations and realities, etc. are observed.

Key words: crafts, cultural and semantic reconstruction, weaving terminology phrase formation, frazeo-semantic group, conceptualization, items' symbolic and magical function, behavioral patterns.

Постановка проблеми. Принцип побутоцентризму (коли назви предметів побуту чи інструментарію використовуються на позначення психологічної, інтелектуальної, соціальної діяльності людини) став наскрізним

© Тищенко О. В. Метафорика та фраземіка елементів матеріальної культури як прояв побутоцентризму (на матеріалі польської та інших слов'янських мов)

мотивом у процесі з'ясування концептуальної організації артефактної сфери в її вторинному «наївно-побутовому призначенні». Він має своє надійне підкріплення у когнітивній ономаціології і фразеології (О. Селіванова), тому що думка про глибинну реконструкцію архетипних у своїй основі технічних дій і процесів, про

ритуально-магічну та побутову функцію предметів була ще проголошена як засаднича у процесі пізнання соціальних аспектів матеріальних знаків етнографами А. Байбуріним, В. Топорковим, Б. Токаревим, П. Богатирьовим та ін.

Предметний код культури, на думку В. Красних, формується за допомогою уявлень як про природні, так і про створені людиною об'єкти довкілля, і, подібно до інших кодів культури, він задає певну систему еталонів, за якими ми членуємо, структуруємо й оцінюємо світ речей.

Ось що пише із цього приводу академік Ю. Степанов, який виокремлює у матеріальній сфері технологічні процеси добування й обробки: «Добывающие действия в чистом виде, такие как, например, добывание соли, серы, металлической руды из шахт, или первичная обработка добытого, например, выплавка металла из руды – тоже если и могут быть причислены к ремеслам, то лишь в некотором отношении, как их боковая, нетипичная ветвь. Обрабатывающие действия – вот главный тип действий, связанных с ремеслами. Собственно говоря, ремесла и состоят в обрабатывающих действиях над каким-либо уже добытым природным материалом («веществом», «массой») с целью получения из него конечного продукта в виде, главным образом, «вещи» непосредственно бытового назначения. Что касается добывающих действий, то их можно рассматривать в отношении к обрабатывающим действиям – если вообще рассматривать их в такой связи – как действия, предшествующие обрабатывающим» [15, с. 365]. Український етнограф О. Боряк у циклі ткацьких робіт послідовно розглядає такі основні технологічні етапи: етапи переробки сировини: підготовчий – сівба; вирощування луб'яних культур; одержання вовни; збирання стебел; безпосередньо обробка сировини (висушування, м'яття, тріпання, розчісування, сортування); прядіння, перемотування ниток; сканування основи; укладання ниток основи на ткацький верстат і ткання; зоління і вибілювання готового полотна [1, с. 53–54].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наголосимо, що прядіння і ткацтво як

архаїчні заняття слов'ян та давніх германців широко вивчені етнографами, а ткацька термінологія – українськими етнолінгвістами і діалектологами, наприклад, у дослідженнях М. Никончука, Н. Венжинович, І. Ніколаєнко, М. Безкішкиної, А. Бодник, А. Залеського, Л. Терешко, І. Шумей [7, с. 338], різномовний континуум ткацької лексики представлений у двомовних і п'ятимовних спеціальних перекладних словниках. Н. Венжинович вивчала лексику ткацтва говорів Тернопільщини, І. Ніколаєнко репрезентує матеріал про ткацтво в українських східнословобожанських говірках; у полі зору М. Безкішкиної перебуває словотвірна характеристика назв деяких народних промислів, зокрема лексики ткацтва в українських говірках північно-східних районів Сумської області, А. Бодник обговорює прядильно-ткацьку термінологію в бойківських говірках, А. Залеський подає ареальну та структурно-семантичну характеристику назв знарядь для обробки льону й конопель в українських діалектах, Л. Терешко аналізує термінологію прядіння й ткацтва в говірках Одещини, І. Шумей представляє ткацьку лексику Наддністрянщини у прислів'ях та приказках; білоруська термінологія обробки льону представлена в лексикографічно-лінгвогеографічному дослідженні Ф. Клімчука і Т. Трухан [7, с. 338]. І. Ніколаєнко, З. Сікорська звернули увагу на семантичні групи, походження, афіксально-формантну структуру, словотвір та частиномовну належність ткацької лексики у Словнику Б. Грінченка. Дехто спиняється на народних уявленнях, пов'язаних із ткацькими роботами (снуванням, прядінням, часовими заборонами і регламентаціями, хрононімами, оберегами) [3; 6].

Свого часу О. Трубочов звернув увагу на вагомий вплив прядіння і ткацтва на розвиток духовної культури, релігії, етики, соціальних інституцій та дослідження історії культури загалом: «Ремесла, особливо прядіння і ткацтво, стали потужним джерелом для багатьох переносних та образних висловів у багатьох мовах, а знаряддя і інструментарій, які вони застосовують як наслідок своєї форми, функцій

і рухів, внесли помітну лепту у спільний словник» [17, с. 6].

З огляду на сказане, метою статті є з'ясування культурної мотивації фразеологічних одиниць, прислів'їв та приказок, пов'язаних із ткацтвом, як прояв принципу побутоцентризму в польській, українській, російській та деяких інших слов'янських мовах у лінгвокультурологічному висвітленні, що передбачає виявлення їх належності до складу різних фразео-тематичних і паремійних груп.

Відтак простежуються напрями семантичної динаміки ткацької номенклатури, групування одиниць образної номінації у відповідні концептосфери матеріальної лінгвокультури, зокрема через метафоризацію РУХУ, прямого-кривого та інших просторово-символічних уявлень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім розглянемо деякі родові ткацькі терміни як складники образних номенів та ідіом у зіставному аспекті.

Чимало стійких контекстів і приказок із компонентами *ткати* і *прясти* в польській лінгвокультурі концептуалізують міжособистісні стосунки людей, витонченість, тонкість, винахідливість і гнучкість, що застосовує людина у разі загрози або небезпеки, жорсткого контролю з боку когось; це об'єктивується через мотив тонкої нитки, изящного (*tonko nici, Cienko śpiewa/przędzie* <...>, багато контекстів і синонімічних варіантів [НКРР, I, с. 317]), які позначають підлабузництво, підступні наміри особи, наприклад, *Kto słowy przędzonymi miłość/przyjaźń pokazuje, nie wierz mu nigdy, bo cię sercem nie miłuje* [НКРР, III, с. 242]. Очевидно, у цьому разі *прядіння* у поєднанні із соматичним кодом пов'язується з образом голови як умістища розуму і мислення, а звини уподібнюються до прядіння нитками або тіла загалом, про що до певної міри свідчать такі польські контексти: *Uprząść sobie co w głowie, Dowiemy się bez kosztu, co on w głowie przędzie, Uprzedli sobie zyski w głowie* [НКРР, I, с. 659], *Osiel w jedwabiu, a człek w prostej przędzy* [НКРР, I, с. 767]. Пастка, сітка, яку виплітають і ставлять, щоб упіймати здобич, стала основою

для трансформованих висловів *sidła przędziesz*; чи не протиставлення людське/тваринне біблійного походження?

У діалектній фразеології з околиць Пермі записано кілька контекстів, пов'язаних із дієловами *ткання* і *прядіння*, переосмислених, концептуально зв'язаних семантизацією інтенсивного, різноспрямованого, хаотичного руху, бігання, переміщення (дієслово *ткати* може стосуватися і предметів, і осіб). У складі таких непрямих і вільних словосполучень представлені ткацькі реалії – *сновадло, кросна* – у поєднанні з дієсловами руху – *ходити, бігати, знати*, зрідка з ідеєю початку руху (дороги, подорожі – *запрягати* (про коней)). Наприклад, *ткати во все стороны* – «находиться в постійному русленні» (*Он живет – во все стороны ткот, бегаєт тудасюда*), подібне значення дієслова *ткаць* фіксується в польських діалектах “*majdać nogami, guszać czemś w różne strony*” [SGP, III, с. 99]. В інших діалектних континуумах слово *ткаць* має такі значення: “*pchać, podtykać, podsuwać co komu*”, “*jeść dużo*” – «пхати, підсувати комусь щось», «багато їсти» [SGP, IV, с. 402].

Розширення значення цього дієслова спостерігаємо і в російській мові у сполученні з назвами частин тіла. Такі контексти подаються як розмовні, застарілі, з певною негативною експресивною конотацією, пор. *прясть ушами*. (разг. устар.): «упрямиться < намёк на прядущих ушами упрямых лошадей» (БМС 1998, с. 590) [БСРпог., с. 693]. *Уши прядут у кого* (разг. одобр.): «О человеке с острым слухом» (НОС 11, с. 103) [БСРпог., с. 696], де імпліцитно також простежується ідея руху.

Ремісничі артефакти, знаряддя, деталі ткацького верстата та інші елементи ткацького інвентаря мають різну фразеологічну і метафоричну продуктивність у польській та інших слов'янських етнокультурах.

Як продемонстрував наш аналіз, спеціальна ткацька термінологія досить часто вживається в інших неспеціальних образних сферах і ситуаціях, мотивує різні напрями метафоризації одиниць у прислів'ях (пор. деякі нейтральні контексти на позначення господарності, уміння

господарювати типу *Dobry chłop ma igły, szydła, motowidła* [NKPP, I, с. 267]), приказках, крилатих висловах, стійких і напівстійких сполуках слів, функціонує у складі етикетних формул і побажань із виразною символізацією прямого і кривого, правого і лівого, багатого і бідного і т. ін. Концептуалізація символічних артефактів, пов'язаних зі сферою ткацтва й інструментарієм, реаліями (*шило, пряжа*), здебільшого пов'язується з позначенням ідеї свого і чужого (своє ближче, ніж чуже): *Znalazło szydło motowidło* "znajdzie swój swego" [NKPP, III, с. 422–423], *Każdy wije na swoje motowidło, Każdy rad na swoje motowidło prędkę zwija, Na swoje wijać motowidło* Tzn "ciągnie na siebie, swój zysk, ma na myśli". Для універсальності висновку наведемо англійську та українську паралель, які слугують певним аналогом до наведених (*своя сорочка ближче до тіла*): *Every spider winds his own ball of thread* – Кожен павук в'є свій клубок ниток = «усі дивляться і враховують свої власні інтереси» [ТЕТМ, с. 230].

Друга група паремій трансформується на позначення розмови та вчинків, які є несумісними, або коли люди говорять про зовсім інші речі. Ці одиниці представлені кількома синонімічними і лексичними варіантами у польській мові: *Baba o szydle, dziad o motowidle (mydle)* – син. вар., значення «всьому існує певна межа, кінець», яке ще кодується через образ розбитого посуду, виражається через образ мотовила, шила і стереотипу жіночого: *Znajdzie się, jak mówie szydło na niecnotliwej baby, motowidło* – *Szydło 9* [NKPP, с. 44], *Niech już i tak będzie, jak stara baba naprzędzie "niechętna zgoda na coś"* [NKPP, I, с. 225]; все таємне колись стане явним, відкритим (укр. шило з мішка) передається у польській лінгвокультурі кількома синонімами: *Wyszły szydła z motowidła* тс – *Nie zatai się szydło w worku, Wyszły szydła z motowidła*. Не можна обійти увагою семантизацію ідеї невдалого обміну чимось, яка в українській культурі співвідноситься з іншими символічними корелятами матеріальної сфери: *мила і швайки (заміняв леміш на швайку)* [ФрГРНП III, с. 611]. У польській мовній свідомості це значення знову ж таки передається через символічний

образ обертальних предметів або гострих, деструктивних об'єктів: *Niech będą szydła za motowidła* – нерівноцінний обмін (баш за баш – *Wet za wet*) [NKPP, I, с. 422].

Зауважимо, що в російській діалектній фразеології образ мотовила виявляється нейтральним, і вторинне значення проявляється в антропоморфному позначенні (рух деталі нагадує рух тіла, ходу, манеру ходіння людини), наприклад, *двадцатое мотовило*: 1. «мотовило, на которое сматывали моток в двадцать чисменок» (*В двадцатное мотовило надо двадцать чисменок мотать; на двадцатном мотовиле чё потолше мотали, половики ткачи, тряпками учили*) (Вильва Соликам); 2. «о человеке с виляющей походкой (*Идёт парень нехорошой, которой качатся, изгибаются, вот про его и говорят: двадцатное мотовило*)». Крім того, у цих говорах записано ще кілька кількісних ознак зазначеного предмета, які не стали базою для вторинної семантичної деривації, а залишились складними термінологічними найменуваннями субстантивного типу: *сороковое мотовило* – «мотовило, на которое сматывают моток в сорок чисменок», *тридцатое мотовило* – «мотовило, на которое сматывают моток в тридцать чисменок»: *В тридцатное мотовило мотали тридцать чисменок* (Вильва Соликам.) [ФСПГ, с. 145].

Інші регіональні, зокрема стійкі, контексти, співвіднесені з вихідним прототипом – роботою деталей ткацького верстата (*сновало*), – виявляються пейоративно маркованими під час поєднання з дієсловами руху, пор. *гонять ниченки* (мордовське) – «ткать» (СРГМ 1986, с. 124), *путаться в ниченках* (перм. *зневажливе*) – «мешать кому-либо» (СРНГ 21, с. 247) [БСРпог., с. 436]; *сновать как сновало* – «о быстро снующих, движущихся в разных направлениях людях» (*Колхозники теперь пакуль белые мухи полетят, всё снуют как сновалы*), де *сновало* – «часть ткацкого станка»; *бегать как сновальня* – «о суетливо бегающем взад-вперед человеке» (*Бегают под окном как сновальня*), де *сновальня* – «часть ткацкого станка»; *запрячь кросна* (волог.) – «приготовить ручной ткацкий станок для работы» (СВГ 2, с. 144), *совать кросны* (пск.

шутл). – «ходить взад и вперед» (СПП 2001, с. 48) [БСРпог., с. 332]. Порівняймо ще такий діалектний вислів *хлопать зенками как набилками* (морд. ирон.) – «о чьих-либо беспрепятственно моргающих глазах» (СРГМ 4, с. 52), де набелки – «узкая висячая рамка, подвешенная к ткацкому стану, в которую вставляется ткацкое бердо. Когда ткут, набелки интенсивно двигаются» [БСРпср., с. 422]. У чеській мові термін *krosne* у поєднанні із власною топонімічною назвою вживається на позначення обману, брехні у складі стійкого компаративу: *briho jako herinkove krosne*. Принагідно звернемо увагу на інше значення цієї лексеми, очевидно, запозичення, помилково взяте із польської (*jeślis grzyb, leżze w kozub*) і помилково зафіксоване як чеське: *jsli hrib, lecz do krosny* [Črř., с. 673–674].

Зауважимо, що ткацька термінологія може мотивувати й образно категоризувати міжособистісні стосунки, внутрішні ознаки і риси характеру людей (безпечність, легковажність, лінь, заздрість, розумові здібності), їх взаємодію у соціумі, подібність чи однорідність об'єктів і т. ін: *Každy cienko nici przędzie, kiedy tu kto na kark wsiedzie – Через низкое прясло и овца прыгает*, [БСРП, с. 728], *Какова пряжа – такова и рубаха, У ленивой пряжи про себя нет рубахи* [БСРП, с. 728]; *Nici na krzyż nie przeloży* («про легковажну людину або егоїста») – *Что наткалось, напрялось, то и в приданое досталось* (ДП 2, с. 220) [БСРП, с. 719]; *Оботкалась – и кросна на вышук* (урал. бир. 1960, с. 20) – «про невдалу господиню» (после того как ткань кончено, ткацкий станок брошен в небрежении на чердак) [БСРП, с. 454]; польськ. *Kto ta krosieńca, to ta usunieńca* – хто має кросна, той має багато нудної і виснажливої праці [НКРР, II, с. 207]. У плані первинної концептуалізації цього ткацького атрибута варто згадати і про деякі діалектні сполуки слів польської мови, які засвідчують розширення значення цієї лексеми: *robić krosna* “ткаć płótno”, *zdatna do krocien* “umie ткаć” (Wisła, VIII, с. 291), *Dziwcyzna robi krosna* “robić płótno” [SGP, II, с. 482]. У лемківських говірках засвідчено компаративну фразеологічну одиницю (далі – КФО) *Як нічильниці на кроснах* на позначення подружньої зради

(про дружину, що зраджує свого чоловіка) [ФСлемГ, с. 158].

Веретено – знаряддя для прядіння, яке має магичні властивості. Символ жіночих занять, представлений у ритуалах і віруваннях усіх слов'ян. Так, у східних слов'ян новонародженій дівчині часто пуповину перерізають на *веретені*, прядці або гребені; у лікувальній магії веретеном кололи хворого, розмахуючи дев'ятьма веретенами, читали спеціальне заклинання, клали веретено у воду разом із ножем і поїли цією водою хворого; на Поліссі за допомогою веретена викликали дощ [СМ, с. 71].

Фразеологізація й образна номінація *веретена* в усіх зіставлюваних мовах виявляється досить помітною, про що свідчить мотивація відповідних номінативних одиниць, пов'язаних з ідеєю руху, концептом руху, його обертовістю.

Образ *крутіння, обертання предметів* – функція *веретена* чи *котушки ниток*: концептуалізує переважно профанно-побутове значення цього артефакта, пов'язаного з його призначенням і функцією обертання. Зауважимо, що концептуалізація ідеї простору і руху виражена в багатьох стійких висловах, пов'язаних із переосмисленням термінів *ткацтва* і *прядіння*, зокрема лінійним образом нитки або її гнучкістю, виттям (див. архетипи *viti). Як слушно зауважує А. Плотникова, досить значимими у слов'янській народній культурі виявляються дії *крутіння, вертіння, закручування*, які можна віднести до «найбільш міфологізованих і ритуально маркованих акціональних елементів. Відповідна термінологія традиційної народної культури, пов'язана з *viti і синонімічних йому *vrteti, *krotiti, вирізняється різноманітністю значень, відбиває *семантичну двоїстість (амбівалентність)* уявлень на позначення руху і відповідних символічних дій і процесів. Останні здебільшого «співвідносяться з ідеєю непрямого руху, непрямим рухом міфічних суб'єктів», виражених через протиставлення *прямий-кривий*, яке корелює з оцінними полюсами *добро-зло, правда-кривда* [10, с. 104].

Для ілюстрації наведемо приклади кількох метафорично маркованих російських регіональних порівнянь (КФО), зазвичай, пейоративно маркованих, про що свідчать відповідні кваліфікатори в діалектних словниках: *вертеться (крутиться, кружиться) как веретено/веретеном* – народн., неодобр. «об очень вертлявом, юрком, подвижном, постоянно (резво, шаловливо) двигающемся туда-сюда человеке (чаще о ребенке)», *как верченое веретено* – «о непоседливом человеке» (*Прямо Катька, как верченое веретено, была тут, а сейчас нету уже*), *как веретёшка вертится (экспрессивн.)* – «о проворном человеке» (*Как веретёшка вертится, прямо не посидит, все успеваает*). Подібна оцінка приписується веретену у лемківських говірках, що, власне, об'єктивується у КФО *як веретено* зі сл. *крутиться* із двома значеннями: 1) бути весь час заклопотаним, мати багато роботи (*Наша внука дост ма з нами старима дядьками клопоту. Бідня ся крутит цілицький день як веретено*), 2) постійно тримати когось в полі зору (*О, наши баба то заве крутили ся меджы дітми як веретено. Она не тилько знала всі наши гріхы а и вгадувала дівочі заміри*) [ФСлемГ, с. 35]. Атрибутивні та кількісні кваліфікатори при деяких зняряддах концептуалізують обман, неправду: *косое веретено, косое (кривое) веретено* [ФСППГ, с. 274], *плести на косое (кривое) веретено* «говорить неправду, лукавить» (*Ох и врешь же ты, плетешь на косое веретено, девка*), маніфестують риси характеру людини, її фізичні ознаки, манери: *кривое веретено* «вертлявая, непоседливая девочка», «небылица, вранье»: *Кривого веретена не выправить, Кривое веретено не исправится, Кривое выверетено не надежда, На кривом веретене немного добудешь* [БСРП, с. 114]. Антропоморфізується і технологія роботи певних приладів, пристроїв чи механізмів або їх частин, для чого вибираються такі ознаки, як спосіб, манера, зовнішня, фізична ознака, часто-густо шляхом метонімічного перенесення *частина-ціле* (партонімії відношення одиниць), у дистрибутивних зв'язках з оцінними супровідниками: *суровая куделя* – озонной, непослушный человек, чаще ребенок,

косое веретено (аксіологізується ідея кривизни як обману, брехні, неправди у перенесенні на людину) [ФСППГ, с. 158]. У стійких порівняннях, як про це свідчать діалектні російські джерела (ярославські і пермські говірки), на позначення зовнішнього вигляду людини (її голови та ін. елементів будови тіла, зазвичай, у пейоративному оформленні товстої жінки) актуалізується ще одна деталь ткацького верстата – *пришва: голова у кого как (что) пришива* (яросл. шутл.) «о чьей-либо очень гладкой (бритой или лысой) голове» (Кругликова 1987; ЯОС, 3, с. 88; СРНГ, 32, с. 66; 38, 294) [БСРНср, с. 538], де *пришва* – 1) «передний вал (колода) на ткацком стане для укрепления за головку (полоску холста) основы и намота новины», 2) «головка, наставка к сапогам» [БСРНср, с. 538]; *как пришивица* (перм. неодобр.) «о толстой, неповоротливой женщине» (Прокошева 1981) [БСРНср, с. 538].

Народна свідомість може приписувати *веретену* зовнішню, фізичну ознаку (*тонкий как веретено* – об очень тонком, худом человеке) [СППГ, с. 89], те ж саме маємо в чеській лінгвокультурі (у вигляді стійкого компаратива на позначення фізичної ознаки жінки: *jako chuda (žena po vretene)* [Їрґ., I, с. 43–44] і в ряді інших культурно-символічних конотацій цього предмета. Так, символізацію чоловічого статевого органу спостерігаємо в деяких діалектних фраземах типу *прокатить на веретене (кого)* (новгородське) «изменить девушке, покинуть ее ради другой»; «нарушить супружескую верность» [БСРпог., с. 318]; як чоловічий атрибут символізується і концептуалізується *веретено* в чеській мові на позначення спорідненості і свояцтва по батьківській лінії: *po vretene prietel* – “prietel po otci, t.j. po mesi, ne po materi, t.j po vretene”, *najblizsie budto po mesi anebo po vretene*, можливо, запозичення з німецької мови, оскільки тут є німецький контекст [Їрґ., II, с. 817–818]. *Веретено* як атрибут жіночого заняття може маніфестувати *свій простір на протигагу чужому: Лучше сидеть дома да точить веретена* – «в чужие дела лучше не соваться» [БСРП, с. 114], *Чужое веретенце бери, да и свое припаси* [БСРП, с. 114],

укр. *Миколо! Миколо! Сидів би ти дома та точив веретена* [Номис, с. 556]. Наголосимо, що *веретену* приписують магічні властивості, пов'язані з обертанням, крутінням і гостротою. Із цією символікою в різних локальних традиціях поєднуються численні апотропеї й обереги; до того ж *веретено* слугує засобом зцілення у лікувальній магії; обертальні властивості веретена роблять його суттєвим у любовній магії (на Покутті та Червоній Русі дівчата *крутили веретено*, щоби хлопці також *крутились* біля них); показовим із цього приводу є і болгарський звичай, за яким заміжні жінки на Преображення Господнє, щоб повернути невірних чоловіків, брали соняшник, пробивали посередині дірку веретеном і крізь неї потай стежили за чоловіками; це мало б *повернути* чоловіків, як *повертається до сонця* рослина [СДЭС, I, с. 341]. У польській лінгвокультурі символіка веретена пов'язується з концептуалізацією соціальної, матеріальної сфери багатого і бідного, наприклад, *Bogatemu i na drzazdze się przędzie, a biednemu i na wrzecionie nie chce* [НКРР, I, с. 125].

Розглянемо ще один артефакт матеріальної культури, пов'язаний із символікою обертання і крутіння (польськ. *kołowrotek* – прядка). Словники фіксують дві похідні формації *kołowrotek* і *kołowrot*. Лексема *kołowrotek* виявляється в польській мові багатозначною. У новіших лексикографічних джерелах, зокрема Словнику Б. Дуная і Дереня-Полянського, ця лексема представлена із двома значеннями – архаїчним “dawniej: proste, mechaniczne urządzenie przędzalnicze, mające napęd pedałowy” і новішим, розширеним (*Dziewczęta zasiały przy kołowrotkach*), суто технічним “mechanizm w kształcie metalowej szpuli z korbką do nawijania żyłki, przymocowany do wędki” (*Wędka bez kołowrotka, Na rybackim kołowrotku wełny nie* [НКРР, II, 102]). Друге значення виникло на підставі метафоризації прямого “nużące

powtarzanie tych samych czynności, wielość kłopotliwych spraw, zamęt” (завичай про людину: *Ostatnie dni to istny kołowrotek zdarzeń*) [SJP, с. 230].

Функцію еталона недалекої людини можуть виконувати ткацький інструментарій разом із назвами частин тіла, які виражають ідею малої кількості, невеликого росту: *Сам с прясло, а ума с ноготок* і под. Ще далі «відірвався» від первісного «ткацько-прядильного прототипу» польський літературознавчий термін *wątek*,¹ що сягає праслов'янської форми (*від уток із приставним в*) «сюжет», який в етимологічних словниках польської мови відсилається до *tkać*.² Ця лексема, наскільки про це можна свідчити з деяких старопольських мовних фактів, у процесі свого розвитку набула значення від конкретного до абстрактного, яке почало асоціюватися із ниткою, лінією, розплутуванням сюжету або якоїсь важкої ситуації. Оскільки нитка може губитись або рватися чи виступати як певна лінія, за якою рухаються, об'єктивізація цієї ситуації у прислів'ях є досить виправданою: *I najmędrzemu czasem urwie się wątku, Po nitce dochodzi się do wątku* [НКРР, II, с. 422, 588]. До речі, ткацько-прядильну семантику дослідники реконструюють і в таких польських прислів'ях, як *Droższy wątek, niż postawa, Postawa nie zgodzi się z wątkiem, Postawy dosyć, wątku mało* [НКРР, III, с. 628], *Trzeba nam po wątek, gdzie dużo dziewczątek* (пор. деякі найдавніші значення слова *wątek* «достаток, запас чогось», «майно, гроші») [MSZP, с. 350].

Пов'язані із цими культурними сценаріями міфологічні стереотипи поведінки та поведінкові табу (побутові заборони на виконання певних дій на свята і в окремі дні тижня) у мові традиційної народної культури організовуються навколо семіотичної тріади *вити-крутити-мотати (вертими)*. Дослідники звертають увагу на окремі повір'я, які наведемо тут мовою оригіналу. «Отрицательные последствия могут сказаться на потомстве беременной женщины, на приплоде скота, на посевах в поле. По мнению крестьян севернорусских сёл, в день посева ржи нельзя вить в доме ни кнута, ни верёвки, иначе летом ветер будет скручивать

¹ Wątek – 1.lit. 2.treść jakiegoś wywodu, myśl, przedmiot 3. włók. “w tkaninie układ nitek prostopadłych do jej podłużnej krawędzi, także przędza przeznaczona na jego wykonanie” (B. Dunaj, Nowy słownik języka polskiego, Warszawa: Wilga, 2005, s. 765)

² A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 1970, s.571

и пригибать к земле посеянную рожь [Никифоровский 1897, с. 107]. По полесским представлениям, если в праздники навивать основу, у беременной женщины «у перёдке *пазакруцица*, *пазавертицица*»; кроме того, «у пятницу и серяду *нельзя вить, крутить – кураненок скрутица*» и т. д. Действия ткаческого производства получают также значение «действий притягивания, прививания к одному месту: можно *привить* (или *присновать*) волков, бешеных собак, жаб, змей, тараканов, мух, пауков, червей – вообще несчасть» (Павлова 1990, с. 48) [10, с. 106]. Подібні факти фіксує і Г. Гримашевич у своїй розвідці «Динаміка лексики ткацтва в середньополіських говірках», яка між іншим звертає увагу на таку заборону: не можна ткати в понеділок, бо в цей день «*засно'ваўса св'ёт*», не можна вивішувати основу на вулиці до Благовіщення, бо це гріх; не можна ткати в п'ятницю, бо це святий день, у суботу та у свята; *не можна нікому давати веретено* та інші деталі верстата.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У пропонованій розвідці здійснено семантичний та лінгвокультурологічний аналіз фразеологічних одиниць, пов'язаних із ткацьким ремеслом за принципом відбиття

речовинного (предметного) коду та ідеї побутоцентризму в образних номінаціях польської, української, російської, чеської та ін. слов'янських мов. У процесі фразеологізації ткацької термінології звернено увагу як на деякі родові терміни ткацької сфери, так і на окремі ткацькі пристрої, верстати, частини й деталі давнього ткацького ремесла (*кросна, бердо, веретено, прядка, мотовило*). Особливу увагу звернено на концептуалізацію зовнішніх і внутрішніх ознак людини, її психічного стану, розумових здібностей, рис характеру, уподобань, міжособистісних та соціальних стосунків, стереотипів поведінки і т. ін., висвітлено напрями семантичної динаміки реалій ткацтва у складі фразем, з'ясовано їх специфіку у слов'янській традиційній народній культурі з огляду на символіку ткацьких дій та предметів, їх функціонування у традиційних обрядах, прикметах та віруваннях. Подальшим напрямом студій можна вважати пошук міжмовних і культурно-семантичних відповідників (фразеологізмів, прислів'їв та приказок, стійких порівнянь), пов'язаних із цією сферою матеріальної культури та ремеслами в романо-германському мовно-культурному континуумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боряк О. Ткацтво в обрядах та віруваннях українців (сер. XIX – поч. XX ст.) / О. Боряк. – К., 1997. – 192 с.
2. БСРП – Мокиєнко В. Большой словарь русских пословиц / В. Мокиєнко, Т. Никитина, Е. Николаева. – М. : Олмамедиагруп, 2010.
3. Владимирская Н. Материалы к описанию полесских народных представлений, связанных с ткачеством. Снование / Н. Владимирская // Полесский этнолингвистический сборник. Материалы и исследования. – М. : Наука, 1983. – С. 225–247.
4. ФрГРНИП – Галицько-руські народні приповідки : у 3 т. / І. Франко. – 2-е вид. – Л. : ЛНУ, 2006.
5. Гримашевич Г. Динаміка лексики ткацтва в середньополіських говірках / Г. Гримашевич // Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань, 2001. – С. 219–227 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mysciencework.com/publication/show/2f611ad3332a3be5e26.
6. Гура А. Материалы к описанию народных представлений, связанных с ткачеством, в зоне полесско-подлясского пограничья / А. Гура // Восточнославянский этнолингвистический сборник. Исследования и материалы. – М. : Индрик, 2001. – С. 105–117.
7. Ігнатенко Д. Ареальна характеристика лексики ткацтва в українських говорах північної Молдови / Д. Ігнатенко // Слов'янський збірник. – 2014. – Вип. 18. – С. 338.
8. БСРП. – Мокиєнко В., Никитина Т. Большой словарь русских народных сравнений / В. Мокиєнко, Т. Никитина. – М. : ЗАО Олма Медиа Групп, 2008. – 800 с.
9. БСРПог. – Мокиєнко В., Николаева Т. Большой словарь русских поговорок / В. Мокиєнко, Т. Николаева. – М. : ЗАО Олма Медиа Групп, 2007. – 784 с.
10. Плотникова А. Слав.*viti в этнокультурном контексте / А. Плотникова // Концепт движения в языке и культуре / отв. ред. Т. Агапкина. – М. : Индрик, 1996. – С. 104–114.
11. ФСПГ – Прокошева К. Фразеологический словарь пермских говоров / К. Прокошева. – Пермь : Пермский гос. пед. ун-тет, 2002. – 432 с.

12. СДЭС – Славянские древности: Этнолингвистический словарь : в 5 т. / Н. Толстой. – М. : Международные отношения, 1995. – Т. 1–5.
13. СПП – Словарь псковских пословиц и поговорок / сост. В. Мокиенко, Т. Никитина. – СПб. : Норинт, 2001. – 176 с.
14. СМ – Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М., 2002.
15. Константы – Степанов Ю. Константы: Словарь русской культуры / Ю. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
16. ФСлем. – Ступінська Г. Фразеологічний словник лемківських говірок / [Г. Ступінська, Я. Битківська] ; ред. Г. Ступінської, В. Ступінського. – Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2013. – 464 с.
17. Трубачев О. Ремесленная терминология в славянских языках: этимология и опыт групповой реконструкции / О. Трубачев. – М. : Наука, 1966. – 414 с.
18. Номис – Українські приказки, прислів'я і таке інше / укл. М. Номис. – К., 2004.
19. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brückner. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1970. – 571 s.
20. Čpř. – Česka příslovi. Sbirka příslovi, prupovedi lidu českého v cechach, na Morave a v Slezsku / vybral a uspořadal V. Flajhans. – D. 1–2. – Praha : Nakladem F. Simacka, 1911–1913.
21. MSZP – Mały słownik zaginionej polszczyzny / red. F. Wysocka. – Kraków : Lexix, 2003. – 398 s.
22. NKPP – Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich / red. J. Krzyżanowski, S. Swirko. – Warszawa, 1969–1978. – T. 1–4.
23. SGP – Słownik gwar polskich / red. J. Karłowicz. – Kraków, 1903. – T. 1–6.
24. SJP – Słownik języka polskiego / red. B. Dunaj. – Warszawa : Wilga, 2005.
25. TETM – Wilkinson P. A thesaurus of traditional English metaphors / P. Wilkinson. – London ; N.Y. : Routledge, 1993. – 490 p.

УДК 81-115[811.111+811.161.2]

АКТУАЛИЗАЦИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТА *CHARM/ЧАРІВНІСТЬ* В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ (КОНТРАСТИВНЫЙ АСПЕКТ)

Томчаковская Ю. О.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

Статья посвящена исследованию понятийных, ценностных и образных составляющих концепта «*charm/чарівність*», способов его актуализации в английском и украинском языках, определению контрастивных признаков указанного концепта в англо-американской и украинской лингвокультурах.

Ключевые слова: концепт «*charm/чарівність*», актуализация, понятийный, ценностный, образный, контрастивный, лингвокультура.

Томчаковська Ю. О. Актуалізація лінгвокультурного концепту «*charm/чарівність*» в англійській та українській мовах (контрастивний аналіз). Статтю присвячено дослідженню поняттєвих, ціннісних та образних складників концепту «*charm/чарівність*», засобів його актуалізації в англійській та українській мовах, визначенню контрастивних ознак зазначеного концепту в англо-американській та українській лінгвокультурах.

Ключові слова: концепт «*charm/чарівність*», актуалізація, поняттєвий, ціннісний, образний, контрастивний, лінгвокультура.

Tomchakovska Yu. O. Actualization of linguocultural concept “*charm/чарівність*” in English and Ukrainian languages (contrastive analysis). The article focuses on the study of the notional, axiological, and figurative components of the “*charm*” concept, means of its verbalization in English and Ukrainian, as well as the determination of the contrastive attributes of this concept in Anglo-American and Ukrainian linguistic cultures.

Key words: “*charm*” concept, actualization, notional, axiological figurative, contrastive, linguistic culture.

Постановка проблемы. В социально-психологическом аспекте *обаяние* определяется как интегральное свойство личности, включающее определенное сочетание характеристик, отраженных в обыденных представлениях, и усиливающее эффект позитивного влияния обаятельного человека на всех участников коммуникации. При этом представления об обаянии имеют структуру и функцию, где под функцией понимается позитивное влияние, усиливающее эффект воздействия коммуникатора, а под структурой – конкретные положительные характеристики обаятельного человека, объединенные в группы в определенном соотношении [1].

Целью статьи является исследование способов актуализации лингвокультурного концепта

CHARM/ЧАРІВНІСТЬ в английском и украинском языках и определение контрастивных понятийных, ценностных и образных признаков указанного концепта в двух лингвокультурах.

В статье решаются такие актуальные **задачи:** 1) исследуются понятийные, ценностные и образные составляющие концепта ОБАЯНИЕ в различных европейских лингвокультурах; 2) изучаются способы актуализации концепта *CHARM/ЧАРІВНІСТЬ* и его субконцептов в английском и украинском языках на основе словарных дефиниций, 3) определяются контрастивные признаки концепта *CHARM/ЧАРІВНІСТЬ* в англо-американской и украинской лингвокультурах.

Анализ последних публикаций. Потребность в исследовании социально-психологиче-

© Томчаковская Ю. О. Актуализация лингвокультурного концепта *CHARM/ЧАРІВНІСТЬ* в английском и украинском языках (контрастивный аспект)

ской природы обаяния определяется тем, что этот феномен давно используется в различных профессиональных сферах (публичная деятельность, менеджмент, общественное взаимодействие, реклама, кинематограф, шоу-бизнес и др.), не имея, однако, четкого содержания и эмпирически выявленных характеристик для каждой из указанных профессиональных сфер. В области психологии массовых коммуникаций исследуются, прежде всего, черты привлекательного, симпатичного, популярного и идеального коммуникатора (диктора, ведущего, шоумена и т. д.) [2].

С позиций лингвокультурологии и лингвоконцептологии феномен обаяния может рассматриваться как этноспецифический категориальный концепт (напр., ВЫЗОВ, ЗДРАВЫЙ СМЫСЛ [7], МЕЧТА [9], СУДЬБА [15]) который по-разному толкуется в различных культурах. В отличие от концепта КРАСОТА, понятиями составляющими которого являются *эстетическая оценка* и *идеал* [10], указанный феномен ассоциируется, прежде всего, с не обязательно красивой, но яркой, привлекательной внешностью человека, индивидуальным стилем поведения, располагающей манерой общения [18], приятным голосом [8] и улыбкой [4].

Изложение основного материала исследования. В различных культурах ценностные характеристики обаяния связаны с общим признаком «привлекательность» (англ. *attractiveness*, *appeal*, фр. *attrait*, *charme*, нем. *Attraktivität*, *Ausstrahlung*, укр. *приваблювiсть*, *принадлювiсть*), которым обладает только человек и благодаря которому он воспринимается как обаятельный. При этом в феномене обаяния непременно важную роль играет гендерный аспект. Так, например, во *французском* языке для понятия «обаятельный человек» используется обозначение “*personne charmante*”, тогда как слово *charmeur* обозначает лицо любого пола «соблазнитель/соблазнительница, сердцеед, покоритель/покорительница сердец». В *немецком* языке также есть понятие *Charmeur*, взятое из французского языка, которое используется только для характеристики мужчин, оказывающих неотразимое влияние на женщин. В *нидерландском* языке также используется заимствование из французского языка *charmant* («очаровательный, обаятельный») наряду с

нидерландскими *betoverend* («очаровательный, обворожительный») и *beoorlijk* («очаровательный, пленительный, прелестный»). В русском языке для обозначения обаятельного человека любого пола используется эмоционально окрашенная лексическая единица *обаяшка*, синонимичными вариантами которой являются *душка*, *очароваша*, *прелесть*, *прелестница*, *очаровашечка*, *очаровашка* [3]. В разговорной речи также встречается варваризм французского происхождения «шармёр», обозначающий преимущественно лиц мужского пола, ухажера, завоевателя симпатий всех людей, независимо от пола (напр., «*Роговский – он сам себя считает шармером – старается очаровать всех обитателей, а особенно обитателей «Русского дома», расточая комплименты, улыбки и поклоны с чисто польской преувеличенной галантностью*» [6]).

В английской лингвокультуре концепт SHARM определяется такими синонимичными понятиями, как *magic power* (магическая сила), *incantation* (чары), *enchantment* (очарование), *attractiveness* (привлекательность), *appeal* (притягательность), *charisma* (харизма). При этом в рамках религиозного и политического дискурсов понятие «харизма» используется для обозначения эмоционального типа лидерства, связанного со свойствами публичного харизматика вдохновляться великими идеями и вдохновлять этими идеями других [11].

Этимология английской лексемы *charm* восходит к старофранцузскому *charme*, где оно обозначало “*magic charm, magic, spell*” или “*incantation, song, lamentation*” (ср. OFr *charme* < Lat. *carmen* = *song, verse, enchantment, religious formula* < Lat. *canere* = *to sing*). В свою очередь, глагол *charm* обозначал “*to recite or cast a magic spell*” (ср. OFr *charmer* = *to enchant, to fill (someone) with desire (for something)*) и использовался в старофранцузском языке как в магическом, так и не в магическом значениях [19]. В английском языке используется с середины XV в. в значении “*to win over by treating pleasingly, delight*” («расположить к себе приятным обращением, очарованием»). Производное *charmed* (сокращенно от клише “*I am charmed*”) используется с 1825 г. в качестве традиционного ответа на приветствие или при встрече в значении «Я очень рад! (Рад!)» [20].

Лицо, обладающее признаком привлекательности, обозначается в английском языке с помощью лексемы *charmer* и определяется как “*a person with an attractive, engaging personality, a person who habitually seeks to impress or manipulate others by exploiting an ability to charm*” [21]. Лексема *charmer* в английском языке представлена двумя семемами: 1) *charmer – a person claiming or seeming to have magical powers* (син. *magician, sorcerer*) (чародей, маг, волшебник), например, *He was a charmer, and could even read the thoughts of people* (Он был волшебником и мог даже читать мысли людей); 2) *charmer – an attractive person, one who possesses great attractiveness or powers of fascination; usually applied to a woman* (обаятельная личность, обладатель большой привлекательности или способности очаровывать), используемое обычно по отношению к женщине [17]. Синонимичный ряд лексемы *charmer* образуют существительные *allurer* (обольститель, соблазнитель), *enticer* (соблазнитель), *inveigler* (обольститель), *smoothie* (неотразимый мужчина, сердеед), *sweet talker* (льстец), *heart-throb, lady-killer* (сердеед), которые относятся к характеристикам лиц только мужского пола, например, *You always have to act like some half-assed charmer scamming like it really mattered* [16]. В свою очередь, обаятельные лица женского пола в английском языке обозначаются как *a sweetie, a sweet girl* (душка), *pippin* (красотка), *sweet pie* (лапочка), *lovely, honey, dearie* (милочка). Гендерно нейтральным является вариант *cutie*, (напр. *Her boyfriend's a real cutie; in her days as a chorus girl she was a real cutie*), который наиболее близок к русскому варианту «обаяшка». Также для обозначения обаятельных детей в английском языке используются варианты *a little charmer, little kiddie charmers, little angel*, например, *Bella's a little charmer – you'll never meet a more likeable child* [16].

Отдельное место в указанном ряду синонимов лексемы *charmer* в английском языке занимает выражение “*Prince Charming*” (*прекрасный принц*), который определяется как “*suitor who fulfills the dreams of his beloved*” или “*a man of often specious charm toward women*” и представляет собой архетипичный образ вымышленного героя сказки (“*Snow White*”, “*Sleeping Beauty*”, “*Cinderella*”), картины или фильма.

Образ прекрасного принца, нередко называемого также «принцем на белом коне», закрепился в современной культуре в качестве абстрактного, эталонного идеального мужчины, мужчины мечты, встречу с которым якобы ждёт каждая женщина и который решит все её проблемы (напр., *She was still waiting to meet her Prince Charming; “I've found my Prince Charming”: Luxembourg's bride on how she fell in love with her fiancé* и др.)

Оценка человека как обаятельного в английском языке эксплицируется широким набором определений, представляющих собой синонимичные значения прилагательного *charming* с различными доминантами: 1) *captivating* – захватывающий (*5 Captivating Personalities From Across the Social Web*); 2) *enchanting* – зачаровывающий (*The power of enchanting eyes*); 3) *engaging* – вызывающий положительный интерес (*Movie stars often have an engaging aura that is hard to describe*; 4) *fascinating* – захватывающий, очень интересный (*My Brother Is A Fascinating Storyteller*) или пленительный (чаще о лицах женского пола: *Why Men Can't Resist a Fascinating Woman?*); 5) *glamorous* – привлекательный, чаще об одежде, в значении «чрезвычайно яркий» (*She looked glamorous in her formal black gown*); 6) *ravishing* – необычайно привлекательный, приятный, поразительный, чаще о внешности (*She is a ravishing beauty*); 7) *winsome* – в целом приятный и захватывающий, часто о женском очаровании или невинности (*To be feminine, pretty, intelligent and kind – aren't these the four most basic winsome feminine traits that count in the art of pleasing men?*); 8) *appealing* – привлекательный, притягательный (*What do ladies find most appealing: appearance, character or wealth?*), также в значении «сексуальная привлекательность», «сексапильность» (*sex appeal*); 9) *winning* = *winsome* = *taking* – для характеристики улыбки (*winning smile, taking smile, winsome smile*) или в значении «обворожительный, склоняющий на свою сторону» для описания личности человека (*Self-confidence is actually the key to unlock a winning personality*) [12].

В украинской лингвокультуре концепт ЧАРИВНІСТЬ или ЧАРИВЛИВІСТЬ в понятийном аспекте связывается с семантикой слова *чару*, которое обозначает *волишебство, магіче-*

ские средства (приворотне зілля, приворот-зілля, приворотень) или магические действия/приемы (приворот), с помощью которых колдуны (чаклуни) способны повлиять на ход событий, людей и природу [13, с. 948–949]. В свою очередь, чарівник (син. чаклун, чародій, чародійник) – это человек, который делает что-то очень легко, ловко и может очаровать (зачарувати, причарувати) других, то есть действовать, влиять на кого-то чарами. Когда-то колдунов называли відунами-волхвами или обаятелями (от баяти – «говорить», обаяние – «заклинания у заклинателей») [5, с. 633]. При этом однокоренные существительные ж. р. чарівниця, чарівничка, чарівниченка обозначают «ласкаві й пестливі форми уособнення дівчини, жінки переважно у звертанні» (напр., «Дівчинонько-чарівничко, сподобалось мені твоє личко», П. Чубинський) [5, с. 634] и связаны с понятием чари в значении «зовнішня чи внутрішня приваба, що манить, викликає різні почуття» (напр., А в мене чари, чари готові: білес личенько і чорні брови, А. Метлинський) [5, с. 635]. Отметим, что в русской лингвокультуре слово «зелье» использовалось по отношению к женщине для характеристики ее как соблазнительной, привлекательной, напр., зелье-баловница, зелье-девка [14].

Прилагательное чарівний связано с понятиями волшебный, колдовской, чародейственный, чародейский и имеет в украинском языке такие значения: 1) який має магичну силу, 2) надзвичайно, дуже гарний; чудовий, який захоплює неповторною красою та привабливо своєю зовнішністю або внутрішнім, духовним світом; надзвичайно вродливий. Значение прилагательного чарівливий (рус. чарующий, обворожительный, очаровательный, обаятельный, пленительный; обольстительный) связано с активным проявлением и распространением обаяния на других, например: 1) який містить чари; 2) який впливає чарами, 3) який є наслідком впливу таких чарів. Производным существительным от чарівливий является калька английского Prince Charming «принц-чарівливець», которая еще не закрепи-лась активно в украиноязычном узусе, но адекватно передает образ «прекрасного принца», «эталонного мужчины», «мужчины-мечты», например: «Найкращий чоловік планети, аме-

риканський танцюрист Максим Чмерковський, шукає дружину в Україні. В аеропорту Максима виглядає сценаристка проекту, яка приготувала картонку: на рожевому тлі напис англійською «Принц-чарівливець». Принц з'являється без коня, зате з валізою. Чарує усмішкою та роздає компліменти».

В украинской лингвокультуре ценностные характеристики обаяния также тесно связаны с понятиями привабливість и принадливість. В этой связи интересным представляется семемный анализ лексем «приваба» и «принада», а также их производных. Так, для обозначения в украинском языке того, что «манит, привлекает» и является «приманкой, соблазном, привлекательной стороной чего-нибудь» используется лексическая единица приваба, которая имеет такие значения: (1) приваба – привабливість, краса, принадність, и обозначает «те, що притягає, робить привабливим, приємним», (2) приваба – спокуса в значении «те, що захоплює, приносить задоволення», (3) приваба – жінка, «якій властиві привабливість, принадність» [13]. Также в украинском языке прилагательное привабливий имеет ряд значений, которые в первую очередь связаны с внешностью человека и его положительными внутренними качествами: (1) гарний, миловидий = який викликає захоплення, привабливо своїми якостями, властивостями, своєю зовнішністю, (2) присмний = який приносить задоволення, насолоду, (3) притягає до себе = «який манить». Также лексема привабливий представлена семейной «заманливий» или «захопливий» = «який викликає інтерес, відкриває цікаві можливості», что скорее обозначает преимущественные возможности какой-то ситуации, области деятельности, перспективы и др. [13].

В свою очередь, лексема принада (рус. приманка, привада, соблазн, прелесть) репрезентируется в украинском языке шестью семемами: 1) принада – те, чим принаджують рибу, птаха, звіра і т. ін., або пожива, отруєна, яку застосовують для боротьби із гризунами, комахами в сільському господарстві; 2) принада – хто-небудь або що-небудь, що використовується як засіб для принаджування кудись або як засіб відвертання уваги від чогось; 3) принада – те, що вабить; спокуса, або привабливі риси зовнішності; 4) принада – притягальна сила

чого-небудь; 5) *принада* – краса, привабливість; 6) *принада* – перевага, позитивна якість, властивість, якою відзначається що-небудь. [13].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. В результате проведенного исследования делаем вывод о том, что понятийные характеристики концепта ОБАЯНИЕ в английской и украинской лингвокультурах совпадают в общем семантическом компоненте *charm/чари* и связывается с внутренними или внешними *свойствами* человека привлекать, очаровывать, восхищать других людей. Контрастные черты определяются, в первую очередь, специфическим национально-культурным кодом в каждой лингвокультуре (англо-американской, украинской), где *обаяние* находит свое воплощение в соответствующих вербальных (лексика, синтаксис), паравербальных (интонация, темп, жестикация, мимика) и экстралингвальных (одежда, осанка, походка, дистанция) способах. Также контрастные признаки будут проявляться в наборе тех языковых и параязыковых средств, которые разрушают образ обаятельной личности (например, неприятный или необычный голос, неприятный внешний вид, гримасы, непоследовательность мыслей и др.). Также можем предположить, что в ряде европейских языков (английском, немецком, итальянском, нидерландском и др.)

на формирование понятий «обаяние» и «обаятельный человек» огромное влияние оказал европейский опыт куртуазного ухаживания и куртуазный французский язык, что проявляется во взаимосвязи номинаций указанного концепта в этих языках с французским понятием *charme* (очарование). При этом для носителей украинской лингвокультуры этот концепт, скорее, является лакунарным, его освоение только начинается в современный период, о чем свидетельствуют проведенные эксперименты по выявлению ассоциативных признаков концепта ОБАЯНИЕ в этнических украинцев.

К *перспективам* дальнейшего исследования относим выявление ассоциативных признаков концепта *CHARM/ЧАРІВНІСТЬ* в индивидуальном сознании современных носителей англо-американской и украинской лингвокультур с помощью написания коротких эссе на тему соответствующего концепта, определение когнитивных моделей концепта *CHARM/ЧАРІВНІСТЬ* как составляющих менталитетов носителей английского и украинского языков, а также анализ вербальных, паравербальных и невербальных параметров для создания речевого портрета «обаятельного англичанина» и «обаятельного украинца» в различных дискурсах (кинематографическом, театральном, медийном и др.).

ЛИТЕРАТУРА

1. Агеичева О.И. Оценка обаяния телеведущего телезрителями с разными личностными качествами : дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология; психология социальной работы» / О.И. Агеичева. – М., 2007. – 227 с.
2. Агеичева О.И. Влияние голосовых характеристик человека на оценку его обаятельности / О.И. Агеичева // Психология телесности: между душой и телом / ред.-сост. В.П. Зинченко, Т.С. Леви. – М. : АСТ МОСКВА, 2005. – С. 310–319.
3. Балалыкина Э.А. Представление о красоте в русском языковом сознании / Э.А. Балалыкина // Язык и этнос : матер. Первой выездной академ. школы для молодых лингв.-препод. вузов РФ (30 ноября – 2 декабря 2001 г.). – Казань : Школа, 2002. – С. 24–35.
4. Дружинина К.М. Языковое представление улыбки как компонента коммуникации: на материале художественной прозы XIX века : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Украинский язык» / К.М. Дружинина; Юж. федер. ун-т.– Ростов-н/Д., 2011. – 213 с.
5. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : [словник–довідник] / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
6. Исторический словарь галлицизмов русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gallicismes.academic.ru/>.
7. Карасик В.И. Языковые ключи / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2009. – 406 с.
8. Кочнев В.И. Понятия сценической заразительности, убедительности и обаяния в системе К.С. Станиславского / В.И. Кочнев // Вопросы психологии. – 1991. – № 11. – С. 108–115.
9. Левицкий А.Э. Вербализация концепта МЕЧТА в американском варианте английского языка / А.Э. Левицкий // Лингвоконцептология: перспективные направления : [монография] / [А.Э. Левицкий, С.И. Потапенко, О.П. Воробьева и др.] ; под. ред. А.Э. Левицкого, С.И. Потапенко, И.В. Недаевой. – Луганск : Изд-во ЛНУ им. Тараса Шевченко, 2013. – С. 113–121.

10. Мещерякова Ю.В. Концепт «красота» в английской и русской лингвокультурах : дисс. ... канд. филол. наук / Ю.В. Мещерякова. – Волгоград, 2004. – 232 с.
11. Петлюченко Н.В. Харизматика: мовна особистість і дискурс : [монографія] / Н.В. Петлюченко. – О. : Астропринт, 2009. – 464 с.
12. Сафьян Ю.О. Лингвокультурный типаж “CHARMER” как разновидность концепта “CHARM” в английском языке / Ю.О. Сафьян // Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. Серія «Лінгвістичні науки». – 2013. – № 16. – С. 196–204.
13. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / за заг. ред. докт. філол. наук, проф. В.В. Дубчинського. – Х. : Школа, 2006. – 1008 с.
14. Толковый словарь Ушакова онлайн [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=19326>.
15. Троць О.В. Вербалізація концепту ДОЛЯ в давньогерманських мовах: етнокультурний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.В. Троць. – К., 2008. – 20 с.
16. Cambridge Advanced Learner's Dictionary&Thesaurus [Electronic resource]. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/>.
17. Collins English Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>.
18. Koppetsch C. Körper und Status: zur Soziologie der Attraktivität / C. Koppetsch. – Konstanz : UVK, Univ.-Verl. Konstanz, 2000. – 295 s.
19. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.etymonline.com/index.php>.
20. Online Urban Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.urbandictionary.com/>.
21. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary / Complete text reproduced micrographically. – Oxford : University Press, 1971. – Vol. 1 : A–O. – 2048 p. ; Vol. 2 : P–Z. – 4116 p.

УДК 811.111'373.611:336.71

ОСОБЛИВОСТІ МОРФОЛОГІЧНИХ СПОСОБІВ ТЕРМІНОУТВОРЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛОМОВНОЇ БАНКІВСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ)

Хацер Г. О.

Запорізький національний університет

У статті розглянено активні процеси в системі терміноутворення. Особливу увагу приділено морфологічному способу творення нових термінів. Виявлено місце афіксальних засобів при утворенні англomовної банківської термінології та ілюструються їхні особливості.

Ключові слова: англomовна банківська термінологія, афікси, терміноутворення, афіксальні засоби, морфологічний спосіб терміноутворення.

Хацер А. А. Особенности морфологических способов термиобразования (на примере англоязычной банковской терминологии). В статье рассматриваются активные процессы термиобразования. Особенное внимание уделяется морфологическому способу создания новых терминов. Выявляется место аффиксальных способов при создании англоязычной банковской терминологии, а также иллюстрируются их особенности.

Ключевые слова: англоязычная банковская терминология, аффиксы, термиобразование, аффиксальные способы, морфологический способ термиобразования.

Khatser G. O. Peculiarities of morphological method of terms creation based on English banking terminology. The article is focused on the active processes in the system of terms creation. The special attention is paid to the morphological method of new terms creation. The place of affixation means in creation of English banking terminology is determined as well as their peculiarities are illustrated.

Key words: English banking terminology, affixes, terms creation, affix means, morphological method of terms creation.

Постановка проблеми. Мова – це певним чином організована структура, у якій відбуваються постійні внутрішні зміни, а тому „вміння будувати і розуміти нові лексичні похідні одиниці є невід’ємною частиною мовної компетенції” [6, 121].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термінологія не вважається винятком із правил. Не дивлячись на те, що в лексикологічних працях всебічно розглядаються структурно-семантичні особливості різних моделей, за допомогою яких формуються слова [1; 3; 5], умови, за яких відбувається саме цей процес, висвітлені недостатньо.

Метою дослідження є аналіз особливостей морфологічних способів терміноутворення та виявлення ролі афіксальних засобів при утворенні англomовної банківської термінології.

Для реалізації поставленою мети необхідно вирішити наступні завдання:

- узагальнити визначення поняття „дериват”;
- висвітлити суфіксально-префіксальні засоби утворення англomовної банківської термінології;
- розкрити особливості афіксальних засобів саме англomовної банківської термінології.

Об’єктом дослідження виступає англomовна банківська термінологія.

Предмет дослідження – морфологічні особливості творення англomовної банківської термінології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення лексичного корпусу термінології банківської справи виявило, що утворення похідних термінів посідає друге місце від загальної кількості проаналізованих одиниць місце після термінів-словосполучень. Процес афіксації включає префіксацію, суфіксацію та змішаний

тип. У лінгвістиці він отримав назву „утворення слів” – спосіб творення слів за допомогою афіксів, які вступають у різні комбінації з кореневою морфемою [9, 13]. Англійському словотворенню властиві:

- а) чіткість словотвірних зв'язків з розподілом на основу та афікс;
- б) відносно невелика кількість афіксів;
- в) брак варіювання словотвірних афіксів.

Слід відмітити, що власне термін „дериват” (похідне слово) різні лінгвісти розуміють по-різному. Одні з них включають до даного поняття всі вторинні номінативні одиниці, не дивлячись на те, яким способом вони були утворені. Другі застосовують його тільки для позначення афіксальних утворень. Ми дотримуємось останньої точки зору, розрізняючи похідні слова за типом афіксів, які застосовувалися для утворення нової лексичної одиниці. Саме завдяки афіксу термін включають до певної системи понять. Як писав І. І. Панько, „...в структурі терміна, утвореного шляхом афіксації, ...закладені основи структурної систематизації, які мають першочергове значення для термінології” [7, 70].

Афікси, за допомогою яких відбувається формування слів, розрізняються за: а) за ступенем абстрагованості (деякі з них мають більш конкретні значення, ніж інші), яка створює умови для віднесення нового слова до певної лексико-семантичної групи слів; б) характером сполучення з основами. Наприклад, деякі суфікси об'єднуються тільки з окремими основами (-ant), а деякі – з безмежною їх кількістю (-er, -ing).

Серед класифікаційних ознак афіксів виділяють:

- оригінальні й запозичені;
- продуктивні й непродуктивні [4, 107].

До непродуктивних відносять ті, за допомогою яких слова або зовсім не формуються, або ж утворюються в поодиноких випадках. Продуктивні афікси – це такі, які використовуються при формуванні нових слів саме в цей період часу. Але не слід плутати продуктивність з тією частотою, з якою вони з'являються в тексті. Деякі афікси можна зустріти дуже часто, хоча вони вже більше не застосовуються при творенні слів: – *er*, *-ing*, *-ness*, *-ance*, – *ise*, – *ish*, *-y*, *-ed*, *-able*, *-hood*, *-doom*, *-th*, *-ful*, *-ly*, *-ous*, *-ent*, *-al* та інші.

Розглядаючи афікси під кутом зору їх етимології, слід відмітити, що, незважаючи на велику кількість власних афіксів, в англійській мові широко застосовуються також запозичені, особливо романського походження. Характерною рисою власне-германських суфіксів – *y*; *-less*; *-ful* є те, що вони генетично чітко не закріплені за основами дієслів. Їх почали приєднувати до основ абстрактних іменників ще в староанглійський період.

Віддієслівні прикметники з суфіксом – *ful* мають значення „наявність якості”, яке повною мірою не пов'язане з його проявом. Історично корені даного суфікса сягають XV століття. Суфікс – *less* у негативному значенні „без чогось” з'являється в XVI столітті. Одним із найпродуктивніших суфіксів є – *y*, який зайняв провідне положення ще в староанглійський період. Його значення – „вмотивована дією якісна ознака”.

Банківська термінологія, що є об'єктом дослідження, постійно розвивається, поповнюючись новими термінами. Якщо порівнювати кількість префіксальних дериватів із суфіксальними, то останні переважають у банківському дискурсі. Крім цього, значна кількість належить до змішаного типу – префіксально-суфіксального.

Таким чином, для створення нових термінів банківської термінології властиве широке застосування суфіксальних засобів. Якщо взяти загальну кількість суфіксів, які функціонують в загальнолітературній мові, то кількість суфіксів банківської сфери дорівнює 47%. Найпродуктивнішими суфіксами виявилися такі: – *ing*; *-y*; *-tion*; *-er/or*; *-ment*; *-ise/-ize* (Табл. 1).

За походженням більш використовуваними для банківської термінології є суфікси з власне англійськими й латинськими коренями. За значенням, що несуть суфікси англомовної банківської термінології, вони можуть бути різноманітними.

Суфіксація. Для створення нових термінів банківської термінології властиве широке застосування суфіксальних засобів. Якщо взяти загальну кількість суфіксів, які функціонують в загальнолітературній мові, а вона, за даними різних науковців дорівнює 85 – 95 суфіксам [Зятковская 1971; Мешков 1986], то кількість суфіксів банківської сфери дорівнює 47% (при-

близно 42 суфікси). Найпродуктивнішими суфіксами виявилися такі: – *ing*; –*y*; –*tion*; –*er/or*; –*ment*; –*ise/ize* (табл. 1).

Так, – *ing* утворює абстрактні іменники. Їх значення є процес, на який вказує основа: *leasing* (to lease – здавати в оренду) – лізинг – видача довгострокової оренди; *offering* (to offer – пропонувати) – процес надання пропозиції; *financing* (finance – фінанси) – фінансування;

–*y* вказує на певну якість предмета, його спрямованість на певний об'єкт: *fiduciary* – траст-агент; *volatility* – нестійкість; *subsidiary* – дочірнє підприємство. Утворює нейтральні прикметники та іменники;

–*er/or* означає виконавця дії: *banker* – банкір (той, хто працює в банку); *investor* – інвестор (той, хто вкладає гроші); *manager* – менеджер (той, хто керує). Є основним головним агентивним суфіксом;

–*ment* – значення перейшло з французької мови, де він використовується для творення абстрактних іменників, що визначають дію та її результат: *management* (to manage – керувати) – менеджмент; *agreement* (to agree – домовлятися) – договір; *investment* (to invest – вкладати гроші) – інвестування.

Приєднуються до дієслів: –*ise/ize* – значення дії: *collateralize* – забезпечувати; *franchise* – франшиза. Утворюють дієслова від іменників; – *-tion* означає абстрактне поняття, що утворюється із процесу дії: *amortization* – амортизація; *collection* – збір (податковий). Додається до дієслова.

Головним змістовним навантаженням, яке несуть суфікси банківської термінології, виступають значення „якості предмета” та „абстрактності”: *factoring* – факторинг; *custody* – збереження.

Розглядаючи частини мови, створювані шляхом додавання суфіксів, бачимо, що у мові банківської справи домінують іменники. Домінування субстантивних суфіксальних дериватів є свідченням того, що даний тип утворень слугує найменуванням окремих професій (людей, які виконують певну дію), тенденцією до позначення дії, видів діяльності. Деривати-іменники банківської сфери формуються на основі дієслів і прикметників, рідше – іменників.

Крім поширених засобів творення термінів у мові банківської справи використовують елементи лексикалізації, що зводиться до вживання закінчення –*s*, за допомогою якого однину іменників змінюють на множину. У нашому випадку відбувається заміна значення слова та частини мови, якою вона є в тексті: *earning* – заробіток, *earnings* – прибуток, зароблені гроші; *intangible* (Adj.) – невлотимий; *intangibles* (N.) – нематеріальні активи [10, 16, 19].

Префіксація. За енциклопедичними даними, в англійській мові нараховується приблизно 181 префікс. За М. М. Полужним, їх кількість дорівнює 79 [8, 57]. Для проведення дослідження автор керується інформацією, взятою з першого джерела.

У банківських звітах було виявлене центральне ядро з 54 одиниць. Широко представлені префікси, які означають: *re-* „повторна дія; знову”: *reallocation* – перерозподіл; *reinvestment* – реінвестування; *repurchase* – викуп; *sub-* „частина того, що називають мотивуючою основою; нижче ніж...”: *subcustodian* – молодший попечитель (банк, який несе відповідальність за збереження фінансових активів); *out-* „більш ніж...; у більшій кількості від мотивуючої основи”: *outstanding* (shares) – випущені

Таблиця 1

Деякі продуктивні та непродуктивні суфікси англійської мови

№	Продуктивні суфікси	Приклади
1	що формують іменники: – <i>er</i> ; – <i>ing</i> ; – <i>ness</i> ; – <i>ance</i>	<i>banker</i> ; <i>acceptance</i> ; <i>accounting</i> ; <i>allowance</i>
2	що формують прикметники: – <i>ly</i>	<i>daily</i> (receipts); <i>roughly</i>
3	що формують прикметники: – <i>ish</i> ; – <i>y</i> ; – <i>ed</i> ; – <i>able</i>	<i>updated</i> ; <i>profitable</i> ; <i>accrued</i> ; <i>book-entry</i> ; <i>receivable</i> ; <i>renewable</i>
4	що формують дієслова: – <i>ise/ize</i> ; – <i>ate</i>	<i>liquidate</i> ; <i>promise</i> ; <i>obligate</i> ; <i>relate</i>
5	що формують дієслова: – <i>en</i>	<i>harden</i> ; <i>strengthen</i>
6	що формують іменники: – <i>hood</i> ; – <i>doom</i> ; – <i>th</i>	<i>growth</i> ; <i>worth</i> ; <i>strength</i>
7	що формують прикметники: – <i>ful</i> ; – <i>ly</i> ; – <i>some</i> ; – <i>ant</i> ; – <i>ous</i> ; – <i>ent</i> ; – <i>al</i>	<i>instant</i> , <i>formal</i> ; <i>various</i> ; <i>financial</i> ; <i>total</i>

в обіг (акції); *in-* „не”: *intangible (assets)* – нематеріальні активи; *invisible (supply)* – прихована (пропозиція); *invoiced (services)* – фактурні (послуги) та інші.

Процес афіксації перебуває в постійному русі, реагуючи на зміни, що відбуваються як у межах лінгвістики, так і науки та світі в цілому. Тому можна говорити про так звані „старі” й „нові” префікси [2, 34]. До першої групи відносять: *bi/bis-* „двічі”; *hyper* – „більш ніж..., занадто”; *pre-* „перед чимось; до чогось”; *trans-* „паралельно; крізь щось”. Друга складається з таких префіксів:

euro- почали активно застосовувати з 80-х років ХХ ст., коли на міжнародному ринку з’явилася єдина європейська валюта „євро”, а Європейський Союз став більш впливовим у світі. Кількість новоутворень постійно зростає: *Eurobond, euromarket, eurocard.*

e- скорочення від „electronic”. Вперше з’явилося з появою і розвитком Інтернету в слові *e-mail*. Його значення тісно пов’язане з комп’ютерною технікою й технологією: *e-money, e-business, e-currency.*

cyber- „електронний”. Активно увійшов до загального вжитку з розвитком електронної революції, яка призвела до появи нових понять, які необхідно було назвати: *cyberbusiness, cyberrevolution.*

з новою силою і новим значенням почали застосовувати латинський префікс *tele-* („дис-танційний”) – „те, що пов’язано з телекомунікацією”: *telebanking, telesales.*

Префікси, як і суфікси, можна розглядати з точки зору їх продуктивності або непродуктивності. У сфері банківської справи до першої категорії відносять: *dis-* із значенням, протилежним тому, яке має слово, до основи якого він додається. Активно використовується суб-

стантивний та ад’єктивний префікс *in-*, що робить значення похідного терміна протилежним вихідному.

У банківських звітах виявлена тенденція до активного оперування дериватів з префіксами *pre-*, *back-*, та *trans-*. Словотворче значення *pre-* – це „дія, яка відбулася або відбувається раніше за основну”; *back-* – „щось, що знаходиться позаду, неголовне”; *trans-* – „перехресний”: *pretrade (nonпередня торгівля), investor (інвестор); intangible (нематеріальний), transaction (транзакція), backoffice (бек офіс), backlog (запас, борг).*

Втрачають свої позиції префікси *super-*, *macro-*, *mega-*, *maxi-*, *hyper-*, популярні у 80-90- ті роки ХХ ст., що пов’язувались із глобалізацією та розвитком світової економіки. Їх значення „занадто”, „дуже великий”, „багатий” стає менш актуальним. Найчастіше за допомогою префіксів утворюють субстантивні деривати; далі йдуть прикметникові та дієслівні.

Найчастіше за допомогою префіксів утворюють субстантивні деривати (60%); далі йдуть прикметникові (34%) та дієслівні (6%) (рис. 1).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в афіксальному терміноутворенні англійської банківської термінології головне місце посідає суфіксація з такими найпродуктивнішими суфіксами, як: *-ing, -tion, -ment* та інші. З етимологічного боку, частіше застосовуються суфікси латинського і власне-англійського походження. Серед префіксів, якими постійно користуються при творенні нових термінів у банківському дискурсі, виділяють: *euro-*, *e-*, *dis-* та інші. У подальшому доцільним є дослідити інші структурно-граматичні характеристики англійської банківської термінології.

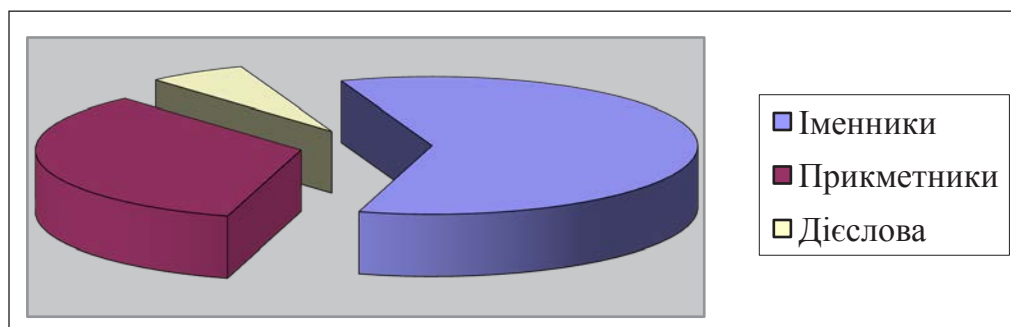

Рис. 1. Кількісна характеристика префіксальних термінів-дериватів

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук М. М. Структурно-семантичні параметри російської авіаційної терміносистеми (макрополе "рух літального апарата"): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 „Язика народів РФ”/ М. М. Бондарчук. – К., 2000. – 32 с.
2. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць / К. Г. Городенська. – К. : Наук.думка, 1991. – 192 с.
3. Дзаганія І. Собственно-стилистический аспект в изучении функциональной стороны языка [Електронний ресурс] / І. Дзаганія – Режим доступу : www.vspu.ru.
4. Задорожний М. І. К основам системной типологии синонимов / М.И. Задорожний // Філологічні Науки. – 2002. – №6. – С. 64 – 74.
5. Казак Е. А. Экономическая лексика современного немецкого языка: становление и особенности функционирования / Е. А. Казак – М. : Дипломат. Акад. МИД России., 2004. – 166 с.
6. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений : Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 200 с.
7. Малиновская И. В. Экономическая терминология в английском языке: процессы формирования и функционирования : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. В. Малиновская. – К., 1984. – 24 с.
8. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення : монографія / М. М. Полюжин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
9. Разинкина Н. М. Стилистика английского научного текста / Н. М. Разинкина. – М. : URSS, 2005. – 216 с.
10. Annual Report of the Bank of New York on Form 10-K / The Bank of New York Company Inc., 2003. – 146 p.

УДК 811.1

ЖЕНСКИЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС: ПРОСОДИЧЕСКИЕ И КИНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

Чернякова В. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

В статье представлены результаты контрастного инструментального исследования просодических и кинетических характеристик речи женщин, активно участвующих в политическом дискурсе Испании, Латинской Америки и Украины.

Ключевые слова: женский политический дискурс, просодические и кинетические характеристики речи.

Чернякова В. А. Жіночий політичний дискурс: просодичні та кінетичні особливості. Статтю присвячено опису результатів контрастного інструментального дослідження просодичних та кінетичних особливостей мовлення жінок, які активно беруть участь у політичному дискурсі Іспанії, Латинської Америки та України.

Ключові слова: жіночий політичний дискурс, просодичні та кінетичні особливості мовлення.

Chernyakova V. A. Female political discourse: prosodic and kinetic features. The article aims at conducting a contrastive study of the prosodic and kinetic features of contemporary female political discourse in Latin America, Spain and Ukraine. The language material was provided by verbal presentations delivered by Hispanic female politicians Eva Perón, Cristina de Kirchner, Ana Botela, Rosa Díez González, Teresa Forcades, Esther Vivas, Josefina Vázquez Mota, as well as Ukrainian female politicians Anna German, Iryna Fariion, Natalia Korolevskaya and Yulia Tymoshenko.

Key words: female political discourse, prosodic, kinetic speech peculiarities.

Постановка проблемы. Актуальность исследования обусловлена тем, что одной из наиболее позитивных тенденций современного общества является повышение роли женщин в общественно-политической жизни как в общем «испанском мире» (англ. *Spanish world*: Испания и страны Латинской Америки), так и в Украине. Испанки постепенно стали занимать важные должности по всей стране. Наряду с Австрией, Германией, Нидерландами, Финляндией, Данией и Швецией в Испании наибольшее число женщин находится в нижней палате парламента [7, с. 434].

Анализ последних публикаций. На крупной политической арене известны такие испаноязычные женщины-президенты, как Мария Эстела Мартинес де Перон, Кристина Фернандес де Киршнер (Аргентина), Мишель Бачелет (Чили), Виолета Барриос де Чаморро (Никарагуа), «духовный лидер нации» Ева Перон

(Аргентина), кандидат в президенты от Партии национального действия Хосефина Васкес Мота (Мексика), действующий мэр Мадрида Анна Ботелья (Испания) и др. На современной украинской политической сцене важные роли играют такие женщины-политики, как Юлия Тимошенко, Инна Богословская, Ольга Богомолец, Наталья Королевская, Татьяна Черновол, Леся Оробец и др. [4].

Изложение основного материала исследования. Языковые особенности женской речи связываются с повышенной экспрессивностью и могут проследиваться как в характерном лексическом подборе, так и в специфическом синтаксическом оформлении. Так, в лексическом плане общая повышенная эмоциональность проявляется в повышенном использовании эмоционально оценочной лексики, слов, описывающих чувства, эмоции, фативов-процессивов (преимущественно в диалоге), эпитетов, метафор, сравнений, а также вводных конструкций, выражающих неуверенность.

В качестве аргументов женщины чаще ссылаются и приводят примеры конкретных случаев из личного опыта или ближайшего окружения, при этом в обыденной коммуникации отмечается большее количество ласкательных обращений, а также по имени с указанием степени родства. Также в женской речи отмечается как тенденция к использованию экспрессивных, особенно стилистически сниженных средств, намеренное огрубление речи, так и гиперболизированная экспрессивность и более частое использование междометий. Ассоциативные поля женской речи часто соотносятся с природой, животными, окружающим обыденным миром. В *плане синтаксиса* для женской речи характерно преобладание простых, незавершенных предложений, разделительных и риторических вопросов, частое используются различные виды повторов и инверсии.

Перцептивные отличия женского голоса связываются прежде всего с тем, что он на слуховом уровне воспринимается в целом как более высокий в сопоставлении с мужским голосом. Это объясняется сугубо физиологическими особенностями голосовых связок, которые, как правило, у мужчин длиннее и толще, чем у женщин, а длина вокального тракта у женщин меньше. Также при восприятии на слух женская речь ассоциируется с впечатлением большей вариативности за счет «изрезанности» мелодического рисунка (т. е. на интонационной кривой отмечается большее количество пиков мелодики), что связывается с «желанием понравиться противоположному полу», жеманством и т. д. [3].

В *акустическом* плане для гендерной идентификации говорящего на *сегментном уровне* используется акустическое противопоставление звуков по признаку «компактный/диффузный», связанное с артикуляторным соотношением между объемом резонирующих полостей перед сужением или после него [1; 3]. Так, например, в славянских языках звуки [a], [o], [y] характеризуются большей степенью компактности для женского голоса, чем для мужского, что находит свое отражение в тенденции к слиянию первой и второй формант для женского голоса. На *супraseгментном* уровне различение гендерных характеристик голоса на мужской и женский может осуществляться

по паузальным особенностям темпа, амплитудным характеристикам, а также по значениям частоты основного тона.

Фонетические особенности женской речи имеют *типологическую* специфику и могут проявляться в различных лингвокультурах в области *вокализма* (отмечается особая тембральная окраска, связанная с большим расстройством рта при артикуляции звуков, чем у мужчин), *консонантизма* (отмечается большая степень напряженности артикуляции, чем у мужчин), *просодии* (активно используются различные интонационные средства просодической экспрессии,) а также таких акустических эффектов, как придыхание, лабиализация и назализация, которые передают различные оттенки эмоционального состояния, отношение к излагаемому материалу, к собеседнику, ситуации говорения и т. д. Также на основе анализа частотного интервала тонального контура завершения высказывания, который, согласно Э.А. Нушикян, надежно идентифицирует эмоциональное высказывание от нейтрального [2, с. 69–70], возможно установить степень эмоциональности женской политической речи и ее контрастные различия в двух лингвокультурах (испанской, украинской).

В настоящем исследовании в качестве *языкового материала* используются публичные выступления (исп. *discurso público*, англ. *public speaking*, укр. *публічне мовлення*) испаноязычных (Евы Перон, Кристины де Киршнер, Анны Ботельи, Росы Диез Гонсалес, Терезы Форкадес, Эстер Вивас, Хосефины Васкес Мото) и украинских (Юлии Тимошенко, Анны Герман, Ирины Фарион, Наталии Королевской) женщин-политиков. *Инструментальная обработка* аудио- и видеотрезков из выступлений испаноязычных и украиноязычных женщин-политиков общим объемом звучания 180 минут была выполнена в программных пакетах обработки речевого сигнала PRAAT 5.0.43, а также видеосигнала Sound Forge 9.0. Указанное программное обеспечение позволило получить графическое изображение отрезков речи любого объема (от синтагмы до фразового единства), применить текстовую аннотацию полученных осциллограмм, тональных и амплитудных контуров анализируемых отрезков женской речи, а также сде-

лать покадровую реконструкцию речесопровождающих жестов, синхронизирующихся с главноударным слогом в фонетическом слове.

В ходе *перцептивного анализа* состояния повышенной эмоциональности в испаноязычных и украинских женщин-политиков оценивалось аудитором (носителями испанского и украинского языков, а также специалистами в области испанской и украинской фонетики, имеющих опыт аудитивной оценки) по таким признакам: 1) убыстрение периодов речи, 2) удлинение периодов речи, 3) бессвязность, 4) различные нарушения грамматического строя, 5) повышенная звонкость голоса, 6) повышенная звучность голоса, 7) выраженное тональное модулирование, 8) переход на фальцет, 9) переход на громкое, резкое звучание голоса, крик, 10) переход на глухое, негромкое звучание голоса, приглушенность, 11) усиленная жестикуляция, 12) экспрессивная мимика лица. *Визуальный анализ* и сопоставление кинетического компонента в политическом дискурсе женщин Испании, Латинской Америки и Украины связан с определением речесопровождающей кинетики в каждой подгруппе женщин-политиков, связанный с (1) киванием головой, (2) жестами рук, (3) движением тела, (4) мимикой лица и (5) взглядом.

Также в ходе экспертного анализа для получения контрастных индивидуальных характеристик речи оценивались особенности голоса каждой отдельной женщины-политика по набору *качественных* пар признаков (молодой/старый, обычный/необычный, натуральный/ненатуральный, приятный/неприятный, спокойный/нервный, энергичный/неэнергичный, искренний/равнодушный и др.) и *фонетических* признаков, которые оценивались градуально: (высота голоса (очень низкий, низкий, высокий, очень высокий), громкость (слишком громкий, громкий, нормальный, тихий), темп произнесения (очень быстрый, быстрый, нормальный, медленный), тональные перепады (разнообразный, монотонный, нормальный), звучность (звучный, шумный, нормальный), хриплость (хриплый, нехриплый), назальность (преувеличенная, нормальная), тембр (звонкий, темный)) [5; 12].

Просодические особенности женской испанской политической речи связываются

с повышенной эмоциональной коннотацией, что отражается в убыстрении периодов речи, повышенной звонкости голоса, повышенной *полетности* (способности голоса быть слышимым на большом расстоянии), выраженных тональных перепадах в завершающей части высказывания, переходах на громкое, резкое звучание голоса, крик, а также усиленная жестикуляция и экспрессивная мимика лица, характерные для испанок и латиноамериканок в целом [6]. Перцептивная оценка индивидуальных и просодических характеристик речи испаноязычных женщин-политиков показала наличие общих черт, заключающихся в ускоренном темпе произнесения, высоких динамических показателях пиковой интенсивности (80–90 дБ), а также наличии ярких тональных перепадов или тональных модуляций, что отражается в увеличении диапазона частот от 250 до 450 Гц к финальной части выступления.

Просодическое оформление публичных выступлений бывшего аргентинского президента Кристины де Киршнер характеризуется значительным размахом амплитуды всех акустических показателей от начала речи до ее завершения и имеет *рансодический* характер, что проявляется, например, в широком тональном диапазоне до 200 Гц при переходе от начала выступления к его заключительной части. При этом в финале выступления отмечаем высокое завершение эмоционально окрашенных участков речи на уровне 420 Гц. Также особый фонационный колорит всему звучанию придают хриплые тембральные характеристики ее голоса, которые создают у слушателя эффект сильного эмоционального напряжения оратора. «Рубленое» паузальное членение речи на фонетические слова, состоящие из одного слова, передает особую значимость, которую Кристина де Киршнер придает подбору каждого слова, и эта значимость также транслируется слушателю с помощью большого количества пауз хезитации на особенно важных участках речи.

Анализируя выступление Кристины де Киршнер, посвященного очередной годовщине революции [13], мы также определили особенности ее *кинетического* портрета. Так, для аргентинского политика Кристины де

Киршнер характерны (1) движения головы (влево, вправо, вниз вверх), (2) жесты правой и левой руки. При этом типичной конфигурацией ладони обеих рук является раскрытая ладонь с указательным пальцем с направлением по отношению к публике. Необходимо подчеркнуть, что жесты рук синхронны и семантически конгруэнтны разделению аудитории на правую и левую части. Так, Кристина де Киршнер левой рукой указательным пальцем указывает на левую часть аудитории и акцентуирует фразу *у millones de trabajadoras/миллионы рабочих*, синхронизируя пиковую фазу жеста с главноударным слогом в слове *trabaja[do]res*. При этом правой рукой также указательным пальцем указывает на правую часть слушающих и акцентуирует фразу *son los millones de jóvenes/Вы миллионы молодежи*, также синхронизируя пик жеста с главноударным слогом в слове *[jó]venes*. В момент обращения к ученым, работающим в аргентинских вузах *son los miles de científicos en nuestros institutos/Вы – тысячи ученых в наших институтах* Кристина де Киршнер использует специфические конфигурации ладоней правой и левой руки, где кончики всех пяти пальцев складываются в щепотку, при этом жест также направлен в сторону публики и синхронизируется с главноударными слогами в словах *cien[tí]ficos* и *insti[tu]tos*, что символизирует единство оратора с нацией.

Самой сильной эмоциональной частью выступления является обращение де Киршнер к женщинам-домохозяйкам (*son también las mujeres trabajadoras de las casas de familia/Вы – трудолюбивые домохозяйки, следящие за семьями*), которое акцентуируется «подгоняющим» каждое слово движением левой руки к уровню груди и сердца на протяжении всей фразы. При этом используется такой речесопровождающий кинетический компонент, как поворот всем телом то вправо, то влево к публике, говоря о борьбе женщин за свои права (*que finalmente después de largas décadas tienen sus derechos consagrados/которые, в конце концов, спустя много лет имеют права*).

Для женской украинской политической речи также характерна высокая эмоциональность, что отражается в убыстрении пери-

одов речи, тональных перепадах в завершающей части высказывания, переходах на громкое, резкое звучание голоса, иногда крик. Украинские женщины, как и испаноязычные женщины-политики, прямо говорят о своих чувствах и открыто дают волю своим эмоциям. Так, например, Инна Богословская расплакалась в одном из эфиров передачи «Шустер-Лайф» и заявила, что «я сейчас буду говорить реально как мама и бабушка». Речь украинского депутата Ирины Фарион отличается стремлением говорить четко, правильно артикулируя звуки, придерживаясь высокого стиля произношения. Для придания своей речи естественности, а также для акцентирования внимания на особо важных местах политик прибегает к паузам хезитации. Также важно отметить, что тембральные особенности голоса Ирины Фарион характеризуются хрипlostью, низким частотным диапазоном, что обусловлено ее эмоционально-патриотическим настроением.

Самый яркий представитель украинского женского политического дискурса, Юлия Тимошенко, обладает большим опытом публичных выступлений и хорошо владеет всеми видами политической риторики, в том числе приемами аудиовизуального воздействия. *Просодические* особенности устных выступлений Юлии Тимошенко характеризуются высокой звонкостью голоса, полнотой звучания и преувеличенной монотонностью, поскольку Ю. Тимошенко в завершении выступления наиболее эмоциональные участки своей речи произносит с замедлением темпа, а также в достаточно высоком, но узком диапазоне громкости 82–83 дБ, что слушающим воспринимается как монотонное звучание. При этом, сохраняя высокий частотный диапазон в начальной части выступления (480–500 Гц), Ю. Тимошенко усиливает тональную динамику в центральной его части, что выражается в увеличении диапазона частот от 420 до 520 Гц, а затем в снижении тонального уровня в финальной части своего выступления (415–460 Гц) [14, с. 291].

Кинетический набор средств, которые участвуют в оформлении и усилении наиболее важных мест в публичных выступлениях Юлии Тимошенко, связывается с активным

использованием речесопровождающих (1) кивков головы, (2) акцентуирующих жестов обеих рук с конфигурацией кисти в виде кулака, (3) открытой ладони с указательным пальцем, направленным к аудитории, а также специфического жеста, (4) когда кончики всех пяти пальцев складываются в щепотку, и рука в такой конфигурации кисти движется по направлению к себе или публике. Так, в начале своего выступления в парламенте, посвященного проведению общих сборов депутатов коалиции [14], Юлия Тимошенко избирает «жалующуюся» интонацию ведения диалога с парламентом и констатирует о негативных последствиях последней революции, приведшей к разногласию всех ее участников («Дорогі друзі, я хочу сказати, що після чергової революції парламент, уряд, адміністрація президента, влада, люди <...> знов всі живуть на різних мирах <...> в різних системах життєвого виміру. <...> І, на жаль, у цьому парламенті мало що когось цікавить <...>»). При этом отмечается четырехкратная акцентуация словосочетания *на жаль, у цьому парламенті/жаль, в этом парламенті* с помощью импульсивного жеста-щепотки, направленного к себе, что говорит о том, что Юлия Тимошенко как бы разделяет и свою ответственность за сложившиеся разногласия между властью и народом. Говоря о Конституции Украины, Юлия Тимошенко сравнивает возможные изменения в ней с духом и силой нации и подчеркивает, что эти изменения должны делаться во благо народа, а не для обслуживания кулуарных договоренностей («Конституція <...> і зміни до Конституції, які є духом, силою нації <...> вони сьогодні перетворені в обслуговування кулуарних домовленостей»). При этом семантически важное место «дух, сила нації/дух, сила нації» она акцентуирует синхронным речесопровождающим жестом двух рук с широко раскрытыми пальцами ладоней, которые движутся по направлению к оратору, к ее груди, что говорит о важности этих концептов как для всего украинского народа, так и для нее лично. Пиковая фаза этого жеста полностью синхронизируется с главноударным слогом в слове [ду]хом. В завершении выступления Юлия Тимошенко напомнила парла-

ментариям, что они не марионетки лоббистских структур, и призвала их собрать хотя бы один раз общие сборы коалиции («І тому ми підтримуємо ініціативу коаліції, які вимагають один раз із моменту утворення коаліції, хоча б один раз, зібрати загальні збори коаліції»), при этом трижды акцентуируя словосочетания *один раз/один раз* импульсивным жестом правой руки с выставленным указательным пальцем, напоминая строгую учительницу в школе, ругающую непослушных учеников, забывших о правилах поведения на уроке (здесь: депутатов в парламенте).

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Все вышеизложенное позволяет сделать *вывод* о том, что существует ряд общих и различительных черт в просодическом и кинетическом оформлении женского политического дискурса Испании, Латинской Америки и Украины. Испаноязычному и украинскому женскому политическому дискурсу свойственны повышенная экспрессивность публичного выступления, что отражается в убыстрении периодов речи, повышенной звонкости голоса, в тональных перепадах в завершающей части высказывания, переходах на громкое звучание голоса, а также усиленной жестикуляции и экспрессивной мимике лица. При этом испанским женщинам-политикам свойственны более интенсивное кинетическое сопровождение речи и акцентуация наиболее важных сообщений/концептов в своем выступлении с помощью жестов, что определяется высоким уровнем кинесичности коммуникативного общения всех представителей испанской лингвокультуры и может рассматриваться как паравербальный контраст.

Проведенное контрастивное исследование речи испаноязычных и украиноязычных женщин на материале аудио- и видеозаписей их публичных выступлений вносит вклад в развитие концепции «полной коммуникации», включающей как вербальные, так и паравербальные средства политической коммуникации, и является *перспективным* для дальнейшего определения национально-специфических контрастов в неблизкородственных языках/дискурсах (испанском, украинском) с учетом гендерного (феминного) аспекта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Златоустова Л.В. Общая и прикладная фонетика : [учебное пособие] / Л.В. Златоустова, Р.К. Потапова, В.В. Потапов, В.Н. Трунин-Донской. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 416 с.
2. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи / Э.А. Нушикян. – К. ; О. : Высшая школа, 1986. – 159 с.
3. Потапов В.В. Сопоставительный подход в фонетической гендерологии (русско-немецкие параллели) / В.В. Потапов // Язык и речь: проблемы и решения / под ред. Г.Е. Кедровой, В.В. Потапова : сб. науч. трудов к юбилею проф. Л.В. Златоустовой. – М., 2004. – С. 205–229.
4. Федорів Я.Р. Лінгвокогнітивні ознаки статусу жінки: крос-культурне дослідження публічного мовлення жінок-ораторів / Я.Р. Федорів // Вісник КНЛУ. Серія «Філологія». – 2012. – Т. 15. – № 2. – С. 166–176.
5. Bonzi E.V. Study of the characteristic parameters of the normal voices of Argentinian speakers / E.V. Bonzi, G.B. Grad, A.M. Maggi, M.R. Muñoz // Papers in Physics. – 2014. – Vol. 6. – Art. 060002 [Electronic resource]. – Access mode : <http://arxiv.org/pdf/1508.06226.pdf>.
6. D’Introno F. Fonética y fonología actual del español / F. D’Introno, E. del Teso Martín, R. Weston. – Madrid : Catedra, 1995. – 478 p.
7. Magone J.M. Contemporary Spanish politics / J.M. Magone. – London : Routledge, 2004. – 277 p.
8. Sosa J.M. Fonética y fonología de la entonación del español hispanoamericano Text / J.M. Sosa. – University of Massachusetts, Amherst, 1991. – 220 p.
9. Sosa J.M. La Entonación del Español / J.M. Sosa. – Madrid : Cátedra, 1999. – 264 p.
10. Toledo G.A. El ritmo en el español: e estudio fonético con base computacional / G.A. Toledo. – Madrid : Gredos, 1988. – 183 p.
11. Toledo G.A. Acentos en el español: un corpus de conversación / G.A. Toledo // Estudios de Fonética Experimental. – Vol. XI – Barcelona : Universitat de Barcelona, 2001. – P. 122–142.
12. Trittin P.J. Voice quality analysis of male and female Spanish speakers / P.J. Trittin, A. de Santos y Lleó // Speech Communication. – 1995. – № 16 (4). – P. 359–368.

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ

13. Cristina Fernández de Kirchner 25 de Mayo / 205to Aniversario de la Revolución de Mayo [Recurso electrónico]. – Acceso : <https://www.youtube.com/watch?v=c84ABCgLaGQ.html>.
14. Выступление Юлии Тимошенко на заседании Верховной Рады 26 января 2016 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.youtube.com/watch?v=DV6k6fA83Mk>.

«АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ»: ЕТАПИ УКЛАДАННЯ ТА ШЛЯХИ ПОПОВНЕННЯ

Шуневич Б. І.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті описано етапи і досліджено шляхи поповнення терміносистеми дистанційного навчання новими термінами і термінологічними сполученнями. Особливу увагу приділено необхідності стандартизації зазначеної термінології на різних рівнях.

Ключові слова: дистанційне навчання, термін, терміносистема.

Шуневич Б. И. «Англо-украинский словарь терминов дистанционного обучения»: этапы создания и пути пополнения. В статье описаны этапы и исследованы пути пополнения терминосистемы дистанционного обучения новыми терминами и терминологическими сочетаниями. Особое внимание уделяется необходимости стандартизации указанной терминологии на разных уровнях.

Ключевые слова: дистанционное обучение, термин, терминосистема.

Shunevych B. I. English-Ukrainian dictionary on Distance Learning: stages of compiling and ways of completing. The article highlights stages and ways of completing the distance learning terminological system by new terms and terminological combinations. Special attention is drawn to the necessity of different levels standardizing the terminology.

Key words: distance learning, term, terminological system.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть виникло багато нових галузей, напрямків науки і техніки. Разом із бурхливим розвитком цих галузей і напрямів постійно розвиваються їхні терміносистеми. Дистанційне навчання (далі – ДН), як нова технологія в освіті, також сприяє розвитку науково-технічної термінології. Характерним є значне зростання термінологічної лексики із цієї тематики: виникнення термінів, а також розширення значень вже наявних. У результаті виникає потреба укладання різноманітних галузевих та інших словників, а також публікацій, які стосуються дослідження цієї термінології.

У нашому дослідженні використовується робоче визначення терміна з дистанційного навчання: слово, словосполучення або абревіатура, яке позначає наукове поняття, що відноситься до дистанційного навчання, входить у систему понять цієї галузі чи напряму, обмежується спеціальною сферою вживання, яка вста-

новилася в дистанційному навчанні, і, як правило, регламентується дефініцією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Терміносистема дистанційного навчання, під якою розуміємо сукупність термінів, пов'язаних різного роду відношеннями: логічними, семантичними, словотвірними та ін. [10, с. 82], поки що не досліджена, немає словників та іншої спеціальної довідкової літератури із цієї тематики. Тому матеріалом дослідження є терміни з теми ДН, виявлені під час роботи з українськими та іншомовними журнальними статтями, матеріалами конференцій, монографіями, посібниками, довідковою літературою. Коли будуть видані словники з ДН та інші матеріали, що стосуються цієї термінології, можна буде використати одну із наявних методик відбору термінів для виділення спеціальної термінології з дистанційного навчання. Зараз можна лише окреслити список термінів, які часто зустрічаються у фаховій літературі із цієї проблематики, є ймовірними термінами з ДН і можуть

дати приблизну уяву про те, яким чином формується нова терміносистема.

Мета статті – описати етапи укладання і шляхи поповнення терміносистеми дистанційного навчання новими термінами і термінологічними сполученнями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб допомогти фахівцям, перекладачам і всім, хто цікавиться англійською науково-технічною літературою із зазначеної тематики, нами було укладено «Англійсько-український словник із дистанційного навчання» [3, с. 31], основою якого є «Англійсько-український тлумачний словник із дистанційного навчання» [12, с. 116].

Словник поповнювався новими термінами впродовж таких етапів:

1. Перший варіант словника укладений нами у 1998 р. У той час в Україні було мало літератури із цієї тематики і вона переважно стосувалася кореспондентського, заочного, а також дистанційного навчання на рівні використання мультимедіа, радіо, телебачення, а пізніше комп'ютерів та Інтернету в навчальному процесі вищого навчального закладу. У цей час за кордоном почало зароджуватися електронне дистанційне навчання (далі – ЕДН). Як відомо, в Україні з 1996 р. також використовується ДН на рівні так званих модулів у друкованому вигляді, які вперше в нашій країні уклали викладачі Львівського банківського інституту та Львівської філії Національної академії державного управління при Президентові України, відповідно, спільно зі спеціалістами фірми «Дизайн для навчання» (Великобританія) і своїми колегами з Північно-Лондонського університету (Великобританія), а також ЕДН у вигляді першого електронного дистанційного курсу, розробленого і випробуваного в Міжнародному науково-навчальному центрі ЮНЕСКО/МПІ інформаційних технологій і систем Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України для навчання учасників експерименту із 5 країн СНД. У словник було введено терміни, що стосувалися дистанційного навчання тодішнього рівня.

2. На наступному етапі матеріалом дослідження слугували англійські тексти з ДН, опрацьовані в бібліотеках Вейнського дер-

жавного університету у місті Детройті (Wayne State University, Detroit) та Університету штату Мічиган у студентському містечку Ен Арбор (University of Michigan, Ann Arbor) під час стажування в США, а також українськомовні матеріали в бібліотеках Києва, Харкова, Львова, наприклад, дисертації, монографії, матеріали конференцій. На цьому етапі у словник було включено терміни, які стосувалися переважно електронного дистанційного навчання, назв видів дистанційного навчання, організації навчального процесу за ДН, наприклад, correspondence study, home study, independent study – кореспондентське навчання, distance learning – дистанційне навчання, traditional face-to-face instruction – денне навчання, CD-ROM – компакт диск, interactive media – інтерактивне медіа, telecourse – телекурс, cable TV – кабельне телебачення, local computer network – локальна комп'ютерна мережа, e(-) mail – електронна пошта, а також терміни із суміжних галузей знань, які часто використовуються в текстах із цієї тематики. Крім спеціальної лексики, введено також виявлену в досліджуваних текстах найчастотнішу загальнотехнічну і загальнонаукову лексику.

3. Велику кількість термінів із ДН виявлено під час другого відрядження у США у 1999 р. із можливістю проведення дослідження для написання докторської дисертації на тему «Розвиток дистанційного навчання у вищій школі країн Європи та Північної Америки» [8]. Українські еквіваленти термінів підбиралися у процесі консультацій із вітчизняними та американськими спеціалістами з дистанційного навчання, а також українцями в діаспорі (м. Детройт, штат Мічиган).

4. Наступним етапом у поповненні словника новими термінами була робота над згаданою вище дисертацією, участь у Світовій конференції з дистанційного навчання у Дюссельдорфі (2001 р.) [13]. Матеріалом для доповнення словника слугували англійські джерела, видані в США, Канаді, Австралії та Великобританії (журнальні статті, монографії, рекламні проспекти та інші матеріали).

5. Багато термінів виявлено і додано до словника під час роботи в редакційній колегії електронного канадського журналу "The International Review of Research in Open and

Distributed Learning» [14] у 2003–2014 рр. та перекладу українською мовою статей цього журналу студентами кафедри прикладної лінгвістики Львівської політехніки під час практичних занять із дисципліни «Теорія і практика перекладу».

6. Робота над словником продовжується нами на кафедрі технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Для уточнення значень деяких термінів використано видані в Україні за останні десятиліття українськомовні матеріали, що стосуються впровадження у навчальний процес інформаційно-комунікаційних технологій. Значення інших термінів уточнено під час участі у міжнародних і світових конференціях із відкритого і дистанційного навчання в Україні, Австрії, Білорусії, Молдові, Німеччині і США.

Досліджений матеріал включає такі розділи: 1) понятійний апарат у сфері теорії і практики дистанційного навчання; 2) питання організації ДН; 3) програмне забезпечення, матеріально-технічна база для організації дистанційного навчання; 4) методика укладання дистанційних курсів; 5) форми і види оцінювання під час дистанційного навчання; 6) маркетингові дослідження та економіка дистанційного навчання та ін. Наприклад, *distance education* – дистанційна освіта, дистанційне навчання, *theories of independence and autonomy* – теорії незалежності і автономії, *guided didactic conversation* – керована дидактична розмова, *instructional analysis* – навчальний аналіз, *asynchronous learning* – асинхронне навчання, *distance course* – дистанційний курс, *summative evaluation* – підсумкове оцінювання, *alternative assessment* – альтернативна перевірка, *synergy* – спільні зусилля, спільна діяльність.

Укладений нами «Англійсько-український словник із дистанційного навчання» має обсяг близько 5000 термінів та термінологічних сполучень. З опрацьованих текстів виписані всі однослівні і багатокомпонентні терміни з дистанційного навчання із позитивними і постпозитивними означеннями, наприклад, *distance education* – дистанційне навчання, дистантне навчання, а також часто вживані загальнотехнічні і загальнонаукові

терміни, наприклад, *channel* – канал (зв'язку); *cable* – кабель, трос; *program* – програма. Словник складається з основної частини і додатків: списку абревіатур із їх розшифруванням, списку прізвищ теоретиків і практиків, часто згадуваних у закордонній літературі із цієї тематики, та їх транслітеруванням українською мовою, а також відомі назви організацій, компаній, документів із їх перекладом рідною мовою.

У публікаціях, які стосуються дослідження термінології із зазначеної тематики, описано наше розуміння процесу укладання словників для нових терміносистем [6, с. 93–99], методику виявлення та дослідження термінів із дистанційного навчання [5, с. 256–260], їх тлумачення [7, с. 95–104; 11, с. 247–253], синонімію основних українських та англійських термінів із дистанційного навчання і коротку історію їх виникнення [9, с. 87–92].

Нині дистанційне навчання і його термінологія активно розвиваються: у міру впровадження цієї нової технології в різних навчальних закладах та установах проходить процес номінації нових наукових понять, постійно уточнюються і вдосконалюються наявні поняття, фіксуються й осмислюються зміни, які відбуваються у словниковому складі української та іноземних мов у зв'язку з появою нових ідей, теорій, методів, технологій навчання.

У термінотворенні беруть участь багато вчених, фахівців з окресленої галузі, тому що терміни створюються одночасно з новими об'єктами, і переважно творці цих об'єктів є авторами відповідних термінів. Тому значення введених мовознавцями у словник термінів із дистанційного навчання постійно уточнюються зі спеціалістами з різних галузей знань і навіть спільно з організаціями, які централізовано займаються упорядкуванням термінології (наприклад, Технічним комітетом стандартизації науково-технічної термінології Держстандарту й Міністерства освіти і науки України та іншими організаціями). Але оскільки терміни формуються засобами мови, її загальнолітературної норми, то цим аспектом повинен займатися мовознавець. Досвід укладання англійсько-українського словника з робототехніки

[4, с. 157–159], пожежної техніки [2, с. 248–249], стратегічного менеджменту [1, с. 381–384] показав, що тільки спеціалістам доступне глибоке розуміння значення кожного терміна; вони не тільки створюють терміни, але й уточнюють межі їх змісту, відбирають найбільш точне найменування поняття, коли перед ними серія варіантів цього найменування.

Аналіз лексичного матеріалу дав можливість визначити основні шляхи поповнення термінологічної лексики: 1) використання загальноживаних слів у термінологічному значенні, наприклад, learning (навчання) – e-learning (e-навчання, електронне навчання); 2) конверсія, наприклад, move, v (переміщатися) – move, n (переміщення); 3) метафоричне перенесення значення, наприклад, blue-collar (синій комірць) – blue-collar worker (службовець, який виконує функції персоналу); 4) утворення шляхом словоскладання, наприклад, audioconference – аудіоконференція, workstation – комп'ютер, комп'ютерний термінал; 5) запозичення термінів з інших галузей науки і техніки. Як відомо, дистанційне навчання виникло на Заході декілька десятиліть тому на стику багатьох наук. Тому в терміносистемі є багато термінів зі здавалось би далеких між собою галузей знань: педагогіки, методики викладання різних предметів, інформаційних систем та інших. Наприклад: *webagogy*, *webinar*, відповідно, зі значенням *педагогіка, яка стосується електронного навчання, і семінар, який проводиться через Інтернет*, *active learning environment* – активне навчальне середовище, *student-centered learning* – навчання, спрямоване на студента, *feedback* – зворотній зв'язок, *memo* – пам'ять, *home page* – перша сторінка, *Internet* – Інтернет, *asynchronous transmission mode* – асинхронний режим передачі (даних), *fiber-optic cable* – оптоволоконний кабель, *gigabyte* – гігабіт, *ergonomics* – ергономіка; 6) абрєвіація, наприклад, *learning management system (LMS)* – система керування навчанням (СКН), система менеджменту навчання; *modem (modulator-demodulator)* – модем і, зокрема, *нестандартні абрєвіатури і скорочення*, наприклад, *ICQ*. Нетрадиційно побудована абрєвіатура *ICQ* від слів *I seek you*. – *Я шукаю тебе*. У цій абрєвіатурі частина другого слова

seek, а саме *see*, замінена великою літерою англійського алфавіту *C*, яка транскрибується так само як *see* [si:]. Остання літера слова *seek*, а саме *k*, об'єднана з наступним словом *you*, які разом вимовляються як літера англійського алфавіту *Q* [kju:]. У результаті виникла нетрадиційна абрєвіатура *ICQ*, яка легко вимовляється, замість імовірної для речення *I seek you* абрєвіатури *ISY*. Ми пропонуємо перекладати цю абрєвіатуру як *електронний діалог, e-діалог*. Програмне забезпечення цього виду зв'язку дає можливість бачити на екрані власного комп'ютера, чи працює в той самий час потрібний користувач іншого комп'ютера, а отже, практично в режимі реального часу спілкуватися з ним; 7) утворення нових лексичних одиниць (переважно шляхом афіксації), наприклад, *server* – сервер, *behaviourism* – біхевіоризм.

Аналіз вищезгаданих українських та англійських термінів показав, що необхідним є стандартування цієї нової терміносистеми в усіх країнах світу і в Україні зокрема для кращого взаєморозуміння між фахівцями та науковцями, які зайняті в цій сфері знань.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

1. Укладання двомовних словників та іншої довідкової літератури для нових терміносистем взагалі і з дистанційного навчання зокрема вимагає копіткої дослідницької роботи з підбору відповідної літератури обома мовами, а надалі – перекладу потрібних термінів.

2. Співпраця між вітчизняними і закордонними науковцями та спеціалістами під час укладання словників та інших навчальних матеріалів сприяє кращому взаєморозумінню між ними, а також між культурами і націями.

3. Проблеми терміносистеми ДН потрібно постійно і детально обговорювати на конференціях різних рівнів, а також досліджувати і описувати у статтях спеціалізованих журналів.

4. Наявність великої кількості синонімів до багатьох термінів вимагає їх стандартування в технічних комітетах стандартування термінології України.

5. Словник може бути основою для укладання списків рекомендованих термінів та національного стандарту України термінів із дистанційного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поплавська Ж. Деякі особливості утворення та перекладу англійських термінів із стратегічного менеджменту / Ж. Поплавська, О. Свірська, Б. Шуневич // Матер. Всеукр. наук. конф. «Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності». – Л., 1999. – С. 381–384.
2. Шуневич Б. Англійсько-український словник із пожежної техніки / Б. Шуневич // Тези 2-ої міжн. конф. «Проблеми укр. н/т термінології». – Л., 1993. – С. 248–249.
3. Шуневич Б. Англо-український словник із дистанційного навчання / Б. Шуневич // Лінгвістичні та методичні проблеми викладання іноземних мов. Ювілейна науково-методична конференція, присвячена 100-річчю КПІ. – К., 1998. – С. 31.
4. Шуневич Б. Англо-український словник із робототехніки / Б. Шуневич // Тези 1-ої міжн. конф. «Проблеми укр. н/т термінології». – Л., 1992. – С. 157–159.
5. Шуневич Б. Методика виявлення та дослідження термінології з дистанційного навчання / Б. Шуневич // Українська термінологія і сучасність : збірник наукових праць. – К., 1998. – С. 256–260.
6. Шуневич Б. Методика укладання словників нових терміносистем / Б. Шуневич // Тези 6-ої міжн. наук. конф. «Проблеми української термінології». – Л., 2000. – С. 93–99.
7. Шуневич Б. Обґрунтування наукової термінології з дистанційного навчання / Б. Шуневич // Вісник «Проблеми української термінології». – 2003. – № 490. – С. 95–104.
8. Шуневич Б. Розвиток дистанційного навчання у вищій школі країн Європи та Північної Америки : автореф. дис ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Б. Шуневич. – К., 2008. – 36 с.
9. Шуневич Б. Синонімія в українській та англійській термінології з дистанційного навчання / Б. Шуневич // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія «Філологія». – 2003. – Т. 6. – № 2. – С. 87–92.
10. Шуневич Б. Структурні та функціональні особливості англійської термінології з робототехніки : дис. ... канд. філол. наук / Б. Шуневич. – Л., 1991. – 532 с.
11. Шуневич Б. Тлумачення поняття «модель дистанційного навчання» у закордонній літературі / Б. Шуневич // Проблеми розвитку філології в Україні в контексті світової культури. – К. : КНУ, 2003. – С. 247–253.
12. Шуневич Б. Англо-український тлумачний словник із дистанційного навчання / Б. Шуневич, Л. Бобиляк, А. Кохан // Тези доп. Міжн. наук. конф. «Сучасні проблеми термінології та термінографії». – К. : КМУЦА, 2000. – С. 116.
13. Shunevych B. Educational Materials for Foreign Language Distance Learning / B. Shunevych // The Future of Learning – Learning for the Future: Shaping the Transition: Proceedings of the 20th World Conference on Open and Distance Learning. – Duesseldorf, 2001.
14. The International Review of Research in Open and Distributed Learning [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/index>.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

КАФЕДРА ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Кафедра технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності працює як випускова з вересня 2012 р. та як загальноуніверситетська з 2008 р. З 2016 р. завідувачем кафедри технічного перекладу (далі – ТП) призначено доктора філологічних наук, професора Олега Тищенка.

У вересні 2016 р. проведено п'ятий набір за напрямом підготовки 0.35 «Філологія» (спеціалізація «Англійсько-український, німецько-український і французько-український переклад»). У червні 2016 р. акредитовано спеціальність «Переклад», у результаті чого університет має право на підготовку фахівців за напрямом підготовки 0.35 «Філологія» (спеціалізація «Англійсько-український, німецько-український і французько-український переклад») очної форми навчання з ліцензійним обсягом 50 місць. Крім того, у вересні 2016 р. проведено ліцензування магістратури за напрямом підготовки 0.35 «Філологія» з ліцензійним обсягом 30 місць.

Серед завдань, які мають виконувати перекладачі в професійній діяльності, виокремлюють такі: забезпечення усного (синхронного й послідовного) перекладу конференцій, міжнародних нарад і тренувань; виконання письмового перекладу ділової кореспонденції, супровідної документації, термінології; дотримання етичних та риторичних норм міжкультурного спілкування; використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності.

Науково-педагогічний склад кафедри

Дисципліни, які викладаються для студентів I–IV курсів та магістрів за спеціальністю «Англійсько-український переклад», проводять викладачі кафедри ТП в такому складі: доктор філологічних наук, професор Олег Тищенко, доктор педагогічних наук, професор Богдан Шуневич, кандидат філологічних наук, доцент Марія Іванченко, кандидат філологічних наук, доцент Ірина Дробіт, кандидат педагогічних наук, доцент Наталія Рак, кандидат філологічних наук, доцент Олександра Пальчевська, кандидат філологічних наук, доцент Марія

Онищук, кандидат філологічних наук, доцент Наталія Романишин, кандидат технічних наук, доцент Ігор Кульчицький, кандидат педагогічних наук, доцент Любов Дідух, кандидат педагогічних наук, доцент Наталія Вовчаста, кандидат економічних наук, викладач Юлія Демянчук, старший викладач Ірина Попко, викладачі Петро Губич, Марія Маланюк, Іванна Демидяк, Станіслав Коваль, Галина Бенькевич, Наталія Омельченко, Тетяна Струк, Галина Дубрівська. Кураторами I–IV курсів є, відповідно, викладачі Марія Онищук, Іванна Демидяк, Марія Маланюк, Галина Бенькевич та Оксана Довбуш.

Упродовж чотирьох років навчання на бакалавраті майбутні перекладачі опановують такі дисципліни: «Практичний курс англійської мови», «Практичний курс другої іноземної мови» (німецька, польська або французька), «Комп'ютерна лексикографія», «Історія зарубіжної літератури», «Вступ до мовознавства», «Латинська мова», «Лінгвокраїнознавство», «Теоретична фонетика основної мови», «Основи наукових досліджень», «Основи усного перекладу», «Вступ до перекладознавства», «Вступ до галузевого перекладу», «Контрастивна граматики основної іноземної та української мов», «Контрастивна лексикологія основної іноземної та української мов», «Контрастивна стилістика основної іноземної та української мов», «Переклад галузевої літератури», «Військовий та науково-технічний переклад», «Історія перекладу», «Історія основної

мови», «Ділова етика перекладача», «Сучасні технології лінгвістичних досліджень». Здобуті знання й навички студенти закріплюють під час проходження навчальних практик наприкінці перших трьох курсів та під час написання курсових робіт на другому, третьому й четвертому роках навчання, а також бакалаврської роботи.

Під час навчання в магістратурі майбутні фахівці у сфері перекладу мають змогу прослухати такі курси: «Методи та організація перекладознавчих та лінгвістичних досліджень», «Вступ до лінгвістичної прагматики», «Загальне мовознавство», «Теорія та практика письмового перекладу (з української мови на англійську мову)», «Теорія та практика письмового перекладу (з англійської мови на українську мову)», «Технологія автоматизованого перекладу», «Редагування перекладу», «Практикум усного перекладу», «Культура усного мовлення перекладача», «Практичний курс перекладу з другої іноземної мови (німецька, польська, французька)», «Поглиблений курс військового перекладу», «Поглиблений курс послідовного перекладу», «Поглиблений курс технічного перекладу», «Поглиблений курс синхронного перекладу».

Професор Богдан Шуневич, доцент Марія Іванченко, старший викладач Ірина Попко, викладачі Оксана Довбуш, Марія Маланюк, Наталія Лотоцька, Іванна Демидяк та Станіслав Коваль забезпечують навчальну роботу з дисциплін «Іноземна мова», «Професійна іноземна мова», «Ділова іноземна мова», «Іноземна мова наукового спілкування» для фахівців освітнього рівня «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр» за напрямками підготовки та спеціальностями «Соціальна робота», «Практична психологія», «Транспортні технології», «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», «Пожежна безпека», «Цивільний захист», «Управління інформаційною безпекою», «Охорона праці», «Організація перевезень і управління на транспорті», «Організація і регулювання дорожнього руху», «Адміністративний менеджмент у сфері захисту інформації», «Управління проектами». Викладачі кафедри також проводять заняття з іноземної мови з ад'юнктами Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, які навчаються за спеціальностями

053 «Психологія», 261 «Пожежна безпека», 015 «Теорія та методика професійної освіти».

Продовжує свою роботу створена при кафедрі ТП в 2009 р. Лабораторія комбінованого навчання за такими напрямками, як навчальна робота, наукова робота, міжнародна співпраця, наукова робота курсантів та студентів, професорсько-виховна робота.

Навчальна робота. Лабораторія призначена насамперед для організації навчання курсантів і студентів із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. У розпорядженні викладачів кафедри є дистанційні курси з англійської мови для курсантів, студентів та ад'юнктів.

Станом на 2016 р. укладено 12 дистанційних курсів: «Професійна англійська мова (для освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» спеціальності «Пожежна безпека)», «Англійська мова для охорони праці», «Англійська мова для транспортних технологій», «Англійська для рятувальників» (частина I), «Англійська для рятувальників» (частина II), «Англійська для практичної психології» (частина I), «Англійська для практичної психології» (частина II), «Англійська для ад'юнктів», «Англійська для екологів», «Getting on in English (курс загальної англійської мови)», «Французька мова для другого курсу», «Теоретичні основи дистанційного навчання».

Окремий блок дистанційних курсів створюється з дисциплін, які викладаються для студентів за напрямом підготовки 035 «Філологія». Уже укладено 11 дистанційних курсів, а саме: «Комп'ютерна лексикографія», «Історія України», «Екологія», «Українська мова», «Вступ до перекладознавства», «Історія зарубіжної літератури», «Основи термінології та термінознавства», «Історія перекладу», «Ділова іноземна мова», «Релігієзнавство», «Історія української культури». У межах курсу «Комп'ютерна лексикографія» студенти напряму підготовки «Філологія» були залучені до укладення «Англійсько-українського словника пожежно-технічних термінів», «Англійсько-українського словника термінів з автомобільного транспорту», «Англійсько-українського словника термінів з психології» та «Англійсько-українського словника патентних термінів».

Для організації навчання курсантів і студентів викладачі кафедри уклали такі словники й розмовник:

1. Англійсько-український словник пожежно-технічних термінів : [понад 20 000 термінів і термінологічних сполучень] / [Н. Вовча, І. Дробіт, М. Коваль, Н. Рак, Д. Чалий, Б. Шуневич] ; за ред. М. Ковалю, Б. Шуневича. – Львів : Вид-во ЛДУ БЖД, 2015. – 362 с.

2. Українсько-німецький та німецько-український розмовник служби 112 / уклад. Ю.І. Дем'янчук. – Львів : Вид-во ЛДУ БЖД, 2015. – 88 с.

3. Українсько-німецький пожежно-технічний словник / уклад. Ю. Дем'янчук. – Львів : Вид-во ЛДУ БЖД, 2015. – 132 с.

Наукова робота. У цьому напрямі діяльності проводяться дослідження з германських (10.02.04) і романських (10.02.05) мов, історії (13.00.01) та методики викладання й навчання під час комп'ютерного, дистанційного та комбінованого навчання (13.00.02), теорії та методики професійної освіти (13.00.04), теорії та методики виховання (13.00.07), літератури зарубіжних країн (10.01.04), історично-типологічного та порівняльного мовознавства (10.02.16), загального мовознавства (10.02.15).

Значною допомогою в проведенні досліджень є те, що викладачі беруть участь у різноманітних міжнародних проєктах, співпрацюють зі спорідненими українськими й зарубіжними навчальними закладами, які вивчають можливості застосування нових технологій у своїй навчальній діяльності.

Викладачі кафедри виконують дисертаційні дослідження. Так, Ірина Попко та Тетяна Струк – ад'юнкти Львівського державного університету безпеки життєдіяльності; Оксана Довбуш, Галина Бенькевич, Іванна Демидяк – аспіранти Львівського національного університету імені Івана Франка; доценти Олександра Пальчевська, Марія Онищук та Юлія Дем'янчук працюють над докторськими дисертаціями, а викладачі Наталія Костик, Петро Губич, Станіслав Коваль виконують наукові дослідження щодо технічного перекладу під керівництвом професора Олега Тищенка.

Працівники кафедри беруть участь у міжнародних, українських, міжуніверситетських та університетських конференціях і семінарах,

друкують наукові праці у вітчизняних і зарубіжних виданнях. У 2016 р. вони виступили на 25 міжнародних та українських конференціях і семінарах, опублікували одноосібно й у співавторстві 15 статей. Науковий потенціал кафедри було представлено на таких наукових заходах: П'ятій всеукраїнській науковій конференції «Кирило-Мефодіївські читання, присвячені вшануванню міжнародного дня слов'янської писемності й культури» (Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»), III Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Інноваційні технології у контексті іншомовної підготовки фахівця» (Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка), III Міжнародній науково-практичній конференції «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє» (Львівський державний університет безпеки життєдіяльності), II Міжнародній науковій конференції «Соловийовські читання – 2016» (Мінський державний лінгвістичний університет), Міжнародному науковому конгресі «Іван Франко: Я єсть пролог...» (до 160-річчя від дня народження) (Львівський державний університет імені Івана Франка), Міжнародній науковій конференції «PROFILINGUA – 2016: vícejazyčnost jako cesta k úspěchu a k překonávání hranic. Konference věnovaná odkazu KARLA IV» (м. Пльзень, Чехія), Міжнародній науковій конференції «Kulturowe uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego» (м. Люблін, Республіка Польща) тощо.

Продовжує роботу заснований кафедрою в 2011 р. міжуніверситетський семінар «Теорія і практика художнього та військово-технічного перекладу». Мета семінару – поглиблювати теоретичні й практичні знання його учасників шляхом обміну досвідом у перекладацькій роботі з військовими та технічними текстами різної тематики й жанру, а також із текстами інших галузей знань. Серед доповідачів упродовж 2016 р. були запрошені викладачі з інших навчальних закладів та установ, які займаються перекладом: Олена Левченко – доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка», Алла Архангельська – доктор філологічних наук з Університету імені Францішека Палацького в Оломоуці (Словаччина).

У семінарі беруть участь викладачі, офіцери, ад'юнкти, курсанти, студенти Львівського державного університету безпеки життєдіяльності та інших університетів Львова. Упродовж 2016 р. відбулось 5 засідань семінару. Під час проведення семінару використовуються сучасні інформаційно-комунікаційні технології.

18–20 травня 2016 р. проведено III Міжнародну науково-практичну конференцію «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє». Конференція проходила в два етапи: 18 травня у Львові та 19–20 травня в Любліні. За результатами конференції видано два збірники: «*Studia Slawistyczne: Etnolingwistyka i komunikacja międzykulturowa*» (Львів – Люблін) та «Актуальні проблеми філології та перекладознавства» в 3 томах (Львів – Хмельницький). У конференції взяло участь більше 100 очних учасників, серед яких 25 докторів наук – науковці з Польщі, Словаччини, Австрії та представники різних регіонів України: М. В. Жуйкова (доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки), Л. В. Коломієць (доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка), А. А. Лучик (доктор філологічних наук, професор кафедри загального і слов'янського мовознавства Національного університету «Кієво-Могилянська академія»), С. І. Потапенко (доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя), Dennis Scheller-Boltz (PhD, Assistant Professor, WU Vienna University of Economics and Business), К. І. Мізін (доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського),

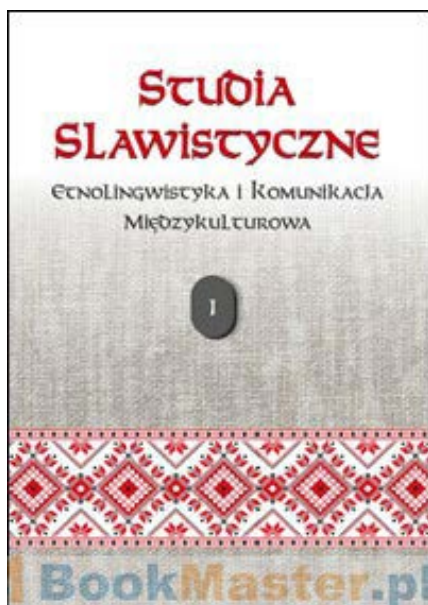
Jerzy Bartmiński (dr hab., prof., Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), І. О. Голубовська (доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства та класичної філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка), О. П. Левченко (доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка»), Katarzyna Prorok (dr., Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), Л. Л. Славова (доктор філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка), Т. С. Слободинська (доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського).

15–16 листопада 2016 р. на базі Католицького університету імені Яна Павла II (м. Люблін, Польща) проведено спільну міжнародну конференцію «Kulturowe uwagunkowania bezpieczeństwa narodowego».

Видано третій том рецензованого міжнародного видання «Studia Slawistyczne: Etnolingwistyka i komunikacja międzykulturowa» (Львів – Люблін), готуються до друку четвертий та п'ятий томи.

Щоб поділитись досвідом та надати можливість студентам і курсантам поспілкуватись мовами, які вони вивчають, до нашого університету завітали викладачі та представники громадських організацій – носії мови. Зокрема, 27 жовтня 2016 р. організовано зустріч студентів, які вивчають французьку мову як другу іноземну, з викладачем французької мови паном Рене Гоме, колишнім військовим офіцером, викладачем французької мови у Львівській академії сухопутних військ імені Петра Сагайдачного; 9 грудня 2016 р. проведено зустріч студентів спеціальності «Переклад» із громадським активістом із питань боротьби проти глобального потепління, британцем за походження Філом Торнхілом.

Передовим досвідом упровадження новітніх технологій викладання іноземних мов у нашому університеті діляться викладачі інших навчальних закладів України, а викладацький склад кафедри ТП переймає досвід своїх колег у провідних навчальних закладах Львова.

Доцент кафедри технічного перекладу Інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності Ірина Дробіт стала переможцем Програми академічних обмінів імені Фулбрайта. Вона отримала стипендію Уряду США

для наукового стажування в Мерілендському університеті (University of Maryland, College Park, MD, USA) у період з 15 серпня 2016 р. до 21 травня 2017 р.

Наукове стажування відбуватиметься в межах Програми розвитку науково-педагогічного персоналу (Fulbright Faculty Development Program), яка спеціалізується на викладанні та адмініструванні навчального процесу гуманітарних, соціальних, точних, технічних і природничих дисциплін. Ірина Дробіт вивчатиме досвід адміністрування бакалаврських та магістерських програм із перекладу, наявних у Мерілендському університеті.

Програма імені Фулбрайта, яка фінансується Урядом США, посідає чільне місце в системі міжнародної освіти. Вона ґрунтується на ідеї взаємодії і взаєморозуміння та успішно діє з 1946 р. в 155 країнах світу. За час існування програми в Україні близько 900 українців навчалися, стажувалися та проводили дослідження в США. Понад 530 американських спеціалістів викладали в українських вищих навчальних закладах і працювали в науково-дослідних установах.

Міжнародна співпраця. У межах зазначених напрямів роботи кафедри та лабораторії передбачено співпрацю з українськими навчальними закладами й організаціями та міжнародну співпрацю: спільне розроблення методичних посібників, дистанційних курсів для викладачів, курсантів, студентів та ад'юнктів університету; організацію спільних семінарів і конференцій із питань дистанційного навчання для викладачів іноземних мов; участь у міжнародних проектах, які стосуються викладання іноземних мов, технічного перекладу та укладання словників.

Упродовж 2016 р. кафедра продовжує співпрацю в межах укладених угод із Державною вищою технічно-економічною школою імені Броніслава Маркевича в Ярославі (м. Ярослав, Республіка Польща) та Пряшівським університетом у Пряшеві (м. Пряшів, Словацька Республіка).

Кафедра тісно співпрацює зі спорідненими кафедрами Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного авіаційного університету, Національної академії прикордонних військ України імені Богдана Хмельницького, Львівського державного університету внутрішніх справ, з лабораторією комп'ютерної лінгвістики Київського національного лінгвістичного університету, а також із Британською Радою, Французьким центром, Інститутом Гете, Вейнським державним університетом (США), Головною пожежною школою у Варшаві (Польща) тощо.

Наукова робота курсантів та студентів. Під керівництвом викладачів кафедри студенти та курсанти беруть участь в університетських науково-практичних конференціях із гуманітарних питань (рідною мовою), а також у міжуніверситетських конференціях (іноземними мовами), які проводяться кожного року у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, де за успішні досягнення в наукових дослідженнях вони неодноразово отримували грамоти й нагороди.

Під керівництвом професора Олега Тищенка та доцента Олександри Пальчевської троє студентів напряму підготовки «Філологія» взяли участь у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт із галузей «Переклад» та «Романо-германські мови і літератури».

Щорічно викладачі кафедри проводять олімпіаду на краще володіння курсантами та студентами іноземними мовами. Метою проведення олімпіади є поглиблення знань з іноземної мови, вивчення граматичних особливостей англійської мови, підвищення спроможності курсантів і студентів висловлювати свою думку іноземною мовою, розуміння англійських текстів зі спеціальності. У 2016 р. в олімпіаді брали участь 50 курсантів та студентів.

Профорієнтаційна та виховна робота. 18 квітня 2016 р. на базі Львівського державного

університету безпеки життєдіяльності пройшов фінал XII Конкурсу перекладачів серед старшокласників «Львів європейський», у якому взяли участь близько 100 учнів зі шкіл і гімназій Львова та Львівської області (НВК «Школа-садок «Софія», Бродівська СЗОШ № 2, Класична гімназія при Львівському національному університеті імені Івана Франка, Львівський НВК «Школа I ступеня – гімназія», Львівська спеціалізована середня загальноосвітня школа № 81 імені Петра Сагайдачного, Львівська спеціалізована школа I–III ступенів № 57 імені Короля Данила, Львівська українська гуманітарна гімназія імені Олени Степанів, Львівська гімназія «Євшан», Львівська гімназія «Престиж», Львівський фізико-математичний лицей при Львівському національному університеті імені Івана Франка, НВК «Буська ЗОШ I ступеня – гімназія імені Євгена Петрушевича при Львівському національному університеті імені Івана Франка», НВК «Школа-лицей «Європейський», НВК «Школа першого ступеня – гімназія», НВК імені Василя Симоненка, НВК «Школа-гімназія «Сихівська», Новороздільська ЗОШ № 2, Приватна школа «Ерудит», СЗШ № 23, СЗШ № 38, СЗШ № 75 імені Лесі Українки, СЗШ № 86, СЗШ № 91, СЗШ № 96, СЗШ № 98, СЗШ № 99, СЗШ № 23, ССЗШ № 93, ССЗШ № 2, ССЗШ № 5 імені Іллі та Іванни Кокорудзів). Старшокласники спробували свої сили в перекладі з англійської, німецької, іспанської й польської мов. Кафедра технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності четвертий рік поспіль долучається до проведення цього

конкурсу спільно з перекладацькою компанією повного циклу «Лінгвістичний Центр» та кафедрою перекладознавства та контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка. Цього року учасники, які з поважних причин не могли прибути до Львова, брали участь у конкурсі дистанційно – виконували завдання на веб-сторінці конкурсу.

АНОТАЦІЇ

Англо-український словник пожежно-технічних термінів – Понад 20 000 термінів і термінологічних сполучень / Шуневич Б., Вовчиста Н., Дробіт І., Коваль М., Рак Н., Чалий Д.; За ред. Шуневича Б., Ковалю М. – Львів: ЛДУ БЖД, 2015. – 354 с.

«Англійсько-український словник пожежно-технічних термінів» містить понад 20 тисяч термінів і термінологічних сполучень сучасної англійської та української мов.

У словнику представлена науково-технічна термінологія з такої тематики: основи розвитку та припинення горіння, окислення і термічний розклад, пожежна небезпека речовин і матеріалів, вогнегасні суміші, вогнезахист, пожежне водопостачання, пожежна техніка, обладнання та інструменти, пожежний одяг і спорядження, пожежна тактика, термодинаміка і теплопередача в пожежній справі, пожежна безпека на будівництві, пожежна безпека на транспорті, пожежна безпека лісових і сільськогосподарських угідь, засоби пожежогасіння, пожежні машини, вогнегасники, пожежна сигналізація та ін.

Словник пожежно-технічних термінів розрахований на курсантів, студентів та ад'юнктів пожежної галузі, слухачів курсів післядипломної освіти, а також працівників аварійно-рятувальних підрозділів України.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Артюхова Анна Олександрівна – Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських та романських мов

Бурківська Анна Іванівна – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, аспірант кафедри англійської філології

Демидяк Іванна Романівна – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, викладач кафедри технічного перекладу

Домброван Тетяна Іванівна – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри граматики англійської мови

Дубінська Анна Володимирівна – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, аспірант кафедри англійської філології

Єгорова Юлія Олегівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, магістрант

Залужна Марина Володимирівна – Запорізький національний університет, викладач кафедри англійської філології

Лопатюк Наталя Іванівна – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови

Лут Катерина Анатоліївна – Запорізький національний технічний університет, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу

Маланюк Марія Степанівна – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, старший викладач кафедри технічного перекладу

Петлюченко Наталя Володимирівна – Національний університет «Одеська юридична академія», доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов

Приходько Ганна Іллівна – Запорізький національний університет, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології

Скрябіна Вікторія Борисівна – Київський національний лінгвістичний університет, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу

Тищенко Олег Володимирович – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри технічного перекладу

Томчаковська Юлія Олегівна – Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських та романських мов

Хацер Ганна Олексіївна – Запорізький національний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови

Чернякова Валерія Олексіївна – Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов № 2

Шуневич Богдан Іванович – Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри технічного перекладу

Шановні колеги!

ЛЬВІВСЬКИЙ ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС запрошує до публікації докторів наук, кандидатів наук та молодих науковців (студентів, аспірантів, здобувачів)

Вимоги до оформлення публікацій

1. Рукопис подавати у форматі *.doc (MSWord): гарнітура Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5, береги ліворуч, зверху, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціювати тире (–) та дефіс (-).

2. Згідно з вимогами ДАК МОН України, публікації у фахових виданнях повинні супроводжуватись УДК, анотацією (обсяг 3-5 рядків) та переліком ключових слів (3-5) українською, російською та англійською мовами.

Анотацію і ключові слова подавати перед текстом статті (кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5, курсив), ключові слова – напівжирним.

Анотації російською та англійською мовами супроводжуються прізвищем й ініціалами автора, а також назвою статті відповідною мовою. Між анотаціями – подвійний відступ.

3. Статті повинні мати такі необхідні елементи (виділені напівжирним у тексті статті):

- 1) постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності;
- 2) аналіз останніх досліджень і публікацій;
- 3) формулювання мети і завдань статті;
- 4) виклад основного матеріалу дослідження;
- 5) висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

4. Для виділення цитати в тексті слід користуватись такими лапками: «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [2, 444]... (у тексті українською чи російською мовами) і такими лапками “neologisms” (у тексті іноземною мовою). Покликання на теоретичні джерела подавати в тексті згідно з переліком літератури у квадратних дужках так:

- 1) одне джерело [2, 444–445];
- 2) два і більше джерела [4, 154; 6, 768];
- 3) джерело без наведеної сторінки [2].

Покликання на джерела ілюстративного матеріалу подавати в круглих дужках: (8, 15).

5. Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумерувати в межах статті і супроводжувати підписом під ними (наприклад, Рис. 1. Базові категорії наративних речень). Таблиці теж нумерувати в межах статті і супроводжувати назвою, розміщеною над таблицею по центру.

6. Приклади ілюстративного матеріалу виділяти лапками і курсивом. Приклади, що містять більше, ніж одне речення, розміщувати з окремого абзацу із відступом 15 мм від лівого берега, наприклад:

He coughs and splutters on the other end of the telephone. He has fallen out with all his friends over this. If needs be he will disown his daughters. He will stand alone against the world-alone apart from the beautiful woman by his side (14, 123).

7. Перелік цитованих джерел під назвою **ЛІТЕРАТУРА** друкувати 12 кеглем з міжрядковим інтервалом 1,5 одразу після тексту статті, дотримуючись такої послідовності подання:

- 1) теоретичні праці, написані кирилицею;
- 2) теоретичні праці, написані латиницею;
- 3) словники та довідкова література (в алфавітному порядку згідно з вимогами державних бібліографічних стандартів).

4) **ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ** нумерувати окремо.

8. Між ініціалами цитованих авторів упродовж статті та у **ЛІТЕРАТУРІ** слід використовувати функцію одночасного натискання клавіш Ctrl+Shift+пробіл.

9. Обсяг публікацій: 8-12 сторінок. Публікації приймаються в електронному варіанті й перевіряються системою Антиплагіат. Редакційна колегія залишає за собою право відхиляти статті, які не відповідають зазначеним вимогам, повертати авторам для доопрацювання, а також зберігає право на редагування матеріалів, їхнє скорочення й уточнення найменування. За зміст, точність і вірогідність викладених фактів, цитат і покликань відповідає автор.

Приклад оформлення статті

УДК 811.111: 801.8: 82.09: 81'322.5

ГРАФІЧНА ФОРМА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГРАФІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Білецька О. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті досліджено взаємовідношення понять «форма» та «зміст» у лінгвопоезиці. Особливу увагу приділено характерним ознакам нової графічної форми постмодерністського художнього тексту крізь призму графічної лінгвістики.

Ключові слова: форма, зміст, графічна лінгвістика, візуалізація, нова графічна форма, постмодерністський художній текст, традиційний художній текст.

Билецкая Е. В. Графическая форма постмодернистского художественного текста сквозь призму графической лингвистики. В статье рассматривается взаимоотношение понятий «форма» и «смысл» в лингвопозитике. Особое внимание уделяется характерным признакам новой графической формы постмодернистского художественного текста сквозь призму графической лингвистики.

Ключевые слова: форма, смысл, графическая лингвистика, визуализация, новая графическая форма, постмодернистский художественный текст, традиционный художественный текст.

Biletska O. V. Graphic form of postmodern text through the prism of graphic linguistics. The article highlights the interdependence of the notions "form" and "content" in linguopoetics. Special attention is drawn to the characteristic features of the new graphic form of postmodern text through the prism of graphic linguistics... (250 words)

Key words: form, content, graphic linguistics, visualization, new graphic form, postmodern text, traditional text.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Стрімке поширення нових цифрових, електронних та комп'ютерних технологій, зокрема «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [2, 444]...

НОТАТКИ

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС

№ 2 2017

Макетування та верстка
Наталія Кузнєцова

Здано до набору 01.09.2017 р. Підписано до друку 02.09.2017 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 13,72
Замов. № 27/17. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.